مۇھەممەتئىمىن توختى

باغ بىنا قىلىش ۋە باشقۇرۇش

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

مۇھەممەتئىمىن توختى

باغ بىنا قىلىش ۋە باشقۇرۇش

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

园林栽培与管理 /麦麦提明·托合提著；—喀什:喀什维吾尔文出版社,2006.8
ISBN 7—5373—1543—4

Ⅰ.园… Ⅱ.麦… Ⅲ.园林树木—栽培—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.S68

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2006)第 107120 号

责任编辑:古丽巴哈尔·麦麦提依明
责任校对:坎拜尔古丽· 吾斯曼

园林栽培与管理

作者:麦麦提明·托合提

喀什维吾尔文出版社出版发行
(喀什市塔吾古孜路 14 号 邮编 844000)
各地新华书店经销
喀什维吾尔文出版社印刷厂印刷
787×1092 毫米 1/32 开本 5.125 印张
2006 年 8 月第 1 版 2006 年 8 月第 1 次印刷
印数 1——3080 定价:7.00 元

如有问题,请与我社联系挽 电话:0998 — 2653927

ئاپتوردىن

شىنجاڭ مېۋە خىللىرىنىڭ كۆپلۈكى، سەرخىللىقى، رەڭگىنىڭ كۆركەملىكى، تەمىنىڭ تاتلىقلىقى، خۇش پۇراقلىقى ھەم ئۆزىنىڭ «مېۋە - چېۋە» ماكانى دېگەن نامى بىلەن پۈتۈن دۇنياغا مەشھۇر. شىنجاڭدا بادام، پىستە، ياڭاق، چىلان، ئۆرۈك، شاپتۇل، ئانار، ئۈزۈم، ئەنجۈر، ئالما، نەشپۈت، بېھى، گىلاس، قارىئۆرۈك قاتارلىق ھەرخىل مېۋىلىك دەرەخلەر كۆپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ھازىر شىنجاڭنىڭ مېۋىلىك باغ كۆلىمى 10 مىليون مودىن ئاشىدۇ. شىنجاڭ خەلقى مېۋىلىك باغ بىنا قىلىش، مېۋە سورتلىرىنى يېتىشتۈرۈشتە ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات باسقۇچلىرىنى باشتىن كەچۈرۈپ، مول تەجرىبىلەرنى توپلىغان.

شىنجاڭ دۇنيادىكى ئالتە چوڭ مۆتىدىل بەلۋاغ يوپۇرماق تاشلايدىغان مېۋىلىك دەرەخ ئۆسىدىغان رايونلارنىڭ بىرى، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتىنىڭ ئۇزاق بولۇشى، مۇۋاپىق ئىسسىقلىق شارائىتى، كېچە - كۈندۈز تېمپېراتۇرا پەرقىنىڭ چوڭ بولۇشى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەر شىنجاڭ مېۋىلىرىنىڭ سۈپەت، رەڭدارلىق، تەم جەھەتتىكى داڭقىنى پۈتۈن دۇنياغا تونۇتقان. شىنجاڭنىڭ قۇرغاق ھاۋا كىلىماتى مېۋە - چېۋىلەرنىڭ يېتىلىشىدىكى پايدىلىق شارا-

ئىتلارنىڭ بىرى بولۇپ، بۇنداق قۇرغاق كىلىماتلىق ھاۋا-رايى ئۆسۈملۈكلەرگە زىيان يەتكۈزىدىغان ھاشاراتلارنىڭ تەبىئىي كۈشەندىسى. ئوخشاش تەبىئىي شارائىت ئاستىدا شىنجاڭنىڭ مېۋىلىك دەرەخلەرگە دېھقانچىلىق دورىلىرىنى ئىشلىتىش مىقدارى مەملىكەت ئىچىدىكى باشقا ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلارغا سېلىشتۇرغاندا خېلىلا ئاز، شۇڭا شىنجاڭ مېۋە - چېۋىلىرىنىڭ تەبىئىي ساپلىقى (بۇلغانمىغانلىقى) تۈپەيلى «يېشىل يېمەكلىك» قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ، مۇقەررەر ھالدا خەلقئارا بازارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشمەكتە. شۇنداق بولسىمۇ، شىنجاڭ مېۋە-چېۋىلىرىدىنىڭ باھاسى خەلقئارا بازار باھاسىدىن 20 — 30% ئەتراپىدا تۆۋەن بولۇۋاتىدۇ. بۇ ئويلىنىشىمىزغا تېگىشلىك مەسىلىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

ئاپتونوم رايونىمىز باغۋەنچىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا سىياسەت، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى، ئىجتىمائىي شارائىت ۋە مەبلەغ سېلىش جەھەتتىن ياخشى ئاساسقا ۋە تارىخىي ئەۋزەللىككە ئىگە. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزدا مېۋە پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان «تۇنجى»، «شىنتىيەن»، «زوڭخېك» قاتارلىق چوڭ كارخانىلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ مېۋە - چېۋە مەھسۇلاتلىرىغا بولغان ئېھتىياجىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا «ئۈزۈمزارلىق بازىسى»، «تاۋار نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىش بازىسى»، «ئەلا سورتلۇق ياڭاق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى»، «ئانار ئىشلەپچىقىرىش بازىسى»، «ئۆرۈك ئىشلەپچىقى-

رىش بازىسى» ، «قوغۇن - تاۋۇز ئىشلەپچىقىرىش بازىسى» قاتارلىق كۆلەملەشكەن مېۋە - چېۋە ئىشلەپچىقىرىش بازىرلىرى قۇرۇلۇپ، يىلدىن - يىلغا كېڭەيمەكتە. ھازىرقى مەسىلە قانداق قىلغاندا باغ ئورمانلىرىنىڭ پەرۋىشىنى ئىلمىيلەشتۈرۈش، ئەلا سۈپەتلىك مېۋە سورتلىرىنى تاللاپ يېتىشتۈرۈش، تاۋارلىق نىسبىتىنى ئاشۇرۇش، مېۋە - چېۋىلەرنىڭ بۇزۇلۇپ ئىسراپ بولۇپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، پىششىقلاپ ئىشلەشنى زامانىۋىلاشتۇرۇش، ئوبوروت يوللىرىنى كەڭ ئېچىش، مېۋە - چېۋە مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتىنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت.

مەن ئورمانچىلىق، باغۋەنچىلىك ۋە دورا ئۆسۈملۈكلىرى تەنقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، ئۆزۈمنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھمىيىتىم ۋە باشقىلارنىڭ پەن - تېخنىكا تەجرىبىلىرىنى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش ئاساسىدا، قولىڭىزدىكى «باغ بىنا قىلىش ۋە باشقۇرۇش» ناملىق بۇ كىتابنى يېزىپ چىقتىم. بۇ كىتاب ئوقۇرمەنلەرگە مەسلىھەتچى، باغۋەنلەرگە ياردەمچى، تېخنىكلارغا يېتەكچى، شۇنداقلا ئوقۇرمەنلەرگە نەپ بېرەلىسە ئۆزۈمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن.

كىتابنى يېزىش داۋامىدا بەزى خاتالىق - نۇقسانلارغا يول قويغان بولۇشۇم مۇمكىن، كەسپداشلارنىڭ قىممەتلىك تۈزىتىش پىكىرلىرىنى ئايماسلىقىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن.

2005- يىل 1- ئاينىڭ 30- كۈنى

مۇندەرىجە

I باب باغ بىنا قىلىش ۋە باشقۇرۇش 1
1. هويلا - ئارامـلاردا ئىقتىسادىي ئورمان بىنا قىلىشتىكى تېخنىكىلىق تەلەپلەر 1
2. كۆچەت تىكىشنىڭ ياخشى پۇرستى 5
3. مېۋىلىك دەرەخلەرنى پاكار، زىچ ئۆستۇرۇش تېخنىكىسىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى 7
4. ئانارلىق باغ بىنا قىلىش 10
5. ئـۈزۈم، ئانار، ئەنـجۈر كۆچىتىنى قايسى مەزگىلدە تىكىش كېرەك 23
6. پىشـمىغان ياڭاقـنى ئالدىراپ قاقـماسلىق كېرەك 26
II باب مېـۋىلىك دەرەخ كۆچەتـلـەرىـنى يېـتىشـتۇرۇش 29
1. سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇش ئۇسـۇلى ۋە ئۈنىڭ تېخـنـىـكىلىق تەلەپـلىرى 29
2. مېـۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئەلا سورتلۇق كۆـچەتلىرىنى يېتىشـتۇرۇشتىكى سۇپەت ئۆلـچىمى 33
3. بىر قىسىم ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈپراقنى دېـ

زىنفېكسىيە قىلىشتىكى رولى..... 36
4. مېۋىلىك دەرەخ قەلەمچىسىنىڭ يىلتىز چىقىرىشىنى تېزلىتىش ئۇسۇللىرى 39
5. ئانارئۇرۇقىنى تېرىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى 44
6. بېھى كۆچىتى يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى 51
7. ئەنجۇر كۆچىتى يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى 54
III باب مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش ۋە پەرۋىش قىلىش 60
1. مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاشتا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار 60
2. ئۇلاقچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان مېۋىلىك دەرەخ نوتىلىرىنى قايسى مەزگىلدە يىغىۋېلىش كېرەك 64
3. مېۋىلىك باغلارنى پەرۋىش قىلىشتائىمەلىي قوللىنىش زۆرۈر بولغان تېخنىكىلىق تەدبىرلەر 67
4. مېۋىلىك دەرەخلەردىكى يېلىم ئېقىش كېسىلىنى «داۋالاش» 76
5. ئۆزۈم تېلىنى ئۇلاش ۋە پەرۋىش قىلىش 80
6. بېھى دەرىخىنى پەرۋىش قىلىش 88
7. ياڭاق دەرىخىنى پەرۋىش قىلىش..... 91
8. ئۆرۈك دەرەخلىرىنى كۆزدە چاتىغانىنىڭ پايدىسى كۆپ 97

Ⅳ باب مەۋىلەرنىڭ دوراللىق خۇسۇسىيىتى ۋە ئىقتىسادىي قىممىتى 99
1. خەلقئارادا بازارى ئىتتىك ئالتە خىل قۇرۇق مېۋە 99
2. شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا بازىرىغا جىددىي ئېھتىياجلىق ئالتە خىل ھۆل مېۋە 104
3. ئۆرۈكنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى ۋە ئىقتىسادىي قىممىتى 114
4. شاپتۇلنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتىۋە دوراللىق خۇسۇسىيىتى 118
5. ئالما ۋە ئۇنىڭ دوراللىق خۇسۇسىيىتى 122
6. مەۋىسى كۆركەم، ئۆمرى ئۇزاق مېۋىلىك دەرەخ — غەزمەت 124
7. شىنجاڭدىن چىقىدىغان دوراللىق قىممەتلىك مېۋىلەر 127
8. چىلاننىڭ ئىقتىسادىي قىممىتىۋە دوراللىق رولى 134
9. ياڭاقنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى، دوراللىق قىممىتى ۋە سانائەتتە ئىشلىتىلىشى 138
10. ئانارنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى ۋە دوراللىق خۇسۇسىيىتى 141
11. ئاق جىگدە ۋە ئۇنىڭ دوراللىق خۇسۇسىيىتى 144
12. ئۈجمىنىڭ دوراللىق خۇسۇسىيىتى ۋە ئىقتىسادىي قىممىتى 147
13. شاتۇتنىڭ دوراللىق خۇسۇسىيىتى 153

I باب باغ بىنا قىلىش ۋە باشقۇرۇش

1. هويلا - ئارامىلاردا ئىقتىسادىي ئورمان بىنا قىلىشتىكى تېخنىكىلىق تەلەپلەر

هويلا - ئارامىلاردا مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۆستۈرۈش — باغۋەنچىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ دېھقانلارنى بېيىشقا يېتەكلەشنىڭ مۇھىم تەدبىرى، شۇنداقلا دېھقانلارنىڭ ئائىلە كىرىمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتىكى ئىقتىسادىي مەنبە. يىللاردىن بۇيان دېھقانلار پارتىيىنىڭ تۈرلۈك ئېتىبار بېرىش سىياسەتلىرىنىڭ ئىلھامى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ هويلا - ئارامىلىرىدا هەرخىل مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۆستۈرۈپ، ئۇنى كۆپ خىل ئىگىلىكىنىڭ مۇھىم تەركىبىگە ئايلاندۇرۇپ ئائىلە كىرىمىنى كۆپەيتتى. يەنە بىر قېسىم دېھقانلار قاقاسلىق ۋە تاشلاندۇق يەرلەرنى ئېچىپ، كۆچەت تىكىپ مېۋىلىك باغ بىنا قىلىش ئارقىلىق يېڭىدىن ئىگىلىك تىكلىدى. شۇڭا، هويلا - ئارام ئىگىلىكىنى جانلاندۇرۇشتا هويلا - ئارامىلاردا مېۋىلىك دەرەخ ئۆستۈرۈش

ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ تېخنىكىلىق تەلەپلىرىنى بىر-قەدەر ياخشى ئىگىلىۋېلىش ئىنتايىن مۇھىم.

1) ھويلا - ئارامىلارنىڭ ئالدى - كەينىدىكى يەرلەرنى ئەتراپلىق پىلانلاش لازىم. بۇنىڭدا، ھويلىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى يەرلەرنىڭ ئاز - كۆپلۈكى، يەر شەكلى، تۈپراق قۇرۇلمىسى، سۇغىرىش شارائىتى، كۈن نۇرىنىڭ تەكشى چۈشۈش- چۈشمەسلىكى، دەرەخ تۈرلىرىنىڭ باب كېلىش-كەلمەسلىكى، مېۋە سورتلىرىنىڭ ماسلىشىش - ماسلاش-ماسلىقى، تىكىدىغان دەرەخلەرنىڭ گۈل- چېچەك، غول-يوپۇرماق ۋە مېۋىلىرىنىڭ مەنزىرىلىك خۇسۇسىيىتى قاتار-لىقلارنى نەزەردىن ساقىت قىلماسلىق كېرەك.

2) ئىستېمال قىممىتى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى يۇقە-رى بولغان مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ كۆچەتلىرىنى تاللاپ تىكىش لازىم. ئىستېمال قىممىتى دېگەندە، كۆپ سانلىق كىشىلەر ياقتۇرۇپ ئىستېمال قىلىدىغان، رەڭدار، تەمى تاتلىق، ھۆل ئىستېمال قىلىشقىمۇ، قۇرۇتۇپ ئىستېمال قىلىشقىمۇ بولىدىغان، سىرتقا يۆتكەشكە قولايلىق، كەڭ بازار تاپقان، پىششىقلاپ ئىشلەش قىممىتى يۇقىرى كوزىر مەھسۇلاتلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مۇشۇنداق مېۋىلىك دەرەخ-لەرنىڭ كۆچەتلىرىنى كۆپرەك تىكىپ، ھويلا - ئارام ئىگە-لىكىنى گۈللەندۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىش لازىم.

3) شۇ يەردە ئاز ئۆستۇرۇلىدىغان ئالاھىدە مېۋە سورتلىرىنى تاللاپ تىكىش لازىم. بەزى ئەتىۋارلىق مېۋە-چېۋىلەر بىر قىسىم ئورۇنلاردا ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ، ئىزدىسە تېپىلمايدۇ، ئەمما ئۇنىڭغا بولغان ئېھتىياج

كۆپ، ئىستېمال قىممىتى يۇقىرى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمىمۇ ياخشى. شۇڭا، مۇشۇ خىلدىكى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ كۆچىتىنى هويلا - ئارامىلارغا كۆپەرەك تېكىپ مەلۇم ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىش لازىم.

4) ئوخشاش بولمىغان سورتلارنى تاللاپ ئۆزئارا ماسلاشتۇرۇپ تېكىشكە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. هويلا - ئارامىلارنىڭ ئالدى - كەينىگە تېكىلگەن بىر قىسىم مېۋىلىك دەرەخلەر هەر يىلى چېچەكلىسىمۇ مېۋە بەرمەيدىغان ئەھۋال بولىدۇ. مەسىلەن، بادام، ئالما، ئېھى، ئالۇچا قاتارلىق بىر قىسىم مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ سورتى بىر خىل بولسا بۇلار «ئۆزلۈكىدىن چاڭلىشىدۇ، ئەمما مېۋە بولمايدۇ.» شۇڭا، بىر تۈردىكى دەرەخلەرنىڭ هەرخىل سورتلىرىنى تاللاپ باغ بىنا قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك.

5) هويلا - ئارامىلارغا مېۋىلىك دەرەخ بىلەن مېۋىسىز دەرەخنى ئارىلاشتۇرۇپ تېكمەسلىك لازىم. مېۋىسىز دەرەخلەر ئېگىز ئۆسىدۇ. ئۇنىڭ سايىسى، يىلتىزى مېۋىلىك دەرەخلەرگە ئېغىر دەرىجىدە زىيان يەتكۈزىدۇ، هەتتا باغنىڭ تۈپراق قۇرۇلمىسى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنى تۆۋەنلىتىۋېتىدۇ. شۇڭا، تېرەك، سۆگەت، ئاكاتسىيە قاتارلىق مېۋىسىز دەرەخلەرنى هويلا - ئارامىلارغا ۋە مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئەتراپىغا تېكمەسلىك لازىم.

6) ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى بولغان مېۋىلىك دەرەخلەرنى تاللاپ، ئايرىم - ئايرىم تېكىش لازىم. مەسىلەن، هويلا - ئارامىلارنىڭ ئالدىغا سورتلۇق تال، كەينىگە

مەخسۇس سورتلۇق چىلان، ئانار، ياڭاق ياكى ئەنجۇر كۆ-چەتلىرىنى تىكىش، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئارىلاشتۇرۇپ تىكمەسلىك لازىم.

7) ھويلا-ئارامىلارغا تىكىلگەن كۆچەتلەرنىڭ تۈپ-رەت ئارىلىقى مۇڭاپىق بولۇش، بەك زىچ بولۇپ قېلىشتىن ساقلىنىش كېرەك. كۆچەتلەر رەت - تۈپ بويىچە تۈز، تەكشى تىكىلسە پەرۋىش قىلىپ باشقۇرۇشقا، كېسىللىك، زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىپ يوقىتىشقا قۇلايلىق بولىدۇ.

8) ھويلا - ئارامىلارنىڭ ئالدى - كەينىگە تىكىلىدىغان كۆچەت ئۇلاپ سورتى ياخشىلانغان مېۋىلىك دەرەخ كۆچىتى بولۇش لازىم. ئۇلانمىغان، سۈپىتى ۋە سورتى ناچار كۆ-چەتلەرنى قەتئىي تىكمەسلىك كېرەك.

9) مېۋىلىك دەرەخ ئاستىغا سەي - كۆكتاتلارنى كە-رىشتۈرۈپ تېرىش لازىم. ھويلا - ئارامىلارنىڭ ئالدى - كەينىگە كۆچەت تىكىپ باغ بىنا قىلىنغاندىن كېيىن، كۆچەت ئارىسىغا ھەرخىل سەي - كۆكتات، بۇلجۇرگەن ۋە دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى تېرىپ ئۆستۈرۈش ئارقىلىق باغنىڭ كىرىمىنى كۆپەيتىش لازىم. ئەمما، باغ ئىچىگە قوناق، گازىر قاتارلىق ئېگىز ئۆسىدىغان سامان غوللۇق زىرائەت ۋە كاۋا، قاپاق قاتارلىق پېلەكلىك ئۆسۈملۈكلەرنى تېرە-ماسلىق لازىم.

10) ھويلا - ئارامىلاردىكى مېۋىلىك دەرەخلەرنى پەر-ۋىش قىلىپ باشقۇرۇشنى كۆچەيتىش لازىم. ئارائىت بول-سا سۇغىرىشنى ئائىلىلىكلەر قورۇسى بويىچە بىر تۇتاش

ئېلىپ بېرىش، باشقا پەرۋىش قىلىش ئىشلىرىنى شۇ ئائىلىدىكى كىشىلەر ۋاقتى - قەرەلدە ئىشلەپ باغۋەنچىلىكىتىن كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم يارىتىش لازىم.

2. كۆچەت تىكىشنىڭ ياخشى پەيتى

ئەتىياز پەسلىدە ھەرخىل كۆچەتلەرنى تىكىش ئۈسۈلى ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن تىكىش مەزگىلى ئوخشاش بولمايدۇ. بەزى دەرەخلەرنىڭ كۆچەتلىرى بالدۇر تىكىلسە كۆكلەش ئۈنۈمى يۇقىرى بولىدۇ. ئەكسىچە، بەزى دەرەخلەرنىڭ كۆچەتلىرى كېيىن تىكىلسە كۆكلەش ئۈنۈمى يۇقىرى بولىدۇ. ئەگەر بالدۇر تىكىلىدىغان كۆچەتلەر كېيىن، كېيىن تىكىلىدىغان كۆچەتلەر بالدۇر تىكىلىپ قالسا، كۆكلەش ئۈنۈمىگە تەسىر يېتىدۇ. شۇڭا، كۆچەتلەرنىڭ فىزىئولوگىيىلىك خۇسۇسىيىتى، تۈپراق، ھاۋا، سۇ شارائىتىغا قاراپ تىكىش ۋاقتىنى بەلگىلەش لازىم.

1) سېرىق سۆگەت، قارا سۆگەت، تەتۈر سۆگەت، مەجنۇنتال قاتارلىق سۆگەت كۆچەتلىرىنى 2- ئاينىڭ 25-كۈنىدىن 3- ئاينىڭ 20- كۈنگىچە تىكىش، ئەگەر كەسمە (جىرىم) قىلىنغان بولسا، 3- ئاينىڭ 25- كۈنىدىن 4- ئاينىڭ ئاخىرىغىچە تىكىش؛

2) سېرىق تېرەك، كانادا تېرىكى قاتارلىقلارنى 3- ئاينىڭ 5- كۈنىدىن 20- كۈنگىچە تىكىش؛

3) شىنجاڭ تېرىكى، قاپاق تېرەك، قارىياغاچ، ئەر-

مۇدۇن، تۇخۇمەك قاتارلىقلارنى 3- ئاينىڭ 10- كۈنىدىن 25- كۈنگىچە تىكىش؛

4) چىنار، جىغان، ئارچا، يۇمىلاق ئارچا قاتارلىقلارنى 2- ئاينىڭ 25- كۈنىدىن 3- ئاينىڭ 15- كۈنگىچە تىكىش؛

5) ئۆرۈك، شاپتۇل، بادام، ئالما، نەشپۈت، بېھى، ئامۇت، ئەينۇلا، قارىئۆرۈك، جىنەستە، گىلاس قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەرنى 3- ئاينىڭ 12- كۈنىدىن 26- كۈنگىچە تىكىش؛

6) ياڭاق، چىلان، ئەنجۈر، ئانار قاتارلىق ئىقتىسادي دەرەخلەرنى 3- ئاينىڭ 18- كۈنىدىن 4- ئاينىڭ 10- كۈنگىچە تىكىش؛

7) جىگدىنى 2- ئاينىڭ 25- كۈنىدىن 3- ئاينىڭ ئاخىرىغىچە تىكىش؛

8) ئۈجمىنى 3- ئاينىڭ 15- كۈنىدىن 6- ئاينىڭ ئاخىرىغىچە تىكىش؛

9) تالنى 3- ئاينىڭ 18- كۈنىدىن 4- ئاينىڭ 5- كۈنگىچە تىكىش؛

10) قىزىلگۈل، ئەتىرگۈلنى 3- ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 3- ئاينىڭ ئاخىرىغىچە تىكىش لازىم.

ھەرخىل كۆچەتلەر يۇقىرىدىكى كۈن تەرتىپ بويىچە تىكىلسە، دەل ۋاقتىدا تىكىلگەن بولىدۇ. ئەگەر تىكىلىدىغان كۆچەتلەر بىخلىنىپ، يوپۇرماق چىقىرىش ھالىتىگە كېپقالغان بولسا، تىكىپ بولغاندىن كېيىن ئۈچىنى قىرقىۋېتىپ، بىرقانچە قېتىم تۇۋىگە سۇ قۇيغاندىن كېيىن،

تۇۋنى يېنىك يۇمشىتىپ يىلتىزىغا ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش كېرەك.

يۇقىرىقى كۆچەت تىكىش رەت تەرتىپى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ تۇزلىرىغا باب كېلىدۇ.

3. مېۋىلىك دەرەخلەرنى پاكار، زىچ ئۆستۈرۈش تېخنىكىسىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى

مېۋىلىك دەرەخلەرنى پاكارلىتىپ زىچ ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى بۇنىڭدىن خېلى بۇرۇنلا ياپونىيە، ئامېرىكا، گېرمانىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق بىر قىسىم تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەردە ئومۇملاشتۇرۇلغانىدى. ئالدىنقى ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا دۇنيادىكى كۆپلىگەن دۆلەت ۋە رايونلار بۇ تېخنىكىنىڭ ئەۋزەللىكىنى تونۇپ ئۆز جايلىرىدا كېڭەيتىشكە باشلىدى. ئېلىمىزدە بولسا بۇ تېخنىكىنىڭ يولغا قويۇلغانلىقىغا ئانچە ئۇزاق بولمىدى. ئاپتونوم رايونىمىزدا بولسا، بۇخىل يېڭى تېخنىكا قىسمەن جايلاردا سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلۇۋاتىدۇ. لېكىن، ھەممە جايلاردا تېخى ئومۇميۈزلۈك كېڭەيتىلمىدى.

بۇ تۇرنى يولغا قويغان جايلارنىڭ سىناق تەجرىبىلىرىگە قارىغاندا، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بويىنى پاكارلىتىپ زىچ ئۆستۈرۈشنىڭ نۇرغۇن ئەۋزەللىكلىرى بار.

1) مېۋە سۈپىتىنى ياخشىلىغىلى بولىدۇ. دەرەخلەر

هەر يىلى غول قىسمىدىن شاخلىرىغچە كېسىپ ۋە چاتاپ تۇرۇلغانلىقتىن، پاكارلاشتۇرۇلغان قىسمىدىكى غولىنىڭ ئەتراپىدىكى مېۋە شېخىدىن چېچەكلەپ تولۇق ۋە چوڭ مېۋىلەيدۇ. سۇپىتى ۋە تەمى ئالاھىدە ياخشى بولىدۇ.

2) مەھسۇلاتى يۇقىرى بولىدۇ. گەرچە دەرەخلەر پاكارلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، ئىلگىرىكىگە قارىغاندا رەت - تۈپ ئارىلىقى زىچ تىكىلگەنلىكتىن، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى ئىلگىرىكىگە سېلىشتۇرغاندا يۇقىرى بولىدۇ.

3) كېسەللىك ۋە زىياندىش ھاشارات ئاپىتىگە ئۇچراش ئېھتىمالى بىرقەدەر ئاز بولىدۇ. ئەگەر كېسەللىك، زىياندىش ھاشاراتلار تارقالسا يوقىتىش، تىزگىنلەش ئىشلىرى ئاسان بولىدۇ.

4) مېۋىلەرنى ئۇزۇش ۋە يىغۇۋېلىش مەشغۇلاتلىرى ئاسانلىشىدۇ. دەل - دەرەخلەرنىڭ بويى پاكار بولغانلىقتىن، مېۋىلەرنى قول بىلەن ئۇزۇپ يىغۇۋېلىشقىمۇ قولايلىق.

5) مېۋە سورتلىرىنىڭ چېكىنىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن دەرەخ قېرىپ كەتكەن ئېھتىمال ئاستىدىمۇ، ھەر يىلى چاتاش، پەرۋىش ئىشلىرى ياخشى ئىشلەنگەنلىكتىن، دەرەخنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتىپ، سورتلارنىڭ ئەسلىي نەسلىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ.

6) تۇرلۇك پەرۋىش قىلىش ئىشلىرىغا قولايلىق بولىدۇ. دەرەخلەر پاكارلاشتۇرۇپ باشقۇرۇلغانلىقتىن، تۈ-

ۋىنى بوشىتىش، ئوغۇتلاش، سۇغىرىش، دورا چېچىش قاتارلىق مەشغۇلات تەرتىپلىرىنى ياخشى ئىشلىگىلى بولىدۇ.

7) مېۋىلىك باغلاردىكى ئېتىزلارغا پاكار ئۆسىدىغان سامان غوللۇق زىرائەتلەرنى تېرىپ، باغنىڭ ئومۇمىي كۆرىنىشى ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

مېۋىلىك دەرەخلەرنى پاكارلاشتۇرۇش ئۇسۇلى تۆۋەندىكى تەرتىپ بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ:

يېڭىدىن مېۋىلىك باغ بىنا قىلىشتىن ئىلگىرى ئەھۋالغا قاراپ پاكارلاشتۇرۇپ، زىچ ئۆستۈرۈش تېخنىكىسىنىڭ يولغا قويۇلغانلىقىنى مۇقىملاشتۇرۇش كېرەك، ئۇنىڭدىن كېيىن كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشنى باشلاش لازىم. مېۋىلىك دەرەخلەرنى پاكارلاشتۇرۇشتا، كۆچەتنىڭ ئاساسىي غولى يەردىن 1 مېتىر كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۇچى كېسىپ تاشلىنىپ، ئۇنىڭ يېڭى شاخ چىقىرىشىغا شارائىت يارىتىلىدۇ. ئاساسىي شاخلارنىڭ بويىغا ئۆسۈپ كېتىشى قاتتىق كونترول قىلىنىدۇ. ئەگەر بويىغا ئۆسۈپ كەتسە، ۋاقتىدا ئۇچىنى يانداۋرۇپ، غول قىسمىدا مېۋە شېخى يېتىلدۇرۇش كېرەك. بۇ ئۇسۇلدا يېتىشتۈرۈلگەن مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بويى پاكار بولۇپ، دەرەخ ئېگىزلىكى 1.20 — 1.50 مېتىردىن ئېشىپ كەتمەيدۇ. دەرەخنىڭ ئۇچى يانداۋرۇپ تۈرۈلغانلىقتىن، غولدىن ئۆسۈپ چىققان نوتىلار يان تەرەپكە شاخلاپ، تەكشى ئۆسكەچكە، بىر - بىرىگە چۈشىدىغان كۈن نۇرىنى توسۇۋالمايدۇ. بۇ دەرەخلەرنىڭ كۈن نۇرى بىلەن ئۇچرىشىش كۆلىمى

چوڭ، ۋاقتى ئۇزاق بولغاچقا، قۇياش نۇرىدىن تولۇق پايدا-
لىنىپ، يوپۇرماقلىرىنىڭ فوتوسىنتېزلىق پائالىيىتى كۈ-
چەيىپ، يىلتىزى ئارقىلىق دەرەخ تېنىنى يېتەرلىك سۇ
ۋە ئوزۇقلۇق بىلەن تەمىنلەيدۇ، پاكارلاشتۇرۇلغان مېۋە-
لىك دەرەخلەرنىڭ يىلتىز سىستېمىسى ناھايىتى تەرەققىي
قىلغان بولۇپ، تۇپراقتىكى مىنېرال ماددىلارنى سۈمۈرۈش
ئىقتىدارى ناھايىتى كۈچلۈك بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ مېۋە
بېرىشى بالدۇر، بىرلىك مەھسۇلاتى يۇقىرى، مېۋە سۈپە-
تى ياخشى بولىدۇ. مېۋىلىك دەرەخلەرنى زىچ ئۆستۈرۈش
مەسىلىسىگە كەلسەك، پاكارلاشتۇرۇپ زىچ ئۆستۈرۈشكە
باب كېلىدىغان شۇ خىلدىكى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئەسلە-
دىكى ئۆسۈش ئەھۋالى، دەرەخ تاجى، يوروقلۇققا بولغان
تەلىپى، چېچەكلەش ۋە مېۋىلەش خۇسۇسىيىتى، تۇپراق،
ھاۋا شارائىتى ۋە شۇ دەرەخنىڭ قانچىلىك ئۆمۈر كۆرۈشە-
نى نەزەردە تۇتۇپ، ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ بەلگىلەش
لازىم. ئالما، نەشپۈت، ئۆرۈك، شاپتۇل، ۋېھى، بادام،
گىلاس قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەرنى پاكارلاشتۇرۇپ زىچ
ئۆستۈرۈشكە توغرا كەلگەندە رەت (قۇر) ئارىلىقى 2.5
مېتىردىن، تۇپ ئارىلىقى 1.5 مېتىردىن ئېشىپ كەتمەس-
لىكى لازىم. ياڭاق دەرىخىگە نىسبەتەن، ئۆلچەم ئۇنىڭدىن
سەل كەڭرەك بولسىمۇ بولىدۇ.

4. ئانارلىق باغ بىنا قىلىش

1. ئانارلىق باغ بىنا قىلىشتىكى تېخنىكىلىق تەلەپلەر

ئاپتونوم رايونىمىزدىكى كۆپلىگەن جايلار ئانار ئاساس-

لىق ئۆستۈرۈلىدىغان گۈما، خوتەن ناھىيىسى، چىرا قا-
تارلىق ناھىيىلەردىن ئانار كۆچىتى يۆتكەپ كېلىپ تىككەن
بولسىمۇ، لېكىن ئانارلىق باغ بىنا قىلىش جەريانىدا تېخ-
نىكىلىق تەلەپلەر بويىچە مەشغۇلات ئېلىپ بېرىلمىغان
ياكى ئانار ئۆستۈرۈشكە ئائىت تېخنىكىلىق بىلىملىرى
كەمچىل بولغانلىقتىن، تىككەن ئانار كۆچەتلىرىنىڭ ئەي
بولۇش نىسبىتى تۆۋەن بولماقتا. ئەي بولغان تەقدىردىمۇ
كېچىكىپ مېۋە بەرمەكتە. شۇڭا، ئانارلىق باغلارنى تېخ-
نىكىلىق تەلەپ بويىچە بىنا قىلىپ، مەھسۇلات سۈپىتى
ۋە مىقدارىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئانارلىق باغ بىنا قىلىش-
تىكى بەزى تەدبىرلەرنى تونۇشتۇرىمەن.

1. يەر تاللاش ۋە پىلانلاش: يەر تاللاشتا بىر تۈتاش پىلانلاش پرىنسىپى بويىچە يەرنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى، تەبىئىي شارائىتى، باغنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتى، ئىقتى-سادىي ئۇنۇمى قاتارلىقلارنى تولۇق ئويلىشىپ، ئاندىن يەر تاللاش كېرەك. شۇڭا، باغ بىنا قىلىش ئۈچۈن ھاۋا ئۆزگۈرۈشچانلىقى ياخشى بولغان قۇم تۈپراق، قۇمسىڭ چىرىندى تۈپراق، قۇم ئارىلاش مۇنبەت تۈپراق ياكى لاتقىلىق چىرىندى تۈپراقلىق جايلاردىن كۈن نۇرى تولۇق چۈشىدى-غان، ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان، يەر شەكلى تەكشى، سۇ-غىرىشقا قولايلىق يەرلەرنى تاللاش كېرەك. ئانارلىق باغ بىنا قىلىنىدىغان يەر ئورنى تاللىنىپ بولغاندىن كېيىن باغ كۆلىمىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە ئاساسەن بۆلەكلەرگە ئايرىپ، ئورمان بەلۋېغى، يول، ئېرىق قاتارلىقلارنى ئو-مۇميۈزلۈك پىلانلاپ، بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇش لازىم.

2. كۆچەت تاللاش ۋە تىكىش مەزگىلى: كۆچەت سۈپەتلىك ياخشى ياكى ياماڭ بولۇشى تىكىلگەن كۆچەتنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن بولۇشى، ئۆسۈشىنىڭ تېز- ئاستا بولۇشى، مېۋىگە كىرىشىنىڭ بالدۇر- كېيىن بولۇشى مەھسۇلات سۈپىتىنىڭ ياخشى ياكى ناچار بولۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. شۇڭا، ئانارلىق باغ بىنا قىلىشتا 2 — 3 يىللىق ساغلام، بويى ئېگىز، غولى توم، سۈپىتى ياخشى بولغان كۆچەتلەرنى تاللاپ ئىشلىتىش لازىم. ئانارلىق باغ بىنا قىلىشتا ئانار كۆچىتىنى تىكىش مەزگىلىنى ياخشى ئىگىلەش كېرەك. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئەتىياز پەسلىدىكى ھاۋا تېمپېراتۇرىسىدا ھەرقايسى رايونلار ئارا چوڭ پەرق بولمىغانلىقتىن، بۇ جايلاردا ئاساسەن 3- ئاينىڭ 15- كۈنىدىن 4 - ئاينىڭ 5 - كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا تىكسە بولىدۇ، يەنى كۆچەتلەرنى بىخ چىقىرىشتىن ئىلگىرى يۆتكەپ كېلىپ تىكىپ بولۇش لازىم. ئانار كۆچىتىنى كۆزدە تىكىشكىمۇ، ئەتىيازدا تىكىشكىمۇ بولىدۇ.

3. كۆچەت قوموزۇش ۋە يۆتكەش: كۆچۈرۈپ تىكىلىدىغان كۆچەتلەرنى قوموزۇش ئانارلىق باغ بىنا قىلىشتا سۈپىتىنىڭ ياخشى ياكى ناچار بولۇشى، كۆچەتنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتى، ئۆسۈپ يېتىلىشى، مېۋىگە كىرىش ۋاقتى ۋە مەھسۇلاتىغا مۇھىم تەسىر كۆرسىتىدۇ. كۆچەتلەرنى قوموزۇش ۋە يۆتكەش جەريانىدا يىلتىزى زەخىملەنسە، شاخ، غولىنىڭ پوستى سويۇلۇپ كەتسە، شامالداپ سۇسىزلىنىپ يىلتىزى قۇرۇپ كەتسە، كۆچەتنى تىكىش سۈ-

پىتى قانچە ياخشى بولغان بىلەنمۇ ئەي بولۇش نىسبىتىنىڭ يۇقىرى بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ. 2 — 3 يىللىق بولغان ئانار كۆچىتىنىڭ يىلتىز سىستېمىسى بىر-قەدەر تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئوق يىلتىزى 40 — 50 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى تۇپراققا ئېچكىرىلەپ كىرە-لەيدۇ، چاچما يىلتىزى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، تۇپراق يۈزىدىن 40 — 50 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇققا، 50 — 80 سانتىمېتىر يىراققا بارالايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، كۆچەتلەرنى قوموڑۇشتا كۆچەت ئەتراپىدىن دىئامېتىرى 50 — 70 سانتىمېتىر، چوڭقۇرلۇقى 50 — 60 سانتىمېتىر كېلىدە-غان ئورەك كولاپ، يىلتىزى ۋە چاچما يىلتىزلىرى بىلەن قوشۇپ تولۇق قوموڑۇش لازىم. شارائىت بولسا، قوموڑۇ-لىدىغان كۆچەتلەر بار جايغا ئالدىن سۇ قۇيۇلۇپ كېيىن كۆچەت قېزىۋېلىنسا ئەي بولۇش نىسبىتى تېخىمۇ يۇقىرى بولىدۇ.

قېزىۋېلىنغان كۆچەتلەرنى ئۇدۇللۇق ئوراپ قاچىلاپ، ئۇدۇللۇق يۆتكەش، يۆتكەش جەريانىدا يىلتىزى شامالداپ قۇرۇپ قېلىشتىن ۋە زەخىملىنىشتىن ساقلىنىش لازىم. يۆتكەشتىن بۇرۇن ھەر 50 — 100 تۈپنى بىر باغلام قىلىپ باغلاپ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ كارانتىن قە-لىشىدىن ئۆتكۈزۈپ، يۆتكەشكە ئىجازەت قىلىش گۇۋاھنا-مىسىنى ئالغاندىن كېيىن يۆتكەش لازىم.

4. كۆچەت تىكىش: ئانار دەرىخى سوغۇققا چىدامسىز بولۇپ، كۆمۈپ قىشتىن ئۆتكۈزۈلىدۇ، شۇڭا تىكىش ۋاق-تىدا قۇر ۋە تۈپ ئارىلىقىنى كەڭرەك قويۇش لازىم.

جايلارنىڭ تەجرىبىسىگە ئاساسلانغاندا، قۇر - تۈپ ئارىلىقى 5 × 5 مېتىر قىلىپ بىر مو يەرگە 27 تۈپ تىكىش، 5×6 مېتىر بويىچە بىر مو يەرگە 22 تۈپ ياكى5×8 مېتىر بويىچە بىر مو يەرگە 17 تۈپ كۆچەت تىكىلسە زىچلىقى مۇۋاپىق بولغان بولىدۇ. ئەڭ قويۇق تىكىگەندە مۇ تۈپ - قۇر ئارىلىقى 4 × 5 مېتىردىن زىچ بولۇپ قالماسلىقى، بىر مو يەرگە تىكىلىدىغان كۆچەت سانى 33 تۈپتىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك.

ئانار كۆچىتىنى تىكىشتە ئادەتتە ئېرىق ئوتتۇرىسىغا ئورەك كولاپ تىكىش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ. ئېرىقنىڭ يۆنىلىشى شىمالدىن جەنۇبقا قارىتىپ كەڭلىكى 0.60 — 0.80مېتىر، چوڭقۇرلۇقى0.50 — 0.60 مېتىر ئەتراپىدا بولسا مۇۋاپىق. ھەربىر ئورەككە كۆچەت تىكىپ قۇرۇق توپا بىلەن كۆمۈپ چىڭداپ، ئېرىق بويىچە قاندۇرۇپ سۇغىرىلىدۇ. 5 — 6 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن نەم توپا بىلەن شاخلىرى كۆرۈنۈپ قالمىغۇدەك نېپىز كۆمۈلىدۇ. 5- ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن كېيىن كۆمۈكتىن ئېچىلىدۇ، بۇ ئارىلىقتا سۇغىرىلسا كۆچەتلەر پۈتۈنلەي سېسىپ كېتىدۇ. ئەگەر تاسادىپىي سۇ كىرىپ كەتكەن بولسا كۆچەتلەرنى دەرھال ئېچىپ 4 — 5 كۈن شامالدىتىپ، ئاندىن قايتا قۇرۇق توپا بىلەن كۆمۈش كېرەك، ھۆل توپا بىلەن كۆمۈشكە بولمايدۇ.

قۇرغاق، سۇ قىس رايونلاردا ئېرىق ئېچىپ كۆچەت تىككەندە سۇنى تېجىگىلى ، كۆمۈشكە قۇلايلىق ياراتقىلى بولىدۇ. تىكىلگەن كۆچەتلەر ئەي بولغاندىن كېيىن، ئې-

ىرىق تىندۇرۇلۇپ، ئېتىزلار بويىچە سۇغىرىلىدىغان بول-
غانلىقتىن ئېرىقنى بەك كەڭ، چوڭقۇر كولىماسلىق
لازىم. ئەگەر بۇغدايلىققا، كېۋەزلىككە ئانار كۆچىتى تە-
كىش پىلانلانغان بولسا، ئالدى بىلەن رەت ئارىلىقىنى
مۇقىملاپ ئېرىق ئالغاندىن كېيىن، ئورەككە تىكىپ، پەر-
ۋىش قىلىشنى كۆچەيتىش كېرەك. ئانار كۆچەتلىرى يۇقە-
ىرىقىدەك تېخنىكىلىق تەلەپلەر بويىچە تىكىلىپ باغ بىنا
قىلىنسا ۋە ياخشى پەرۋىش قىلىنسا، كۆچەتلەرنىڭ ئەي
بولۇش ئۇنۇمى يۇقىرى، ئۆسۈپ يېتىلىشى تېز، مېۋىگە
كىرىشى بالدۇر، ئىقتىسادىي ئۇنۇمى يۇقىرى بولۇشىغا
كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

2. ئانار دەرىخىنىڭ ھوسۇلىنى ئاشۇرۇپ، سۈپىتىنى ياخشىلاش تەدبىرلىرى

ئانار دەرىخى ئۇزاق ئۆمۈر كۆرىدىغان، كۆپ ھوسۇل بېرىدىغان، مېۋىسىنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى مول، ئىقتە-
سادىي قىممىتى يۇقىرى، شىپالىق رولى كۆرۈنەرلىك بول-
غان مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ، ئۇنىڭ ھوسۇلىنى يەنىمۇ
ئاشۇرۇپ، سۈپىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، تۆۋەندىكى تەد-
بىرلەرنى قوللىنىش لازىم:

1) ئانار دەرىخىنى ئېچىش مەزگىلىنى ياخشى ئىگە-
لەش لازىم. بۇ، ئانار دەرىخىنىڭ ھوسۇلىغا تەسىر كۆر-
سىتىدىغان مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى. ئەگەر ئانار دەرىخى
بەك بالدۇر ئېچىۋېتىلسە، دەرەخنىڭ ئۈچ قىسمىدىكى يۇما-
ران شاخلىرى بىلەن ئوتتۇرا قىسمىدىكى مېۋە شاخلىرى

ئەتىياز پەسلىدىكى سوغۇق شامالنىڭ تەسىرىدە ئوڭايلا ئۇششۇپ كېتىدۇ. چۈنكى، ئانار دەرىخى كۆمۈلگەندىن كېيىن، قار يېغىش، قىرو چۈشۈش سەۋەبىدىن يەرنىڭ ئۈستۈنكى قىسمى توڭلايدۇ. ئەمما، ئىچكى قىسمىدا ھاۋا ئۆتۈشمىگەنلىكتىن، يەر ئاستى قىسمىنىڭ تېمپېراتۇرىسى يەر ئۈستىدىكى تېمپېراتۇرىغا قارىغاندا بىرقەدەر يۇقىرى بولىدۇ. شۇڭا، ئانار دەرىخى خۇددى سۇلياۋ پارنىك ئىچىدىكىدەك تۇرىدۇ. ئەگەر بالدۇر ئېچىپ قويۇلسا، يەر ئاستى تېمپېراتۇرىسى بىلەن يەر ئۈستىنىڭ تېمپېراتۇرىسى ماس كەلمەي، ئانار دەرىخى ئۇششۇپ قۇرۇپ كېتىدۇ. ئەگەر ئانار دەرىخى ئېچىش مەزگىلىدىن ئۆتۈپ كەتسە، تۇپراق تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆرلىشى بىلەن توپا ئاستىدا تۇرۇپ بخلىنىپ قالىدۇ - دە، ئېچىش ۋاقتىدىكى سىلكىنىش تۇپەيلىدىن يۇمران بخلىرى ئوڭايلا چۈشۈپ كېتىپ قايتىدىن بخلىنىشقا باشلايدۇ، شۇنىڭ بىلەن مېۋە شاخلىرىنىڭ يوپۇرماق چىقىرىش، چېچەكلەش مەزگىلى كېچىكىپ، شۇ يىللىق ھوسۇلغا ۋە مېۋىنىڭ سۈپىتىگە تەسىر يېتىدۇ. شۇڭا، مېۋىگە كىرگەن كۆپ يىللىق تۈپلەرنى 3-ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا ئېچىش لازىم. ئەگەر بۇ مەزگىلدە تېمپېراتۇرا تۆۋەن بولسا، تېمپېراتۇرا مۇقىملىشىپ ھاۋا ئېچىلغاندىن كېيىن ئېچىش، ئەڭ كېچىككەندە 4- ئاينىڭ 10- كۈنىدىن بۇرۇن ئېچىپ بولۇش كېرەك. ئالدىنقى يىلى كۈزدە ياكى شۇ يىلى ئەتىيازدا يېڭىدىن تىكلىگەن ئانار دەرەخلىرى 5- ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن كېيىن ئېچىلسا مۇۋاپىق بولىدۇ.

2) ئانار دەرىخىنى ئاچقاندىن كېيىن، ياۋا شاخلىرى-
نى چاتاپ پەرۋىش قىلىش لازىم. ئانار دەرىخىنىڭ تۈۋىدىن
ياكى غولىدىن ئۆسۈپ چىققان يېڭى نوتىلىرى بىر يىل
ئىچىدە 1 — 1.5 مېتىر ئۆسىدۇ. ئۇ تىك يۆنىلىشتە
ناھايىتى تېز ئۆسىدۇ. ئۇنىڭ غولى يۇمران ۋە تىكەنلىك
بولۇپ، ئادەتتە ھارام شاخ دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ بىرنەچچە
يىلغىچە مېۋە بەرمەيدۇ، مېۋە شاخلىرىنىڭ چېچەكلەپ مې-
ۋە بېرىشىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ، شۇڭا ئانار دەرىخىنى
ئاچقان ھامان ياۋا شاخلارنى چاتۋېتىپ، مېۋە شاخلىرىنىلا
قالدۇرۇش لازىم.

3) ئانار دەرىخىنى سۇغىرىش مەزگىلىنى توغرا ئىگە-
لەش كېرەك. مېۋىگە كىرگەن چوڭ ئانار دەرەخلىرى
سۇنى كۆپ خالىمايدۇ. شۇڭا، بىر يىلدا ئۈچ قېتىمدىن
تۆت قېتىمغىچە سۇغىرىلسا مۇۋاپىق بولىدۇ. بۇ، ئانار
دەرىخىنىڭ كۆپ ياكى ئاز ھوسۇل بېرىشىگە، مېۋىسىنىڭ
سۈپەتلىك ياكى سۈپەتسىز بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك.

ئانار دەرىخى 5 - ئايىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ
چېچەكلەشكە باشلايدۇ. چېچەكلەشتىن بۇرۇن، يەنى 4-
ئايىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا دەرەخ تۈۋىدىن 50 — 70 سانتىمې-
تىر يىراقلاققا يېرىم چەمبەر شەكلىدە ئورەك كولاپ مەھەللە-
ۋى ئوغۇت بىلەن بىر قېتىم ئوغۇتلاپ، ئاندىن قاندۇرۇپ
سۇغىرىش كېرەك. بۇ، ئانار دەرىخىنىڭ كۆپ چېچەكلە-
شىگە، ئانىلىق گۈللىرىنىڭ مۇكەممەل ئۇرۇق ھاسىل
قىلىپ، بىھۇدە تۆكۈلۈپ كەتمەسلىكىگە پايدىلىق. 2- قې-
تىملىق سۇغىرىش تۈپراق قۇرۇلمىسى ۋە ھاۋا تېمپېراتۇ-

رىسىغا ئاساسەن 5 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 6 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا بولسا بولىدۇ. چۈنكى، بۇ مەزگىلدە ئانار دەرىخىنىڭ ئۇچ شاخلىرى ئۆسۈپ يېتىلىپ مېۋىسى چوڭىيىشقا باشلايدۇ، دەرەخ يوپۇرماقلىرىنىڭ فوتوسىنتېز رولى ئارقىلىق كۆن نۇرىنى قوبۇل قىلىش ۋە تېنىدىكى سۇنى پارغا ئايلاندۇرۇش ئىقتىدارى كۈچىيىدۇ. بۇ مەزگىلدە سۇغىرىش دەرەخنىڭ فىزىئولوگىيىلىك پائالىيىتىگە پايدىلىق. 3ـ قېتىملىق سۇغىرىش7ـ ئاينىڭ باشلىرىدىن 7ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىغىچە بولغان مەزگىلدە ئېلىپ بېرىلىشى لازىم. چۈنكى، بۇ مەزگىل ئانار دەرىخىنىڭ غول ـ شاخلىرىنىڭ ئۆسۈشى تېز، دەرەخ تەركىبىدىكى سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش نىسبىتى يۇقىرى، مېۋىلەرنىڭ يېتىلىشى كۈچلۈك بولغان مەزگىل، بۇ مەزگىلدە ئانار دەرىخىنىڭ سۇغا بولغان ئېھتىياجى كۆپرەك بولىدۇ. 4ـ قېتىملىق سۇغىرىش 8 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئاخىرغىچە بولغان مەزگىلدە ئېلىپ بېرىلسا بولىدۇ. چۈنكى، بۇ مەزگىلدە ئانارنىڭ مېۋىسى چوڭىيىشتىن توختاپ، پىشىش باسقۇچىغا كىرىدۇ. بۇ چاغدا ئانارنىڭ مېۋە پوستىدا رەڭ پىگمېنتلىرى ھاسىل بولىدۇ. مېۋە تەركىبىدە قەنت، تۇرلۇك كىسلاتا، ماي، ئاقسىل، ۋىتامىن قاتارلىق ماددىلار ھاسىل بولۇشقا باشلايدۇ. شۇڭا، بۇ مەزگىلدە يورۇقلۇق، ئىسسىقلىق، سۇ ۋە كۆپ مىقدارداكى ئوزۇقلۇق ئېلېمېنتلارغا ئېھتىياجلىق بولىدۇ. 4 ـ قېتىملىق سۇغىرىش ئاياغلاشقاندىن كېيىن، سۇغىرىشنى توختىتىش، بولۇپمۇ مېۋە پىشىۋاتقان ۋە پىشقان مەزگىلدە سۇغارماسلىق لازىم.

ئەگەر بۇ مەزگىلدە كۆپ سۇغىرىلسا، مېۋە پوستى ئاسان يېرىلىپ كېتىدۇ، يېرىلغان مېۋىلەردە ۋىرۇس كېسەللىكى يۈز بېرىپ، مېۋىلەرنىڭ سوللىشىپ قېلىش، ھەتتا سېسىپ كېتىش ئەھۋالى كېلىپ چىقىدۇ. ئەگەر كەلكۈن ئاپىتى ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن سۇ كىرىپ كەتسە، دەرەخ تۈۋىنى يۇمشىتىپ ھاۋا ئۆتكۈزۈش ياكى دەرەخ تۈۋىگە قۇرۇق قۇم تۆكۈپ نەملىكنى قاچۇرۇش لازىم. ئانارلىق باغلارغا 11- ئاينىڭ باشلىرىدا بىر قېتىم يېنىك توڭ يانقۇزۇش، تۈپراقنىڭ نەملىك نىسبىتى نورماللاشقاندىن كېيىن، 11- ئاينىڭ 20- كۈنىدىن 30- كۈنىگىچە كۆمۈش كېرەك.

4) دەرەخ تۈۋىگە مۇۋاپىق پەيتتە قوشۇمچە ئوغۇت بېرىش لازىم. ئانارلىق باغلارنى ئوغۇتلاشتا ئوغۇتلاش مەزگىلى، ئوغۇت تۈرى، ئوغۇت مىقدارى، ئوغۇتلاش ئۇسۇلىنى ياخشى ئىگىلەش كېرەك. مېۋىگە كىرگەن چوڭ ئانار دەرەخلىرى بىر يىلدا بىر قېتىمدىن ئىككى قېتىمغىچە قوشۇمچە ئوغۇتلانسا مۇۋاپىق بولىدۇ. 1 - قېتىمدا 4- ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، يەنى 1- قېتىم سۇغىرىش مەزگىلىدە، 2- قېتىمدا 7-ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا، يەنى 3- قېتىملىق سۇغىرىشتىن ئىلگىرى ئاۋۇال ئوغۇت بېرىلىپ، كېيىن سۇغىرىلسا بولىدۇ. مېۋىگە كىرگەن ئانار دەرەخلىرىنى ئاساسەن ئات، كالا، قوي قىغى، كۈنجۈرە ۋە ئۆي قۇشلىرىنىڭ مايا قىلىرى بىلەن كۆپرەك ئوغۇتلاپ، خىمىيىۋى ئوغۇتلارنى ئاز ئىشلىتىش كېرەك. ئادەتتە مېۋىگە كىرگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياش دەرەخلەرنىڭ ھەربىر تۈپىگە

ئورگانىك ئوغۇتتىن 15 — 20 كىلوگرام، خىمىيىۋى ئوغۇتتىن 100 — 150 گرام، چوڭ دەرەخلەرگە ئورگانىك ئوغۇتتىن 20 — 25 كىلوگرام، خىمىيىۋى ئوغۇتتىن 150 — 200 گرام بېرىش لازىم. 2. قېتىم قوشۇمچە ئوغۇت بەرگەندە ئورگانىك ئوغۇتنىڭ مىقدارىنى ئازايتىش، خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلەتمەسلىك لازىم.

5) تۇپراق قۇرۇلمىسىنى ياخشىلاپ، تۆۋەن هوسۇلۇق كونا ئانارلىق باغلارنى ئۆزگەرتىش لازىم. ئانار دەرىخى ياخشى پەرۋىش قىلىنسا، ئۇزاق ئۆمۈر كۆرىدۇ، هوسۇلىمۇ بارغانسېرى ئېشىپ بارىدۇ. ياخشى پەرۋىش قىلىنمىسا ياكى تۇپراقنىڭ قۇۋۋىتى ئاجىزلىشىپ كەتسە، دەرەخنىڭ ئۆمرى قىسقىرىدۇ، هوسۇلى ئازىيىپ، سۈپىتى ناچارلىشىدۇ. شۇڭا، تۇپلەرنىڭ تۇۋىنى يۇمشىتىپ، ئۆي قۇشلىرىنىڭ مايىقى، كۆنجۈرە قاتارلىق ئوغۇتلارغا قۇم ئارىلاشتۇرۇپ، دەرەخنىڭ ئەتراپىغا كۆمۈش ئارقىلىق تۇپراقنى قۇۋۋەتلەندۈرۈپ، يېڭى تۇپلەرنى يېتىشتۇرۇش لازىم. بۇ تۆۋەن هوسۇللۇق كونا ئانارلىق باغلارنى ئۆزگەرتىشنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى.

3. ئانار بىلەن چىلاننى كىرىشتۇرۇپ تىكىشنىڭ پايدىسى

باغدىن ئۇنۇمبرسال پايدىلىنىش، مەهسۇلات سۈپىتىنى ياخشىلاش ۋە باغۋەنچىلىكنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇمىنى يەنىمۇ ئۆستۈرۈش هەربىر ئائىلە، هەربىر كەنت ۋە هەربىر يېزىنىڭ باغۋەنچىلىك ئارقىلىق بېيىش ئىستراتېگىيىسىنى

ئەمەلگە ئاشۇرۇش - ئاشۇرالماسلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك مەسىلە. ئانار بىلەن چىلاننى كىرىشتۇرۇپ تىكىپ ستېرىلىزاتور باغ بىنا قىلغاندا باغۋەنچىلىكىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنى، مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتىنى ۋە مېۋىلىك باغلارنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى تېخىمۇ ئۆستۈرگىلى بولىدۇ. ئانار پاكار ئۆسىدىغان كۆپ شاخلىق چاتقال بولۇپ، كۆمۈش ئارقىلىق قىشتىن چىقىرىلىدۇ. ئۇ مۇنبەت تۈپراق ياكى قۇمساق ئەت تۈپراقلىق يەرلەردە ياخشى ئۆسىدۇ. يورۇقلۇق ۋە ئىسسىقلىقنى خالايدۇ. دەرەخ تاجى كىچىك، شاخلىرى يانغا ئېگىلىپ ئۆسىدۇ، سايىسى كىچىك، سۇنى كۆپ تەلەپ قىلمايدۇ. قۇرغاقچىلىققا چىداملىق.

چىلان (سورتلۇق چىلان) ئېگىز ئۆسىدىغان ياغاچ غوللۇق دەرەخ بولۇپ، مۇنبەت تۈپراق ياكى قۇمساق ئەت تۈپراقلىق يەردە ياخشى ئۆسىدۇ. يورۇقلۇققا ۋە ئىسسىقلىققا موھتاج، كۆپىنچە ھاللاردا تىك ئۆسىدۇ، دەرەخ تاجى كىچىك، بەزىلىرىنىڭ ئوتتۇرا ھال، يەرگە كۆپ سايە تاشلىمايدۇ. قۇرغاقچىلىققا چىداملىق. بۇ ئىككى خىل دەرەخنىڭ تۈپراققا ماسلىشىشچانلىقى، يورۇقلۇق، ئىسسىقلىققا بولغان تەلىپى، قۇرغاقچىلىققا چىداملىقلىقى ئوخشاش بولۇپ، بۇ ئىككىسىنى ئۆزئارا كىرىشتۇرۇپ باغ بىنا قىلغاندا بىر - بىرىگە چوڭ تەسىر كۆرسەتمەيدۇ، قۇرۇلۇقنى مۇۋاپىق ھالدا كەڭرەك قىلىپ تىككەندە (بىر-بىرىگە سايە تاشلاش ۋە ئانار دەرىخىنى كۆمۈشكە بولغان تەسىرىنى ئازايتقىلى بولىدۇ) دەرەخلەرنىڭ ئۆسۈش، مېۋىلەش ئەھۋالى چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ.

بىر مو يەرگە تۆپ - قۇر ئارىلىقىنى 5 × 6مېتىر قىلىپ تىككەندە 22 تۈپتىن، 5 × 8 مېتىر قىلىپ تىككەندە 17 تۈپتىن كۆچەت تىكىلىدۇ، مۇشۇنداق بولغاندا بىر مو يەرگە 11 تۈپ ئانار، 11 تۈپ چىلان ياكى 8.5 تۈپ ئانار، 8.5 تۈپ چىلان كۆچىتى تىكىلىدۇ. كىرىشتۈرۈپ تىكىلىدىغان دەرەخلەر بىر رەت ئانار، بىر رەت چىلان بويىچە قۇر (رەت) ئارىلىقى ئوخشاشلا 6 مېتىر، 7 مېتىر ياكى ئەڭ كەڭ بولغاندا 8 مېتىر، تۆپ ئارىلىقى ئوخشاشلا 5 مېتىر بويىچە تىكىلىدۇ. تىكىلگەن دەرەخلەرنىڭ ئىسسىقلىققا ۋە يورۇقلۇققا بولغان تەلىپىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، قۇر - تۈپلەرنى غىش شەكلىدە ئورۇنلاشتۇرۇش، رەت بىلەن رەت ئارىلىقىدىكى دەرەخلەرنى ئۆزئارا قارىمۇقارشى تىكمەسلىك كېرەك. ئانار كۆچىتىنى تىككەندىن كېيىن قايتا كۆمۈشكە توغرا كەلگەنلىكتىن، باغقا چوقۇم 1.5 مېتىر كەڭلىكتە ئورەك ئېلىپ، ئورەك ئىچىگە تېگىش كېرەك. بەزى ئورۇنلارنىڭ ئانار بىلەن چىلانىنى كىرىشتۈرۈپ تىكىش تەجرىبىسىگە قارىغاندا، ئانار بىلەن چىلان تەڭ نىسبەتتە كىرىشتۈرۈپ تىكىلگەن بىر مو يەرنىڭ ئومۇمىي كىرىمى ئايرىم - ئايرىم تىكىلگەن بىر مو يەرنىڭ ئومۇمىي كىرىمىدىن 25 — 30% كەمچە كۆپ بولغان. ئىسپاتلىنىشچە، تىكىلگىنىگە 8 — 10 يىل بولغان بىر مو يەردىكى ئىككى خىل مېۋىلىك دەرەخ (22 تۈپ) نىڭ يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات كىرىمى(دەرەخ ئارىسىغا كىرىشتۈرۈپ تىككەن زىرائەت بۇيۇمىنىڭ سىرتىدا) 4500 يۈەندىن 5000 يۈەنگىچە بولۇپ، ھەربىر تۈپ دە-

رەخكە 222 يۈەندىن توغرا كەلگەن.

5. ئۈزۈم، ئانار، ئەنجۈر كۆچىتىنى قايسى مەزگىلدە تىكىش كېرەك

ھەممىمىزگە مەلۇم، ئۈزۈم، ئانار، ئەنجۈر دەرەخلەرى كۆمۈپ قىشتىن ئۆتكۈزۈلىدىغان مېۋىلىك دەرەخلەر بولۇپ، ئۇششۇككە، تۆۋەن گرادۇسلۇق سوغۇق تېمپېراتۇرىغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. بۇخىل مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ كۆچىتىنى كۈزدە تىكسىمۇ، ئەتىيازدا تىكسىمۇ ئوخشاشلا كۆكلەۋېرىدۇ. لېكىن، كۆكلەش ئۈنۈمى ئوخشاش بولمايدۇ.

ئۈزۈم تېلى مەيلى سالا ئېتىزلارغا، مەيلى ھويلا - ئارام، يول، ئۆستەڭ بويلىرىغا تىكىلسۇن ھامان باراڭغا ئالمىسا بولمايدۇ. كۈز پەسلىدە چۈشۈرۈپ كۆمۈپ قىشتىن چىقارمىسا يۇمران نوتىلىرى ئۇششۇپ كېتىدۇ. كۆمۈش جەريانىدا ئەتراپىدىن توپا ئېلىشقا ئەپسىز بولىدىغانلىقى ۋە باراڭ ئاستىغا كۈن نۇرى چۈشمەيدىغانلىقى ئۈچۈن تاللىق ئارىسىغا تېرىلمايدۇ. ئۈزۈم تېلىنى كۈز پەسلىدە تىكىپ توڭ يانقۇزۇپ كۆمگەندىن كېيىن، تاكى كېلەر يىلى 5- ئاينىڭ ئاخىرىغىچە تۇپراق ئاستىدا خاتىرجەم «ئۇخلايدۇ». ئۇيقۇ مەزگىلىدە سۇغىرىلمايدىغانلىقى، ئەتىياز پەسلىدە ئەتراپىغا زىرائەت تېرىلمايدىغانلىقى ئۈچۈن قايتا ئېچىپ، قايتا كۆمۈش ھاجەتسىز. شۇڭا، ئەڭ ياخشى

ئۇسۇل — تالنى كەچ كۈزده (11- ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا) تىكىپ ئوبدان توڭ ياتقۇزغاندىن كېيىن، نەم توپا بىلەن قېلىن كۆمۈپ، كېلەر يىلى 5- ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن كېيىن كۆمۈكتىن ئاچقاندا، ئۇنىڭ كۆكلەش نىسبىتى ئە- تىيازدا تىككەنگە قارىغاندا كۆرۈنەرلىك يۇقىرى بولىدۇ.

ئانار ياغاچ غوللۇق چانقال دەرەخ بولۇپ، بويى پاكار، غوللىرى كۆپ، شېخى قويۇق، نوتىلىرى ئەۋرىشىم، يە- كىدىن ئۆسۈپ چىققان مېۋە شاخلىرىنىڭ پوستى نېپىز بولۇپ، ھەر يىلى كۆمۈپ قىشتىن چىقارمىسا ئۇششۇپ قۇرۇپ كېتىدۇ. ئانار كۆچىتى كۆپ ھاللاردا كۈزده كۈز- گى بۇغداي ئېتىزلىرىغا، ئەتىيازدا كېۋەز، قوناق، قوغۇن- تاۋۇز، كۆكتات ئېتىزلىرىغا تىكىلگەنلىكتىن، قىش ۋە ئەتىيازدا ئەتراپقا تېرىلغان باشقا زىرائەت ۋە بۇغدايلارنى تەكرار سۇغىرىشقا توغرا كېلىدۇ. سۇغارغاندا كۆچەتلەرنى قايتا ئېچىپ، سۇغىرىپ بولغاندىن كېيىن قايتا كۆممىسە بولمايدۇ، ھەتتا 11- ئايدا تىككەندىن تارتىپ 5- ئاينىڭ ئاخىرىغىچە 2 — 3 قېتىم ئېچىپ كۆمۈشكە توغرا كېلە- دۇ، ئەگەر كۆچەتنى ئاچمايلا زىرائەتلەرنى سۇغىرىۋەرسە ياكى كۆچەتنى ئاچسىمۇ سۇغىرىپ بولغاندىن كېيىن قايتا كۆممىسە كۆچەتلەر ئۇششۇپ قۇرۇپ كېتىپ، نۇرغۇن مەبلەغ ۋە ئەمگەك كۈچى ئىسراپ بولىدۇ. شۇڭا، تىكىلـ گەن كۆچەتلەرنىڭ كۆكلەش ئۇنۇمىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىپ ئانارلىق باغلارنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇمىنى ئۆستۇ- رۇش ئۈچۈن، ئەڭ مۇھىمى، ئانار كۆچىتىنى ئەتىيازدا زىرائەت ئارىسىدىن 2 مېتىر كەڭلىكتە يەر تەييارلاپ تە- كىش لازىم. مۇشۇنداق قىلغاندا، كۆمۈلگەن كۆچەتلەرگە

سۇ كىرىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ، كۆچەتنى ئېچىپ قايتا كۆمۈشتەك ئاۋارىچىلىكتىن ساقلانغىلى، كۆكلەش ئۇنۇمىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

ئەنجۇر ئېگىز ئۆسىدىغان ياغاچ غوللۇق مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ، كۆمۈپ قىشتىن چىقىرىلىدۇ. ئۇنىڭ قەلەمچىسىدىن ئۆستۈرۈلگەن يۇمران شاخلىرىنىڭ ئىچى كاۋاك بولۇپ، سوغۇققا چىدامسىز، ئەنجۇر كۆچىتى تىكىلگەندىن تارتىپ يىلدىن - يىلغا باراقسان ئۆسكەنلىكتىن يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن شاخلىرى ئۆزئارا گىرەلىشىپ ئاستىغا سايە تاشلايدۇ. شۇڭا، كېيىنكى مەزگىللەردە ئۇنىڭ ئارىسىغا زىرائەت تېرىلمايدۇ. ئەنجۇر كۆچىتىنىڭ ئىچى كاۋاك، غولى چۈرۈك بولۇپ، كۈزدە بالدۇر توڭلايدۇ.

غول - شاخلىرىنىڭ قوۋزىقى نېپىز بولغانلىقتىن كۈز پەسلىدە كۆچىتىنى تىكىپ باغ بىنا قىلىنسا، توك يانقۇزۇلۇپ كۆمۈپ بولغۇچە ئۇچ شاخلىرى ئاسانلا توڭلاپ، كۆمگەندە سۇنۇپ كېتىدۇ ھەم 6 — 7 ئاي تۇپراق ئارىسىدا كۆمۈلۈپ ياتسا يۇمران غوللىرى ھوردىلىپ قارىداپ قالىدۇ. ئەتىيازدا كۆمۈكتىن ئاچقاندا ئاسانلا قۇرۇپ كېتىدۇ. شۇڭا، ئەنجۇر كۆچىتىنى ئەتىياز پەسلىدە3- ئاينىڭ 25-كۈنىدىن 4- ئاينىڭ 10 - كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا تىكىپ، سۇغىرىپ بولغاندىن كېيىن نەم توپا بىلەن نېپىز كۆمۈپ، 5- ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ئېچىش لازىم.

6. پىشمىغان ياڭاقنى ئالدىراپ قاقماسلىق كېرەك

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ھەرقايسى ۋىلايەت، شەھەر،

ناھىيە، يېزا - بازارلاردا 7- ئاينىڭ ئاخىرى ۋە 8- ئاينىڭ باشلىرىدىلا پىشمىغان ياڭاقنى قېقىپ بالدۇر يىغىۋېلىش ئەھۋاللىرى كۆرۈلگەنلىكتىن، ياڭاقنىڭ سۈپىتى ناچارلىشىپ، مەھسۇلاتنىڭ ئىناۋىتىگە زور دەرىجىدە تەسىر يەتتى، ھەتتا مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچكى بازارلىرىدا ۋە خەلقئارا بازارلاردا خوتەن ياڭمىقىنىڭ رىقابەت كۈچى ئاجىزلىشىپلا قالماستىن، بەلكى ئىقتىسادىي قىممىتىمۇ تۆۋەنلەپ كەتتى. بۇنداق ئەھۋال كوللېكتىپ ۋە شەخسلەرنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتىگە بىۋاستە تەسىر كۆرسەتتى. شۇڭا، ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلار يېزا كادىرلىرى ۋە ئاممىغا بولغان تەشۋىقات خىزمىتىنى كۈچەيتىپ، پىشمىغان ياڭاقنى مۇددەتتىن بۇرۇن قېقىپ يىغىۋېلىش ئەھۋاللىرىنى توسۇش لازىم.

پىشمىغان ياڭاقنى بالدۇر قېقىپ يىغىۋېلىشنىڭ زىيىنى:

1) ياڭاق پوستىدىكى تالا ماددىسى پىشىپ يېتىلمىگەنلىكتىن، پوستى شاكىلىدىن ئوڭايلىقچە ئاجرىمايدۇ. نەتىجىدە ئۇنى سېستىش ياكى پىچاق ئارقىلىق ئاقلاشقا توغرا كېلىدۇ. بۇنداق قىلغاندا ياڭاقنىڭ شاكىلى قارىداپ مېۋىسىنىڭ سۈپىتىگە تەسىر يېتىپ، باھاسى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ.

2) ياڭاقنى ئاپتاپقا يېيىپ قۇرۇتقاندىن كېيىن مېغىزى شالاقلايدۇ، نەتىجىدە خېرىدارلار «مېغىزى پۈچەك ياڭاقكەن» دەپ قارايدۇ.

3) مېغىزىنىڭ ماي چىقىش نىسبىتى زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كېتىدۇ. تەركىبىدىكى ئاقسىل، قەنت، كالتسىي

سىي، فوسفور، ۋىتامىن قاتارلىق ئوزۇقلۇق ماددىلار تو-
لۇق پىشىپ يېتىلگەن ياڭاقنىڭ مېغىزىغا سېلىشتۇرغاندا
كەمچىل بولىدۇ، ئوزۇقلۇق تەركىبى كەمچىل بولغانلىق-
تىن، ئۇنىڭ ئادەم بەدىنىگە ېېرىدىغان ئىسسىقلىق كالورى-
يىسىمۇ ئاجىز بولىدۇ.

4) مىللىي ۋە جۇڭىي تېبابەتچىلىكىدە تولۇق پىشمە-
غان ياڭاقنىڭ مېغىزى ياكى يېغى دورا ئورنىدا ئىشلىتىل-
سە، دورىلارنىڭ ئۇنۇمى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ.

5) پىشمىغان ياڭاق مېغىزىدىن ياغ چىقىش نىسبىتى
تۆۋەن بولۇپ، بۇنداق ياغ سانائەتتە ئىشلىتىلسە، ئىشلەپ-
چىقىرىلغان مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى، تەمى ناچار بولۇپ
قالىدۇ.

6) مېغىزى تولۇق پىشمىغان ياڭاقنى قۇرۇتقاندىن
كېيىن، مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچكى بازارلىرىغا ۋە خەلقئارا
بازارلارغا كىرگۈزۈلسە، بۇنداق مەھسۇلات خېرىدارلارنىڭ
نەزىرىدىن چۈشۈپ قالىدۇ. سودا رىقابىتىدە پاسسىپ ها-
لەت شەكىللىنىدۇ. ياڭاق ئىشلەپچىقارغان ئورۇننىڭ ئىنا-
ۋىتىگە تەسىر يېتىدۇ. مەھسۇلات بېسىلىپ قېلىپ باھاسى
تۆۋەنلەپ كېتىدۇ، نەتىجىدە زور ئىقتىسادىي زىيان كېلىپ
چىقىدۇ. شۇڭا، ياڭاق ئىشلەپچىقىرىدىغان كوللېكتىپ ۋە
شەخسلەر ئۆزلىرىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزدە
تۇتۇپ، ياڭاق تولۇق پىشقاندىن كېيىن قېقىپ يىغىۋېلىش
كېرەك، شۇنداقلا ياڭاقنى پوستىدىن ئاجراتقاندىن كېيىن،
ۋاقتىدا پاكىز يۇيۇپ، ئاپتاپقا يېيىپ، تولۇق قۇرۇتۇپ،
ئاندىن قاچىلاپ يۆتكەش كېرەك.

Ⅱ باب مېۋىلىك دەرەخ كۆچەتلەر-ىنى يېتىشتۇرۇش

1. سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كۆچەت يېتىش-تۇرۇش ئۇسۇلى ۋە ئۇنىڭ تېخنىكىلىق تەلەپلىرى

ئاپتونوم رايونىمىزدا يەرگە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسىنىڭ يولغا قويۇلۇۋاتقانلىقىغا خېلى يىللار بولغان بولسىمۇ، ئەمما قىسمەن ئورۇنلار كۆچەت يېتىشتۇرۇش جەريانىدىكى مەشغۇلات تەرتىپى ۋە تېخنىكا - تەدبىرلىرىگە سەل قارىغانلىقتىن، كۆڭۈلدىكىدەك ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشەلمىدى. بۇنىڭ سەۋەبى يەنىلا تېخنىكا بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

يەرگە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇشنىڭ بىرنەچچە خىل ئۇسۇلى بولۇپ، قايسى ئۇسۇلنى قوللانغاندا ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنى ئالدىنئالا ئويلىشىپ كۆرۈش كېرەك. يەرگە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇشتە تۇپراق قۇرۇلمىسى، تۇپراقنىڭ قۇۋۇتى، سۇغىرىش شارائىتى، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش

ئەھۋالى، شاكاللىق ئۇرۇق ياكى ساپ مېغىز تېرىلىدىغان-لىقى، مېۋىلىك دەرەخ ياكى مېۋىسىز دەرەخ قەلەمچىسى تىكىلىدىغانلىقى، ئالدىنقى يىلى شۇ يەرگە قانداق زىرائەت تېرىلغانلىقى قاتارلىق مەسىلىلەرنى ئەتراپلىق ئويلىشىپ، ئاندىن قايسى ئۇسۇلدا سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ، قانداق ئۇ-سۇلدا كۆچەت يېتىشتۇرىدىغانلىقىنى بەلگىلەش كېرەك.

يەرگە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇشنىڭ بىرنەچچە خىل ئۇسۇللىرى بار بولۇپ، تۆۋەندە ئىككى خىل ئۇسۇلىنى تونۇشتۇرىمىز.

1. يەرگە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ، ئاندىن ئۇرۇق تېرىش

1) يەرگە بولغان تەلەپ. بۇ ئۇسۇل بىلەن كۆچەت يېتىشتۇرۇلىدىغان يەرنىڭ تۆپراق قۇرۇلمىسى ياخشى، مۇنبەت يەر بولۇشى كېرەك. ھەر 667 كۋادرات مېتىر يەرگە 30 — 50 تاغارغىچە سۇپەتلىك قوي قىغى تۆكۈپ، يۇمشاق ۋە چوڭقۇر ئاغدۇرۇپ، تەكشى تۇزلىگەندىن كې-يىن قاندۇرۇپ سۇغىرىش لازىم. 4 — 5 كۈندىن كېيىن قايتا ئاغدۇرۇپ، دېزىنفېكسىيە قىلىش دورىلىرىنى چې-چىپ، تۇپراقنى دېزىنفېكسىيە قىلغاندىن كېيىن، تۇز-لەپ، 0.5 — 1 مېتىر كەڭلىكتە چۆنەك ئېچىش لازىم. چۆنەكنىڭ ئۇستىنى تاماقنىڭ كەينى بىلەن تەكشى تۇز-لەپ، ئىككى تەرىپىنى دەسسەپ چىڭدىغاندىن كېيىن، چۆ-نەكنىڭ ئۇستىدىن تانابنىڭ ئىچ تەرىپىنى 10 — 12 سانتى-مېتىر چوڭقۇرلۇقتا تەكشى قىرىش كېرەك.

2) سۇلياۋ يوپۇق يېپىشقا قويۇلىدىغان تەلەپ. چۆ-نەكنىڭ كەڭ - تارلىق ئەھۋالىغا قاراپ، شۇنىڭغا باب كېلىدىغان (70 — 120 سانتىمېتىر) كەڭلىكتىكى سۇل-ياۋ يوپۇق يېپىش لازىم. سۇلياۋ يوپۇقنى ياپقاندا ئۇزۇن ۋە كەڭلىك تەرىپىگە تەكشى تارتىلىشى، ئوتتۇرىسى خالتا بولۇپ قېلىشتىن، يىرتىلىپ كېتىشتىن ساقلىنىش كې-رەك. سۇلياۋنىڭ ئىككى يان تەرىپى 10 — 12 سانتىمې-تىر قېلىنلىقتا كۆمۈلگەندىن كېيىن دەسسەپ، چىڭداپ شامال ئۇچۇرۇۋېتىشتىن ساقلىنىش كېرەك.

3) ئۇرۇق تېرىش ۋاقتىغا بولغان تەلەپ. ئۇرۇق تېرىش 4- ئاينىڭ 1- كۈنىدىن 30- كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا ئېلىپ بېرىلسا ئەڭ مۇۋاپىق بولىدۇ. ئەمما، تېرىلىدىغان ھەرخىل ئۇرۇقلارنىڭ بىخلىنىش نىسبىتى، قۇرغاق ھاۋاغا ماسلىشىش تەلىپى، ئۇنۇپ چىقىش ئەھۋا-لىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ، تېرىش ۋاقتىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، بادام، شاپتۇل، ئۆرۈك ئۇرۇقلىرى 4- ئاينىڭ 10- كۈنگىچە، ئالما، بېھى، ئامۇت ئۇرۇقلە-رى 4- ئاينىڭ 15- كۈنگىچە، ياڭاق ئۇرۇقى 4- ئاينىڭ 20- كۈنگىچە، ئانار ئۇرۇقى، سورتلۇق چىلان مېغىزى 4- ئاينىڭ 25- كۈنگىچە تېرىلسا، ئۇرۇقنىڭ ئۇنۇپ چىقىشى تېز، ئۇنۇش نىسبىتى يۇقىرى، سىرتقى تەبىئىي شارائىتقا ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، مايسىلارنىڭ ئۆ-سۈپ يېتىلىشى نورمال بولىدۇ.

4) ئۇرۇق تېرىشقا قويۇلىدىغان تەلەپ. سۇلياۋ يو-پۇق ئۇرۇق تېرىش مەزگىلىدە 8 — 10 كۈن بۇرۇن

يېپىلىشى كېرەك. بۇنىڭ تۇپراق تېمپېراتۇرىسىنى ئۆرلەتىش، تۇپراقنىڭ نەملىكىنى ئاشۇرۇش، تۇپراقتىكى مەنبەرال ماددىلارنى پارچىلاش رولى ناھايىتى چوڭ بولىدۇ.

ئۇرۇق تېرىشتا، مەخسۇس تەييارلانغان تۆشۈك ئېچىش سايمىنى ئىشلىتىش كېرەك. ھەر كاتەككە بىر تالدىن ياڭاق ئۇرۇقى ياكى بىر تالدىن بادام، شاپتۇل، ئۆرۈك ئۇرۇقى، 2 تالدىن ئالما، چىلان ئۇرۇقى تېرىلىشى لازىم. بېھى، ياۋا ئامۇت، ئانار ئۇرۇقلىرىنى تېرىغاندا رەت ئارىلىقى 30 — 35 سانتىمېتىر، تۆپ ئارىلىقى 8 سانتىمېتىر بولۇشى، ئۇرۇقنى تېرىپ بولغاندىن كېيىن، ئۈستىنى نەم توپا بىلەن كۆمۈپ چىڭداپ قويۇش كېرەك.

2. سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ بولۇپ، ئاندىن قەلەمچە تىكىش

بۇ ئۇسۇلدا قەلەمچە تىكىدىغان يەرلەرنى تەييارلاش 1-خىلدىكى يەر تەييارلاش ئۇسۇلى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، يەر ئالدى بىلەن ئوسا قىلىنىپ، ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن، تۈزلەپ، ئۆلچەم بويىچە چۆنەك ئېچىلىدۇ. چۆنەكنىڭ كەڭلىكى 50 سانتىمېتىر ياكى 1 مېتىر، ئېگىزلىكى10— 12 سانتىمېتىر بولىدۇ. چۆنەكنىڭ ئۈستى تەكشى تۈزلەنگەندىن كېيىن، ئىككى تەرىپى دەسسەپ چىڭدىلىدۇ. ئۈنىڭدىن كېيىن سۈلياۋ تەكشى يېپىلىپ، ئىككى يان تەرىپى كۆمۈلگەندىن كېيىن، دەسسەپ چىڭدىلىدۇ. ئاخىرىدا رەت ئارىلىقىنى مۇقىمداپ، تاناب بويىچە سۈلياۋنىڭ ئۈستىدىن قەلەمچە تىكىلىدۇ. بۇ ئۇسۇل بىلەن ئانار، جىگدە، تال،

ئەنجۇر، تېرەك، سۆگەت قاتارلىقلارنىڭ قەلەمچىسىنى تەكسىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇشكە بولىدۇ. قەلەمچىنى تىكسىپ، 5 — 6 كۈندىن كېيىن بىرقېتىم نېپىز سۇغىرىش لازىم. 3 — 4 كۈندىن كېيىن، قەلەمچىنىڭ تۈۋىنى دەسسەپ، چىڭداپ بىخ چىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش كېرەك. قەلەمچىنى تىككەندە بىر تال بىخنى سۈلياۋنىڭ ئۈستىگە چىقىرىپ قويۇش كېرەك. سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ قايسى ئۇسۇلدا ئۇرۇق ياكى قەلەمچە تىكىلسۇن، سۈلياۋ بىردەك 6- ئايىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن ئېلىۋېتىلسە بولىدۇ. بۇ مەزگىلدە سۇغىرىش، يۇمشىتىش، ئوتاش، قوشۇمچە ئوغۇت بېرىش، هارام شاخلىرىنى پۈتاش، دورا چېچىپ كېسەلىلىك ۋە زىيانداش هاشاراتلارنى يوقىتىش قاتارلىق تەدبىرلەرنى ۋاقتىدا قوللىنىپ، كۆچەتلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش كېرەك.

2. مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئەلا سورتلۇق كۆچەتلىرىنى يېتىشتۇرۇشتىكى سۈپەت ئۆلچىمى

مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئەلا سورتلۇق كۆچەتلىرى سۈپەتلىك، يۇقىرى هوسۇللۇق مېۋىلىك باغ بىنا قىلىشنىڭ ماددىي ئاساسى. ئۇ مېۋە سورتى ۋە مېۋە سۈپىتىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى، هوسۇل مىقدارىنىڭ ئاز - كۆپ بولۇشى ۋە قىممىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن بولۇشىنى بەلگە-

لەيدىغان مۇھىم ئامىل.

ئەلا سورتلۇق كۆچەت يېتىشتۇرۇشتە كۆچەتلەرنىڭ سۈپەت ئۆلچىمىنى چىڭ ئىگىلەش كېرەك. ئەلا سورتلۇق كۆچەتلەرنىڭ سۈپەت ئۆلچىمى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) سورتى ئەلا بولۇش كېرەك. يېتىشتۇرۇلگەن ئەلا سۈپەتلىك كۆچەتلەر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ ئەنگە ئېلىنغان، بېكىتىلگەن، مۇكاپاتلانغان ياكى ۋىلايەت (ئوبلاست) تەرىپىدىن ئۆز رايونىدا كېڭەيتىشكە بولىدۇ، دەپ قارالغان ئەلا سورتلاردىن بولۇشى كېرەك. بۇلار ياڭاق، بادام، پىستە، ئۆرۈك، ئانار، ئۈزۈم، ئەنجۈر، چىلان، شاپتۇل، ئالما، گىلاسنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

2) كۆچەتخانىدا ئۇلاپ يېتىشتۇرۇلگەن سورتلۇق كۆچەت بولۇشى لازىم. ئۇلاپ سورتى ياخشىلانمىغان كۆچەتلەرنى كۆچەتخانىدىن چىقارماسلىق لازىم. ئەگەر ئۇلانمىغان كۆچەتلەر باغ بىنا قىلىشقا ئىشلىتىلسە، كېيىن ئۇلاشقا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلاش مەزگىلى 2 — 3 يىل كەينىگە سۈرۈلۈپ كېتىدۇ. بەزى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇلىغان كۆچەتلەرنىڭ مەلۇم نىسبىتى كۆكلىمەيدۇ، ئۇنىڭ ئورنىنى كېيىن يەنە كۆچەت تىكىپ تولۇقلاشقا توغرا كېلىدىغانلىقتىن، باغدىكى دەرەخلەرنىڭ قۇرۇلمىسى تەكشى بولماي قالىدۇ. مېۋىگە كىرىشمۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا، كۆچەتلەرنى ئالدى بىلەن ئۆز جايىدا ئۇلاپ، ئۇنىڭدىن كېيىن يۆتكەپ ئىشلىتىش لازىم.

3) كۆچەتلەرنىڭ ئېگىزلىكى ۋە دىئامېتىرى تەلەپكە

لايىق بولۇش لازىم. شۇ يەللى ئىشلەتتىدىغان كۆچەتلەر 1.5 مېتىردىن ئېگىز، يىلتىز بوغۇمىنىڭ دىئامېترى 2 سانتىمېتىردىن يۇقىرى بولۇشى كېرەك. ئانار، ئۆرۈك، بادام، شاپتۇل، ئەنجۈر، چىلان، ئالما قاتارلىق كۆچەتلەرنىڭ يېشى 2 — 3 يىل، ياڭاق كۆچىتىنىڭ يېشى 3 يىلدىن يۇقىرى بولۇش كېرەك. ئېگىزلىكى 1.5 مېتىردىن تۆۋەن كۆچەتلەرنى شاللاپ چىقىرىۋېتىش لازىم.

4) ساغلام ئۆسۈپ يېتىلگەن كۆچەت بولۇش كېرەك. شۇ يىلى ئىشلىتىلىدىغان كۆچەتلەر كېسەللىك، زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ زىيىنىغا ئۇچرىمىغان، چالداپ كەتمىگەن، مېخانىكىلىق زەربىگە ئۇچرىمىغان، ھايۋانلار زىيان سالمىغان سۈپەتلىك كۆچەت بولۇش كېرەك.

5) تەكشۈرۈپ كارانتىن قىلىشتىن ئۆتكەن بولۇش لازىم. كۆچەتلەر قومۇرۇش، يۆتكەشتىن ئىلگىرى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ تەكشۈرۈپ كارانتىن قىلىشىدىن ئۆتكەن بولۇشى، كۆچەت يېتىشتۇرگۈچىلەردە كۆچەتنى كارانتىن قىلغانلىق ئىجازەتنامىسى، كۆچەت يۆتكىگۈچىلەردە كۆچەت يۆتكەشكە رۇخسەت قىلىنغانلىق ئىجازەتنامىسى بولۇش كېرەك. كۆچەتنىڭ ئەلا سۈپەتلىك بولغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان گۇۋاھنامە بولۇش لازىم.

6) كۆچەتلەرنى قومۇرۇش، قاچىلاش، يۆتكەش مەشغۇلاتى تەلەپكە لايىق بولۇش لازىم. كۆچەتلەر كارانتىن قىلىنىپ، سۈپىتى تەلەپكە لايىق بولغانلىقى بېكىتىلگەندىن كېيىن، كۆچەتخانىدىن چىقىرىشقا بولىدۇ. كۆچەتلەرنى قومۇرغاندا يىلتىزىنى تولۇق كولاپ قومۇرۇش، بىر ياقـ

تىن ساناپ باغلاش، يىلتىزىنى ياخشى ئوراش، يۆتكىگەندە ماشىنا - تراكتورلارنىڭ كوزۇپىغا ۋە كۆچەت ئۈستىگە بىرىزىنت يېپىپ شامال تېگىپ قېلىشتىن ساقلىنىش لازىم. يىلتىزى كېسىۋېتىلگەن، مېخانىكىلىق زەخىملەنىشكە ئۇچرىغان، ئۆلچەمگە يەتمەيدىغان ئۈشاق كۆچەتلەرنى شاللىۋېتىش لازىم.

3. بىر قىسىم ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈپراقنى دېزىنفېكسىيە قىلىشتىكى رولى

بىر قىسىم ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى، يوپۇرمىقى، چېچىكى، مېۋىسىنى قۇرۇتۇپ، يانجىپ پاراشوك ھالەتكە كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن تۈپراقنى دېزىنفېكسىيە قىلىپ، تۈپراق قاتلىمىدىكى زىياندا ش ھاشاراتلارنى يوقاتقىلى بولىدۇ. بۇ ئۆسۈلدا مەبلەغنى تېجەپ قالغىلى بولۇپلا قالماستىن، زىيانلىق ھاشاراتلارنى ئۈنۈملۈك يوقىتىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ.

تۈپراقنى دېزىنفېكسىيە قىلىشتا، ئادەتتە تۆمۈر (Ⅱ) سولفات، ئاسوزىن، دىكسون، فورمالىن قاتارلىق خىمىيىلىك دورىلار كۆپرەك ئىشلىتىلىپ كەلگەن بولسىمۇ، بۇخىل دورىلارنىڭ باھاسى قىممەت، مۇھىتنى بۇلغىشى ئېغىر، تەڭشەپ ئىشلىتىش قىيىن، مەشغۇلات تەرتىپى مۇرەككەپ بولغانلىقتىن، دېھقانلارنىڭ تېرىقچىلىق چىقىمىنى

مىنى كۆپەيتىۋەتكەندىن باشقا، مۇھىتقا ئەكس تەسىر پەيدا قىلىدۇ. شۇڭا، تۇپراقنى بۇلغىمايدىغان، باھاسى ئەرزان، تەسىرى كۈچلۈك بىئولوگىيىلىك ئۆسۈملۈك دورىلىرىنى ئىشلىتىپ، تۇپراقنى دېزىنفېكسىيە قىلغاندا، زىياندىش ھاشاراتلارنى ئۈنۈملۈك يوقاتقىلى، نۇرغۇن چىقىمنى تېجەپ قالغىلى، شۇنىڭدەك مۇھىتنىڭ بۇلغىنىشىنى ئازايتىقىلى بولىدۇ.

ئابدىمىلىكنىڭ غول، يوپۇرماق، مېۋىسى تەركىبىدە (Ricinin) ئىنەكىپتى ئىشقارى، تەلۈەبېدىنىڭ يوپۇرماق، ئۇرۇقى تەركىبىدە سېلېن(Se)، كۆك بۇيىنىڭ غول، يوپۇرماق، ئۇرۇقى تەركىبىدە سۈپۈرامىن، بۇيا ئىشقارى، ئىتياڭقىنىڭ يوپۇرماق، چېچەك، مېۋىسى تەركىبىدە ھوسيامىن، سۆگەتگۈلنىڭ يوپۇرماق، گۈلى تەركىبىدە ئوردوروزىد (odoroside)، تاماكىنىڭ غول، يوپۇرماق، چېچەك، ئۇرۇقى تەركىبىدە نېكوتىن، نېكوتېئىن، نېكوتېلىن، روتىن قاتارلىق كۆپ خىل ئالكالوئىد ۋە ئىشقار بولغانلىقتىن، ئۇلار ھەم ئاچچىق، ھەم زەھەرلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە. ئۆسۈملۈك تېنى ھەرخىل ئۇسۇللار بىلەن پارچىلانغان تەقدىردىمۇ ئۇلارنىڭ زەھىرى خېلى ئۇزاققىچە تەسىرىنى يوقاتمايدۇ. شۇڭا، يۇقىرىقى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غول، يوپۇرماق، چېچەك، مېۋە، ئۇرۇقلىرىنى كۈز پەسلىدە يىغىۋېلىپ، قۇرۇتقاندىن كېيىن، يانجىپ پاراشوك ھالەتكە كەلتۈرۈپ تۇپراقنى دېزىنفېكسىيە قىلىشقا ئىشلەتكەندە، تۇپراقتىكى زىياندىش ھاشاراتلارنىڭ زىيىنىنى كۆرۈنەرلىك ئازايتقىلى بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، شاپتۇل،

گۈلئەنبەر، بۇۋانە قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرماق، گۈل ۋە ئۇرۇقلىرىنى تۈپراقنى دېزىنفېكسىيە قىلىشقا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

بىر قىسىم زىرائەت ۋە مېۋە ئۇرۇقلىرى تۈپراق ئاستىدا بىخ هالىتىدە تۇرغاندا ياكى بىخلىنىپ تۈپراق ئۈستىگە چىققاندا، زىياندىش هاشاراتلارنىڭ زىيىنىغا ئۇچراپ ئاسانلا نابۇت بولۇپ كېتىدۇ. بۇنداق ئەهۋاللارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، زىرائەت ئۇرۇقى ۋە شاكىلىدىن ئاجرىتىۋېلىنغان يالىڭاچ ئۇرۇقلارنى، مەسىلەن چىلان، ئۆرۈك، شاپتۇل، ئانار، ئالما، ياۋا ئامۇت قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇق، مېغىزلىرىنى زەهەرلىك ئۆسۈملۈكلەر چىلانغان ئىلمان سۇغا 5 — 6 سائەت چىلاپ، ئاندىن تېرىش لازىم. زەهەرلىك ئۆسۈملۈكلەردىن تەييارلانغان پاراشوكسىمان دورىلارنى ئۇرۇق تېرىشتىن ئىلگىرى قۇر ئىچىگە ياكى چۆنەك ئۈستىگە تەكشى چېچىپ سۈلياۋ يوپۇق يېپىلسا، زىياندىش هاشاراتلارنىڭ تۈپراق ئاستىدىن زىيان سېلىشىنى كۆرۈنەرلىك تىزگىنلىگىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، زەهەرلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غول، يوپۇرماق، ئۇرۇق، مېۋىلىرىنى يېغىۋېلىپ، قاينىتىپ سۇۋۇغان سۈيىنى سوپۇن پاراشوكى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، يۇمران كۆچەت ۋە گۈل-گىياهلارغا چاچسا، قىزىل ئۆمۈچۈك، كۆكپىت، قاسىراقلىق قۇرت قاتارلىق تۈپراق ئۈستىدىكى زىياندىش هاشاراتلارنى يوقاتقىلى بولىدۇ.

4. مېۋىلىك دەرەخ قەلەمچىسىنىڭ يىلتىزچىقىرىشىنى تېزلىتىش ئۇسۇللىرى

مېۋىلىك دەرەخلەردىن ئانار، ئەنجۈر، ئۈزۈم تېلى، جىگدە، چىلان، ئۈجمە قاتارلىقلارنىڭ بىر يىللىق يۇمران نوتىلىرىنى تاللاپ قەلەمچە تىكىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇشكە بولىدۇ. لېكىن، مېۋىلىك دەرەخ قەلەمچىلىرىنىڭ يىلتىز تارتىش ئىقتىدارى ئوخشاش بولمايلا قالماستىن، ئۆز ئىچىدىكى سورت قەلەمچىلىرىنىڭمۇ يىلتىز تارتىش ئىقتىدارى ئوخشاش بولمايدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى، بىر قىسىم مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ شاخ - نوتىلىرىدا ئوزۇقلۇق تولۇق، كراخمال قاتارلىق ئېرىشچان قەنتلەر كۆپ بولىدۇ. شۇڭا، بۇنداق دەرەخلەردىن ئېلىنغان نوتىلارنىڭ قەلەمچىسى ئاسان يىلتىز تارتىدۇ. لېكىن، يەنە بىر قىسىم مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ شاخ - نوتىلىرى تەركىبىدە ھەر خىل پېگىمېنت، پېكشىن ۋە ماي قاتارلىق ماددىلار بولغانلىقتىن، قەلەمچىلىرىنىڭ يىلتىز تارتىش ۋە ئۆسۈشىنى چەكلەپ قويىدۇ. نەتىجىدە ئۇنىڭدىن نوتا ئېلىپ تىكىلگەن قەلەمچىلەرنىڭ يىلتىز تارتىشى ۋە كۆكلەش نىسبىتى تۆۋەن بولىدۇ. شۇڭا، مېۋىلىك دەرەخ قەلەمچىلىرىنى تاللاش ۋە تىكىش جەريانىدا تۆۋەندىكى تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، يىلتىز تارتىش ۋە بىخلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش لازىم.

1. قەلەمچە قىلىنىدىغان نوتىلارنى ياخشى تالـلاش كېرەك

كېڭەيتىش تەرەققىيات ئىستىقبالى بولغان، يۇقىرى ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتالايدىغان، سورتى ئەلا، سۈپىتى ياخشى بولغان دەرەخ تۈرلىرىنى تاللاش لازىم. تاللىنىدىغان قەلەمچە نوتىلىرى ساغلام، تۈز ئۆسكەن، بوغۇم ئارىلىقى قىسقا، ئۆزەك قىسمى كىچىك، بىخى تولۇق، پىشىپ يېتىلگەن بىر يىللىق يۇمران نوتىلاردىن بولۇش لازىم.

2. قەلەمچىلەرنى تەلەپكە لايىق توغراش كېرەك

بەزى قەلەمچىلەرنىڭ ئوك - تەتۈرىنى ئاسانلىقچە پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ. شۇڭا، قەلەمچە نوتىلىرىنى توغراشتا ئوك - تەتۈرىنى ئېنىق ئايرىپ، ھەر 100 تالنى بىر باغلام قىلىپ باغلاش كېرەك. ئادەتتە سۈلياۋ ياپماي ئوچۇقچىلىققا تىكىلىدىغان قەلەمچىلەر 18 — 20 سانتىمېتىر، سۈلياۋ يوپۇق يېيىپ تىكىلىدىغان قەلەمچىلەر 16 — 18 سانتىمېتىر، پارنىك ئىچىگە تىكىلىدىغان قەلەمچىلەر 14 — 16 سانتىمېتىر، ئۈزۈم تېلى قەلەمچىسى 50 — 100 سانتىمېتىر ئەتراپىدا توغرالسا مۇۋاپىق بولىدۇ. بىرخىل سورتتىكى قەلەمچىلەرنىڭ ئۈزۈن - قىسقىلىقى ئوخشاش بولۇشى، قەلەمچىنىڭ ئاستى قىيىپاش، ئۇچى بىخقا 1 — 1.5 سانتىمېتىر قالدۇرۇپ تۈز كېسىلىشى لازىم.

3. قەلەمچە قىلىنىدىغان نوتا ۋە شاخلارنى ساقلاش

ئانار، ئەنجۈر، ئۈزۈم تېلى قاتارلىقلارنىڭ نوتىلىرىنى كۈزدە كېسىپ ئوردا توڭلىتىپ ساقلىسىمۇ ياكى ئەتىيازدا توپىدىن ئاچقاندىن كېيىن كېسىپ قەلەمچە قىلىسىمۇ بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى كۈزدە (11- ئاينىڭ 20- كۈنىدىن 30- كۈنگىچە) كېسىپ، شۇ پېتى ئورەككە سېلىپ قۇم تۆكۈپ توڭلاتىپ، ئەتىيازدا (4- ئاينىڭ 10—20- كۈنلىرى) ئوردىدىن ئېچىپ توغراپ قەلەمچە قىلسا، يىلتىز تارتىش ۋە بىخلىنىش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك يۇقىرى بولىدۇ. ئەگەر ياخشى توڭلىتىلمىسا سېسىپ كېتىدۇ ياكى بالدۇر بىخ چىقىرىپ قالىدۇ. ئىمكانقەدەر قەلەمچىلەرنى ياخشى توڭلىتىپ، كېچىكتۈرۈپ (4- ئايىنىڭ 10 — 20- كۈنلىرىگىچە) تىكسە ئۈنۈمى ياخشى بولىدۇ.

4. قەلەمچىلەرنى سۇغا چىلاپ تىكىش لازىم

قەلەمچىلەرنى بىر ياقتىن توغراپ باغلاپ، بىر ياقتىن مەخسۇس تەييارلانغان كۆلچەك، ئورا، تۇڭ قاتارلىقلارغا سېلىپ پاكىز يۇيۇپ، ئۈنگىدىن كېيىن 2 — 3 كۈن (ئاز دېگەندىمۇ بىر سوتكا) ئېقىن سۇ ياكى توختام سۇغا چىلاپ، قەلەمچە تەركىبىدىكى ئۆسۈشنى چەكلىگۈچى ئاچچىق مادداىلارنى چىقىرىۋېتىش لازىم. بۇنىڭغا ئىشلىتىدىغان سۇ سۈزۈك، پاكىز بولۇشى، توختام سۇغا چىلانغاندا ھەر

كۈنى 1 — 2 قېتىم سۈنى ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش كېرەك.

5. قەلەمچىنى تىكىشتىن بۇرۇن يىلتىز تارتقۇزۇش

توغراپ تەييارلانغان قەلەمچىلەرنى پاكىز يۇيۇپ، سۇغا چىلاپ تۇرلۇك ئىلغار تېخنىكا ۋە ئىلغار ئۇسكۇنىلەرنىڭ ياردىمى بىلەن يىلتىز تارتقۇزۇپ تەييارلىنىدۇ، بولۇپمۇ چىلان، ئۇزۇم تېلى قەلەمچىسى يۆتكەپ تىكىلىدۇ. قەلەمچىلەرنى يىلتىز تارتقۇزۇش ئۈچۈن 15 كۈندىن 30 كۈنگىچە ۋاقىت كېتىدۇ. بۇنىڭ ئۈنۈمى ياخشى بولۇپ قەلەمچىلەرنىڭ بالدۇر يىلتىز چىقىرىپ، بىخىنىڭ كۆكلەش ئۈنۈمىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ.

6. قەلەمچىلەرنى يىلتىز تارتقۇزۇش ئۇسۇلى

ئادەتتە قەلەمچىلەرنى كاڭدا يىلتىزلىتىش، پارنىكتا يىلتىزلىتىش، توك ئارقىلىق يىلتىزلىتىش، خىمىيىلىك دورىلار ئارقىلىق يىلتىزلىتىش ئۇسۇللىرى كۆپرەك قوللىنىلىدۇ. بۇ ئۇسۇللارنىڭ ئۈنۈمى ياخشى بولۇپ، ئۆز جايىغا ئېھتىياجلىق ھەرخىل ئەلا سورتلۇق كۆچەتلەرنى ئۆز ئورنىدا كۆپ ھەم تېز يېتىشتۇرۇپ چىقىلى بولىدۇ.

7. قەلەمچىلەرنى خىمىيىلىك دورىلار ئارقىلىق يىلتىزلىتىش

قەلەمچىلەرنى دورا ئارقىلىق يىلتىز تارتقۇزۇش ئۇسۇلى مېۋىلىك دەرەخ كۆچەتلىرىنى تېز ھەم كۆپ يېتىش-

تۇرۇشته كۆپ قوللىنىلىدىغان ئۇسۇللارنىڭ بىرى. بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق خاس مېۋىلىك دەرەخ قەلەمچىلىرىنى يىلتىز تارتقۇزۇپلا قالماي، مېۋىسىز دەرەخ، مەنزىرە دەرەخلىرى ۋە ھەرخىل ياغاچ غوللۇق گۈل - گىياھ قەلەمچىلىرىنمۇ تېز يىلتىز تارتقۇزغىلى بولىدۇ. قەلەمچە قانچە ئاسان يىلتىز تارتسا، ئۇنىڭ بىخ چىقىرىپ كۆكلەش نىسبىتىمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. قەلەمچىنىڭ يىلتىزى قانچە كۆپ بولسا، ئۇنىڭ غول شاخلىرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى شۇنچە تېز بولىدۇ.

1) ئاكسىلغا چىلاش. ئاكسىل تەركىبىدە ئۆستۈرۈش گورمونى (ئائوكسىن) تۇرىدىكى ماددىلار بولۇپ، قەلەمچىنىڭ يىلتىز چىقىرىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بۇنىڭدا ئادەتتە قويۇقلۇقى 5% ئۆستۈرگۈچى گورمون ئىشلىتىلىدۇ.

2) نافتىل ئاتسىتىك كىسلاتاسىغا چىلاش. نافتىل ئاتسىتىك كىسلاتاسى بىرخىل ئۆستۈرگۈچى گورمون بولۇپ، قەلەمچىنىڭ يىلتىز تارتىشىنى تېزلەشتۈرىدۇ. قەلەمچىنىڭ تۈپراققا سانجىلىدىغان قىسمىنى 3 سانتىمېتىر ئەتراپىغچە 40 — 200mg/ kg لىق ئېرىتمىسىگە بىر كېچە - كۈندۈز چىلىغاندىن كېيىن تىكسە، يىلتىز تارتىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

3) سۈيگېنسو سۈركەش. سۈيگېنسو يىلتىز چىقىرىشنى تېزلىتىش دورىسى بولۇپ، ئۇنىڭ رەڭگى قارا، پاراشوكسىمان ھالەتتە بولۇپ، خۇسۇسىيىتى مۇقىم، ئىشلىتىشكە ئەپلىك، قەلەمچىنى سۈغا چىلاپ، ئاستى قىسمىنى دورىغا سۈركىسە ياكى دورىغا سۇ قوشۇپ ئۇماچ

قىلىپ، ئاندىن قەلەمچىنى دورىغا چىلىسىمۇ بولىدۇ.

4) ئىسپىرتقا چىلاش. قەلەمچىلەرنى سانائەتتە ئىشلىتىلىدىغان 5% لىك ئىسپىرتنىڭ 500～2000kg/mg لىق ئېرىتمىسىگە بەش سېكۇنت چىلاپ، ئاندىن تىكسە ئۇنۇمى ياخشى بولىدۇ.

5) ساخاروزا ئېرىتمىسىگە چىلاش. قەلەمچىدىكى ئوزۇقلۇق ماددىلارنىڭ يېتىشمەسلىكىنى مۇشۇ ئۇسۇل ئارقىلىق تولۇقلىغىلى بولىدۇ، بولۇپمۇ يازدا چىلان، ئانار، ئەنجۇر، ئۇزۇم تېلى، گۈل - گىياھ قاتارلىقلارنىڭ يۇمۇران نوتىلىرىنى قەلەمچە قىلىشتا بۇ ئېرىتمە تېخىمۇ كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. ئادەتتە، ئۇنىڭ ئىشلىتىلىش قويۇقلۇقى 1 — 5% تىن 10% كىچە تەڭشىلىدۇ. قاتتىق قەلەمچىلەر بۇ سۇيۇقلۇققا 20 — 24 سائەت، يۇمۇران قەلەمچىلەر 10 — 12 سائەت چىلانغاندىن كېيىن تىكىلسە ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك ياخشى بولىدۇ.

6) ۋىتامىن B_{12} ئوكۇل سۇيۇقلۇقىغا چىلاش. ۋىتامىن B_{12} نىڭ ئوكۇل سۇيۇقلۇقى ئادەتتە ئىككى خىل بولىدۇ. بىر خىلىنىڭ ھەر مىللىمېتىردىكى ۋىتامىن B_{12} تەركىبىدە 500 مىكروگرام، يەنە بىر خىلىنىڭ ھەر مىللىمېتىردىكى ۋىتامىن B_{12} تەركىبى 250 مىكروگرام بولىدۇ. ۋىتامىن B_{12} تەركىبىدە يۇقىرى ئوكۇل سۇيۇقلۇقىدا يۇمران نوتىلاردىن تەييارلانغان قەلەمچىلەرنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. ئۇنىڭغا مۇۋاپىق مىقداردا سۇ قوشۇپ قويۇقلۇقىنى تۆۋەنلەتكەندىن كېيىن، قەلەمچىنىڭ ئاستى تەرىپىنى تېز سۇرئەتتە چىلاش، سۇيۇقلۇققا چىلاش

ۋاقتى 10 — 15 سېكۇنتتىن ئېشىپ كەتمەسلىكى لازىم.

5. ئانار ئۇرۇقىنى تېرىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى

ئانار دەرىخى قەلەمچە قىلىش، يىلتىزىدىن تۆپ ئايرىش، نوتا باستۇرۇش، ئۇرۇقىنى تېرىش، ئۇلاش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق كۆپەيتىلىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە قەلەمچە ئارقىلىق كۆپەيتىش ئۇسۇلى بىلەن يىلتىزىدىن يېرىپ تۆپ ئايرىپ كۆپەيتىش ئۇسۇلى كۆپرەك قوللىنىلىدۇ. بۇ ئىككى خىل ئۇسۇلدا كۆچەت يېتىشتۇرۇش ئاسان ھەم ئۇنۇمى ياخشى، ئەمما بۇ ئۇسۇلدا قەلەمچە قىلىنىدىغان يۇمران شاخ، نوتىلارنىڭ يېتىشمەسلىكى قاتارلىق سەۋەبلەردىن، كۆچەت باھاسى ئۆرلەپ كېتىش، سۈپىتى ئۆلچەمگە يەتمەسلىك، كۆكلەش ئۇنۇمى تۆۋەن بولۇشتەك ئەھۋاللار ساقلانماقتا.

نۆۋەتتە، ئانار ئۇرۇقىنى تېرىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇش يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە كۆچەت جىدىلىكىنى پەسەيتىشنىڭ ياخشى تەدبىرى ھېسابلىنىدۇ.

1) ئانار ئۇرۇقى تەييارلاش. ئۇرۇق ئېلىش ئۈچۈن 10-، 11- ئايلاردا ياخشى پىشقان، سۈپىتى ياخشى، ئۇرۇق ۋە مېۋىسىنىڭ دانىسى چوڭ، پوستى يېرىلمىغان تاتلىق ئانار سورتلىرىنى تاللاش كېرەك. ئەڭ ياخشىسى ئانار قىزىرىپ پىشقاندا تۆپلەر بويىچە تاللاپ ئۇزۇۋالغان ياخشى.

ئانار ئۇرۇقىنى ئانارنى ئۇزۇۋالغاندىن كېيىن تەييارلىسىمۇ ياكى ئەتىياز پەسلىدە تېرىش ۋاقتىدا تەييارلىسىمۇ بولىدۇ. لېكىن، ئانارنى ئۇزۇپ ئۆيگە (ئامبارغا) ئەكىرگەندىن كېيىن قىش پەسلىدە توڭلاپ قېلىشتىن، ئىسسىقتىن كۆكىرىپ قېلىشتىن، چاشقانلارنىڭ زىيان سېلىشىدىن ساقلىنىش كېرەك. ئادەتتە ئانارنى پوستىدىن ئاجرىتىۋېلىپ، پاكىز خالتىغا قاچىلاپ قول بىلەن سىقىش ئارقىلىق ئۇرۇقى ئايرىۋېلىنىدۇ، سۇيى شەربەت تەييارلاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى ئەلگەك، غەلۋىر قاتارلىق سايمانلار ئارقىلىق سۇدا پاكىز يۇيۇپ تازىلانغاندىن كېيىن ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان سالقىن جايدا بورا ئۈستىگە يېيىتىلىپ قۇرۇتۇلىدۇ. تولۇق قۇرۇپ بولغاندىن كېيىن خالتا ياكى تاغارغا قاچىلاپ سوغۇق جايدا ساقلىنىدۇ.

2) ئۇرۇقنى بىخلاندۇرۇش. ئانار ئۇرۇقى قاتتىق بولغاچقا، شۇ پېتى تېرىلسا ئاسان ئۇنمەيدۇ. شۇڭا، تېرىشتىن ئىلگىرى سۇغا چىلاپ بىخلاندۇرۇلىدۇ، يەنى 3-ئايدا پارنىكقا تېرىشقا توغرا كەلسە، 2-ئاينىڭ ئاخىرلىرى، 4-ئايدا ئوچۇق ئېتىزغا تېرىشقا توغرا كەلسە، 3-ئاينىڭ ئاخىرلىرى (بىر ئاي ئىلگىرى) بىخلاندۇرۇشقا تەييارلىنىدۇ. بىخلاندۇرۇش ئۈسۈلى مۇنداق: ئۇرۇق ئالدى بىلەن چوڭ داس، چېلەكلەرگە قاچىلانغاندىن كېيىن 40 — 50℃ لۇق ئىسسىق سۇغا 3 كېچە - كۈندۈز چىلىنىدۇ. چېلەكنىڭ ئاغزى ئوچۇق قالدۇرۇلىدۇ. سۇيى ھەركۈنى كەچتە بىر قېتىم ئالماشتۇرۇلىدۇ. 3 كۈندىن كېيىن ئۇرۇقنى ئەلگەك ياكى غەلۋىر ئارقىلىق سۈزۈۋېۋ-

لىپ ئۇرۇقنىڭ 5 ھەسسىسىگە باراۋەر ھۆل قۇمغا تەكشى ئارىلاشتۇرۇلىدۇ. قۇم بەك ھۆل بولۇپ قالسا، ئۇرۇق سېسىپ كېتىدۇ. بەك قۇرۇق بولۇپ قالسا ئاسان بىخلاندىمايدۇ. شۇڭا، قۇمنىڭ نەملىكى قول بىلەن سىققاندا كالىلەكلىشىپ قالمىغۇدەك، يەرگە تاشلىغاندا چېچىلغۇدەك ھالەتتە بولۇشى كېرەك. قۇمغا ئارىلاشتۇرۇلغان ئۇرۇق كۇن نۇرى چۈشمەيدىغان جايغا 40 — 50 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا ئورەك قېزىپ تېگىگە يەنە 10 سانتىمېتىر نەم قۇم يېيىتقاندىن كېيىن شۇ ئورەككە تۆكۈلىدۇ. ئۇستىگە يەنە 10 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا نەم قۇم، ئۇنىڭ ئۇستىگە يەنە نەم توپا تىندۇرۇلىدۇ. بۇ ئۇسۇلدا ئۇرۇق25 — 30 كۇندە 60 — 70% بىخلىنىپ بولىدۇ. بۇ چاغدا ئۇرۇقنى غەلۋىر بىلەن يېنىك تاسقاپ قۇمدىن ئاجرىتىپ تېرىشقا تەييارلىنىدۇ.

3) ئانار ئۇرۇقنى پارنىكقا تېرىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇش. پارنىكنىڭ تەننەرخى يۇقىرى، كۆلىمى چەكلىك بولغاچقا، كۆپىنچە زىچ تېرىشقا توغرا كېلىدۇ. قانداق ئۇسۇلدا تېرىش كېرەكلىكىنى جايلار ئۆز ئەھۋالىغا قاراپ بەلگىلىسە بولىدۇ. پارنىكقا ئانار ئۇرۇقى تېرىش 3- ئاي-نىڭ 15- كۇنىدىن 30- كۇنىگىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇ-نىڭ كونكرېت ئۇسۇلى مۇنداق: بۇنىڭدا كۇن نۇرى تولۇق چۈشىدىغان مۇنبەت تۇپراق ياكى يېنىك قۇمساڭغۇ تۇپراق-لىق يەر تاللىنىپ، مۇڭاپىق مىقداردا سۇپەتلىك قوي قىغى ياكى توخۇ، كەپتەر مايىقى تۆكۈپ يۇمشاق ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن تۇزلەپ ئوسا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن، پارنىك

جاھازلىرى قۇراشتۇرۇلۇپ سۇلياۋ يېپىپ، پارنىك ئىچىدىكى تېمپېراتۇرىسى ئاشۇرۇلىدۇ. يەرنى يۇمشىتىپ تەكشى تۈزلەپ قىر ئېلىپ تەييارلىغاندىن كېيىن، 1 — 1.5 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا، 25 سانتىمېتىر كەڭلىكتە تاختا ئېچىپ، بىخلاندۇرۇلغان ئانار ئۇرۇقى تاختىغا قويۇق تېرىلىدۇ. ئۇرۇقنىڭ كۆمۈلۈش قېلىنلىقى 1.5 سانتىمېتىردىن ئېشىپ كەتمەسلىك، ئۈستىنى تۈزلەپ يېنىك چىڭداش كېرەك. بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق 1 مو پارنىكىتا 40 — 50 مىڭ تۇپ كۆچەت يېتىشتۇرگىلى، كۆچەت ئېگىزلىكىنى 30 — 40 سانتىمېتىرغا يەتكۈزگىلى، ئۇنى سېتىپ، 4 — 5 مىڭ يۇەن كىرىم قىلغىلى بولىدۇ. ئەگەر كۆچەت يېتىشتۇرۇش مەقسەت قىلىنسا، قۇر ئارلىقىنى 40 سانتىمېتىر، تۇپ ئارلىقىنى 8 سانتىمېتىر قالدۇرۇپ، ئارتۇق كۆچەتلەرنى تاقلاپ ئاق يەرگە كۆچۈرۈش كېرەك. بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق يېتىشتۇرۇلگەن كۆچەتنىڭ ئېگىزلىكى يىل ئاخىرىغىچە 60 — 80 سانتىمېتىرغا يېتىدۇ.

4) پارنىك ئىچىدىكى كۆچەتلەرنى پەرۋىش قىلىش. بىخلاندۇرۇلغان ئانار ئۇرۇقى پارنىكقا تېرىلغاندىن كېيىن 25 — 30 كۈنگىچە كۆپ قىسمى ئۈنۈپ چىقىدۇ. ئەگەر ئۈنۈپ چىققان مەزگىلدە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەپ ئۇشۇك پەيدا بولۇپ، پارنىك ئىچىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 0℃ تىن تۆۋەنلەپ كەتسە، دەرھال پارنىك ئۈستىنى يېپىپ كۆچەتلەرنى ئۇشۇكتىن ساقلاش كېرەك. كۆچەتلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 5 سانتىمېتىردىن، پار-

نىكنىڭ مۇقىم تېمپېراتۇرىسى 25℃ تىن ئاشقاندا، تۇپ-
قۇر ئارىلىقىنى تەڭشەپ مايسا قالدۇرۇش كېرەك. تۇپراق-
نىڭ نەملىكى نورمال بولۇش، كۆچەتلەرنى ئالدىراپ سۇ-
غارماسلىق، بولۇپمۇ لاي سۇ بىلەن سۇغارماسلىق كېرەك.
پارنىكنىڭ نەملىكى 10 كۈنگىچە ئۈدا ئېشىپ كەتسە، تۇپ-
راقتا زەمبۇرۇغ پەيدا بولۇپ، تۇپراق ئۈستى كۆكىرىپ
قالىدۇ. نەتىجىدە كۆچەتلەردە سېرىق دات كېسىلى، يىل-
تىز چىرىش كېسىلى ئېشىپ كەتسە پارنىكنىڭ شىمالىي
تەرىپىدىكى سۇلياۋنى ئېچىۋېتىپ ھاۋا ئالماشتۇرۇپ، نەم-
لىكنى تۆۋەنلىتىش كېرەك(پارنىكنى كەچتە ئېچىش كې-
رەك) . كۆچەتلەرنىڭ ئېگىزلىكى5 — 8 سانتىمېتىر بول-
غاندا، بىر تەرەپتىن تاقلاپ كۆچەت قالدۇرۇپ، بىر تەرەپ-
تىن ئوتغۇچ بىلەن تۆۋىنى يۇمشىتىپ ئوت - چۆپلەرنى
ئوتاش، دورا چېچىپ كېسەل ۋە زىياندىش ھاشاراتلارنىڭ
ئالدىنى ئېلىش كېرەك. كۆچەتلەرنىڭ ئېگىزلىكى 15 —
20 سانتىمېتىر بولغاندا سۆڭەك پاراشوكى، قارا ئوغۇت،
كۈنجۈرە قاتارلىق ئوغۇتلارنى ئارىلاشتۇرۇپ ئاز- ئازدىن
(كېيىنكى مەزگىلدە ئوغۇتنىڭ مىقدارىنى تەدرىجىي كۆ-
پەيتىش) قوشۇمچە ئوغۇتلاش، ئوغۇتلاشتا 6- ئايدىن 8-
ئايغىچە 3 قېتىم، سۇغىرىشتا 5- ئايدىن 9- ئاينىڭ 20-
كۈنلىرىگىچە 7 — 8 قېتىم، دورا چېچىشتا 5- ئايدىن
7- ئايغىچە 3 — 4 قېتىم تۆۋىنى يۇمشىتىپ ھاۋا ئالمى-
شىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، تۇپراقنىڭ ئىسسىقلىقىنى ۋە
نورمال قۇرغاقلىقىنى ساقلاش كېرەك. ئۆسۈۋاتقان مەز-
گىلدە يوپۇرماق گۈھىرىنى چېچىپ كۆچەتلەرنىڭ ئۆسۈشى-

نى ئىلگىرى سۈرۈش كېرەك. پارنىك تېمپېراتۇرىسىنى تەدرىجىي ئۆرلىتىپ ئاخىرقى مەزگىلىدە 36 — 38℃ تا تىزگىنلەپ، پەيدىنپەي سىرتقى مۇھىتنىڭ تېمپېراتۇرىسى بىلەن ماسلاشقاندىن كېيىن كەچتە پارنىك ئۈستىدىكى سۇلياۋنى تەدرىجىي ئېلىۋېتىش كېرەك.

5) ئانار ئۇرۇقىنى ئوچۇقچىلىققا تېرىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇش. ئوچۇقچىلىقتا ئانار كۆچىتى يېتىشتۇرۇشتىمۇ ئوخشاشلا بىخلاندۇرۇلغان ئۇرۇق تېرىلىدۇ. ئالدى بىلەن تۇپراقى ياخشى، سۇيى راۋان، سۇغىرىش قولايلىق، كۈن نۇرى تەكشى چۈشىدىغان، يانتۇلۇق پەرقى تۆۋەن، قۇمساڭغۇ يەرلەر كۆچەت يېتىشتۇرۇشكە تەييارلىنىدۇ. ھەرمو يەرگە 50 — 60 تاغار سۇپەتلىك ئورگانىك ئوغۇت تۆكۈپ، چوڭقۇر، يۇمشاق ئاغدۇرۇپ، تەكشى تۈزلىگەندىن كېيىن ئوسا قىلىنىدۇ، ئاندىن يۇمشاق ئاغدۇرۇپ تۈزلەپ، چۆنەك ئېچىپ، چۆنەكنىڭ ئوستى چىڭدىلىپ كەڭ ئەنلىك سۇلياۋ يوپۇق يېپىلىدۇ. بىر چۆنەككە 3 قۇر، قۇر ئارىلىقى 30 — 35 سانتىمېتىر قىلىپ 3 قوش تاپ ئېلىنىدۇ. 3 قوش تاپتىن كېيىن 60 سانتىمېتىر كەڭلىكتە بىر يەككە تاپ بويىچە مەخسۇس تەييارلانغان سايمان بىلەن تۆپ ئارىلىقى 6 — 7 سانتىمېتىر قىلىپ تۆشۈك ئېچىلىدۇ. ھەربىر كاتەكچىگە 5 — 6 تالدىن ئۇرۇق سېلىپ ئوستى ھۆل توپا بىلەن چىڭدىلىدۇ. (ئۇرۇق 1.5 — 2 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا كۆمۈلىدۇ) ئۇرۇق بىر ئاي ئىچىدە ئاساسىي جەھەتتىن ئۇنۇپ چىقىدۇ. ئۇرۇق ئۇنۇپ 5 — 6 سانتىمېتىرغا يەتكەندە دەرھال

تاقلاپ هەر بىر كاتەكتە 2 — 3 تال كۆچەت قالدۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن، زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ زىيىنىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قويۇقلۇقى مۇۋاپىق تەڭشەلگەن ددۋ قاتارلىق دورىلار چېچىلىدۇ. كۆچەتلەرنىڭ ئۆسۈشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن ئاساسلىقى 3 — 4 قېتىم ئاز - ئازدىن (6- ئايدىن كېيىن) سۆڭەك پاراشوكى، توخۇ، كەپتەر مايىقى، قوي قىغى، گەندە، قارا ئوغۇت قاتارلىقلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ قوشۇمچە ئوغۇتلىنىدۇ (ئازوتلۇق ئوغۇت كۆپ ئىشلىتىلىسە كۆچەتلەر ئاسان يېتىۋالىدۇ). بىر يىلدا 9- ئاينىڭ 20- كۈنىگىچە 6 — 7 قېتىم سۇغىرىلسا، 5 — 6 قېتىم چاناپ تۇۋى يۇمشىتىلسا، 1 — 2 قېتىم ياندىن چىققان شاخلىرى پۈتاپ ئېلىۋېتىلە، 1 — 2 قېتىم يوپۇرماق گۆھىرى چېچىلسا، كۆچەتلەرنىڭ پەرۋىش قىلىنىشى تەلەپكە يەتكەن بولىدۇ. بۇنىڭدا كۆچەتلەرنىڭ ئېگىزلىكىنى يىل ئاخىرىغىچە70—80 سانتىمېتىرغا، 2- يىلى 1.20 — 1.50 سانتىمېتىرغا يەتكۈزگىلى بولىدۇ.

6. بېھى كۆچىتى يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى

بېھى — ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان ياغاچ غوللۇق مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ، 4 — 6مېتىر ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ.

بېھى — قۇرغاقچىلىققا، ئىسسىقلىققا چىداملىق دە-رەخ بولۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قۇرغاق، يېرىم قۇرغاق رايونلىرىدا كۆپرەك ئۆستۈرۈلىدۇ.

ئاپتونوم رايونىمىزدا بېھى ئۇرۇقدىشىنىڭ ئۈچ خىل تۈرى ۋە ئۇنىڭ يەتتە خىل سورتى بولۇپ، ھەرقايسىسى خاس ئالاھىدىلىككە ۋە دورىلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. ئىچكى ئۆلكىلەردىن كىرگۈزۈلگەن پاكار غوللۇق بېھى دەرىخىنىڭ بىرنەچچە خىل سورتلىرىمۇ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ بەزى جايلىرىدا ئۆستۈرۈلمەكتە.

بېھىنىڭ تەركىبىدە مەلۇم مىقداردا ئاقسىل، ياغ، 5 — 12% كىچە قەنت ۋە ھەرخىل مىنېرال ماددىلار، كاروتىن، ۋىتامىن A، B، C، D بولغاندىن باشقا، ئالما كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، تارتارىك كىسلاتاسى قاتارلىق ئورگانىك كىسلاتالار مول. بېھى يۇرەك، مېڭە، جىگەر، ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، يەلنى ھەيدەش، بەلغەم-دىن بولغان يۆتەلنى پەسەيتىش رولىغا ئىگە.

بېھىنى داۋاملىق مۇۋاپىق مىقداردا يەپ تۇرسا ئىشتىھانى ئاچىدۇ، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ. جىگەر، ئۆت، ئۈچەي، ئاشقازان يالليۇغى، ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى تۆ-ۋەنلەش، شۇنىڭدەك ئۈيقۇسىزلىق، مېڭە قان تومۇر كە-سىلى، يۇرەك قان تومۇر كېسىلى، قان بېسىمى يۇقىرى بولۇش قاتارلىق كېسەللىكلەرگىمۇ ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

1) بىر تال بېھى مېۋىسىدە 60 — 80 تالغىچە ئۇرۇق بولىدۇ. ئۇرۇقنى ئېتىدىن ئاجراتقاندىن كېيىن يۇيۇپ،

سايه يەردە قۇرۇتۇلىدۇ. قۇرۇغاندىن كېيىن خالتىغا قاچىلاپ سوغۇق جايدا ساقلىنىدۇ. تېرىشتىن بىر ئاي بۇرۇن ئىلمان سۇغا بىر سوتكا چىلاپ، پارنىكتا ياكى مەش قويغان ئىسسىق ئۆيدە نەم قۇمغا كۆمۈپ بىخلاندۇرۇلىدۇ. 3-ئاينىڭ 25-كۈنىدىن 4-ئاينىڭ 10-كۈنگىچە ئوسا قىلىپ، سۈلياۋ يېپىلغان چۆنەككە تۆشۈك ئېچىپ تىكىپ، ئۈستىدىن ھۆل توپا بىلەن 2 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا كۆمۈپ قويسا، 20 — 30 كۈن ئارىلىقىدا ئۈنۈپ چىقىدۇ. ئۇرۇقنى چوڭ پارنىك ئىچىگە تېرىپ كۆچەت يېتىشتۇرسە ئۈنۈمى تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ.

2) يىلتىز ئەتراپىدىن تۇپ ئايرىپ كۆپەيتىشتە، بېھى دەرىخىنىڭ يىلتىز بوغۇمى ياكى چاچما يىلتىزلىرىدىن ئۆسۈپ چىققان 1 — 2 يىللىق كۆچەتلىرىنى تۇۋىدىن يىلتىزى بىلەن قومۇرۇپ، باشقا يەرگە يۆتكەپ تىكىش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ. لېكىن، تۇۋىدىن ئۆسۈپ چىققان كۆچەتلىرىنى يۆتكەپ تىككەندە 8 — 10 يىلغىچە مېۋە بەرمەيدۇ. شۇڭا، ئۇنى يۆتكەپ تىككەندىن كېيىن، 2-يىلى قايتىدىن سورتلۇق بېھى دەرىخىگە «T» شەكىللىك قوۋزاقلىق بىخ ئۇلاق قىلىپ ئۇلىغاندا 3 — 4 يىلدا مېۋىگە كىرگۈزگىلى بولىدۇ.

ئۇلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق كۆپەيتىشتە، ئۇرۇقتىن تېرىلغان كۆچەتلەر، تۇپ ئايرىپ يۆتكەپ تىككەن كۆچەتلەر ۋە ياۋا ئاموت كۆچەتلىرىنى ئۇلاق ئاستى قىلىپ، ئۇنىڭغا سورتلۇق بېھى دەرەخلىرىدىن نوتا (كۆز) ئېلىپ «T» شەكىللىك بىخ ئۇلاق قىلىپ ئۇلاش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ.

ئۇلاش ۋاقتى 5- ئاينىڭ 25- كۈنىدىن 7- ئاينىڭ 10- كۈنگىچە بولسا بولىدۇ.

3) قەلەمچە قىلىپ كۆپەيتىشتە، بېھى دەرىخىنىڭ يىلتىز ئەتراپىدىن ئۆسۈپ چىققان، ئەمما تۈپ ئايرىغىلى بولمايدىغان، شۇنداقلا ئۇرۇقىدىن تېرىپ ئۆستۈرۈلگەن كۆچەتلەردىن ئېگىزلىكى 1 مېتىردىن يۇقىرى، دىئامېترى 0.6 — 0.8 سانتىمېتىردىن يۇقىرى بولغانلىرىنى تاللاپ، 15 — 18 سانتىمېتىر ئەتراپىدا قەلەمچە قىلىپ تىكىش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ. قەلەمچە نوتىلىرى 11- ئاينىڭ 25- كۈنىدىن كېيىن كېسىلىپ، ھەر 50 — 100 تېلى بىر باغلام قىلىپ، ئورىغا سېلىپ توڭلىتىپ ساقلىنىدۇ. 4- ئاينىڭ 10 — 20- كۈنلىرى ئارىلىقىدا ئوردىدىن ئېلىپ قەلەمچە توغراپ تېرەك قەلەمچىسى تىككەنگە ئوخشاش تىكىلىدۇ. قەلەمچە تىكىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇستىگە سۇلياۋ يېپىلمىسا، كۆكلەش ئۇنۇمى تۆۋەن بولۇپ قالىدۇ.

7. ئەنجۇر كۆچىتى يېتىشتۈرۈش تېخنىكىسى

ئەنجۇر بىر يىلدا 3 قېتىم مېۋە بېرىدىغان داڭلىق مېۋىلەرنىڭ بىرى. ئەنجۇرنىڭ ماكانى بولغان ئاتۇشنىڭ ئەنجۇر دەرىخى ئۆستۈرۈش تارىخى ئۇزاق بولۇپ، ئاتۇشلۇقلار ئەنجۇرلۇك باغ كۆلىمىنى يىلدىن - يىلغا كېڭەيـ

تىپ، مەھسۇلات مىقدارىنى ئاشۇرۇپ، ئەنجۇرنى پىششىق-لاپ ئىشلەش ئارقىلىق ئەنجۇر مەھسۇلاتلىرىنى ئېلىمىز-نىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرى، شياڭگاڭ، ئاۋمېن بازارلىرى ۋە خەلقئارا بازارلارغا كىرگۈزۈپ خېرىدارلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. بۇ ئارقىلىق كۆرۈنەرلىك ئىق-تىسادىي ئۈنۈم يارىتىپ دېھقانلارنىڭ بېيىش قەدىمىنى يە-نىمۇ ئىلگىرى سۈردى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئەنجۇر دەرىخى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ كۆپ قىسىم رايونلىرىدىمۇ ئۆستۈرۈلىدىغان بولدى. ھازىر دۆلىتىمىز ئىچى ۋە سىر-تىدا ئەنجۇر مەھسۇلاتلىرىغا بولغان ئېھتىياج ناھايىتى كۆپ. شۇڭا، ئۇنى كېڭەيتىشنىڭ ئىستىقبالى كەڭ.

1. سۇلياۋ يوپۇق يېپىش ئارقىلىق ئەنجۇر كۆ-چىتى يېتىشتۇرۇش

ئەنجۇر دەرىخى ئاساسەن قەلەمچە قىلىپ يېتىشتۇرۇش ئارقىلىق كۆپەيتىلىدۇ.

1) يەر تاللاش. ئەنجۇر قەلەمچىسى تىكىدىغان يەرنىڭ تۇزۇلۇشى تەكشى، كۈن نۇرى تولۇق چۈشىدىغان، ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان، سۇغىرىشقا قولايلىق، شور، تۇز تەركىبى بولمىغان، تۇپرىقى مۇنبەت ياكى قۇمساڭ ئەت تۇپراق يەر بولۇش لازىم.

2) يەر تەييارلاش. ھەر مو يەرگە 2.5 تونىدىن 3 تونىغىچە ياخشى چىرىگەن سۇپەتلىك مەھەللىۋى ئوغۇت تۆككەندىن كېيىن، يەرنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇش، تۇز قىرلاش، تەكشى تۇزلەش ۋە ئۆلچەملىك چۆنەك ئېچىپ

تەييارلاش لازىم.

3) قەلەمچە تەييارلاش. تىكىدىغان قەلەمچىلەرنى كۆز پەسلىدە ئەنجۈرنى كۆمۈشتىن ئىلگىرى كېسىۋېلىپ، قىش-تا ئورەككە كۆمۈپ توڭلىتىپ ساقلاش كېرەك. ئەتىياز پەسلىدە قەلەمچە ئېلىشقا توغرا كەلسە ئەنجۈرنى توپىدىن ئاچقاندىن كېيىن كېسىۋېلىپ ھۆل توپىغا كۆمۈپ ساقلاش كېرەك. قەلەمچە ئېلىشتا يېتىلگەن ئانا تۈپلەرنىڭ غول شاخلىرىدىن ياكى تۈۋىدىن ئۆسۈپ چىققان 1 — 2 يىللىق پىشقان نوتىلارنى كېسىۋېلىپ ھەر 50 — 100 تال قەلەم-چىنى بىر باغلام قىلىپ باغلاپ ساقلاش لازىم. قەلەمچىنى تىكىشتىن ئىلگىرى 20 — 25 سانتىمېتىر ئۈزۈنلۈقتا، تۈۋى تەرىپىنى قىيىپاش، ئۈچ تەرەپىنى تۈز كېسىپ، 1 — 2 سائەت سۈزۈك سۇغا چىلاپ، ئاندىن تىكىش كېرەك. ئەگەر شارائىت بولسا يىلتىز تارتقۇزۇش پاراشو-كىغا قەلەمچىلەرنىڭ تۈۋى تەرىپىنى يېرىم سائەت چىلاپ، ئاندىن تىكسە قەلەمچىلەرنىڭ يىلتىز چىقىرىش سۈرئىتىنى تېزلەتكىلى بولىدۇ. بىخى يوق قەلەمچىلەرنى تىكمەسلىك ۋە قەلەمچىلەرنىڭ تەتۈر تىكىلىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش لازىم.

4) قەلەمچە تىكىش. قەلەمچىلەرنى ئاق يەرەنكى چۆ-نەككە تىكىپ سۇغىرىپ بولغاندىن كېيىن سۇلياۋ يوپۇق ياپسىمۇ ياكى يەرنى ئوسا قىلىپ بولغاندىن كېيىن تەييار-لىغان چۆنەككە تىكىپ ئۈستىدىن سۇلياۋ يوپۇق ياپسىمۇ بولۇۋېرىدۇ. لېكىن، چۆنەكنىڭ تارتىلىشى تۈز، ئېگىز-لىكى ئادەتتە 25 — 30 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولۇش

كېرەك. ھەربىر چۆنەككە ئىككى رەت، كەڭلىكى 50 سانتىمېتىر، تۆپ ئارىلىقى 12 — 15 سانتىمېتىر بويىچە قەلەمچە تىكىش لازىم. قەلەمچىنى تىكىپ بولغاندىن كېيىن، تۆۋىگە دەسسەپ مەھكەم چىڭداش، سۇلياۋ يوپۇقنى پۇختا يېپىش لازىم.

5) قەلەمچىلەرنى پەرۋىش قىلىش. قەلەمچىلەر بىخلىنىپ يوپۇرماق چىقارغاندىن كېيىن، كەچ تەرەپلەردە قەلەمچىلەرنىڭ ئۈدۈلىدىكى سۇلياۋنى تېشىپ قويۇپ، يوپۇرماقلارنى سۇلياۋنىڭ سىرتىغا چىقىرىۋېتىش كېرەك. قەلەمچە تىكىلىپ بىخلارنىڭ ئېگىزلىكى 8 — 10 سانتىمېتىرچە ئۆسكەندە ئەھۋالغا قاراپ تۈنجى قېتىملىق سۇيىنى بېرىش كېرەك. ئۈنۈمدىن كېيىن، ھەر 15 كۈندە بىر قېتىم، 10- ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا 10 — 12 قېتىمغىچە سۇغىرىش كېرەك. ئەمما، كەلكۈن سۇيى، يامغۇر سۇيى ۋە لاي سۇ بىلەن سۇغىرىشتىن قاتتىق ساقلىنىش لازىم. كۈز پەسلىدە بالدۇرراق سۇغىرىپ، ئۈشۈك چۇشۇشتىن ئىلگىرى قەلەمچىلەرنى كۆمۈپ بولۇش كېرەك. قەلەمچىلەر 25 — 30 سانتىمېتىر ئېتراپىدا ئۆسكەندە نۆۋەتتىكى سۇغىرىشقا بىرلەشتۈرۈپ، چۆنەكنىڭ ئىككى تەرىپىدىن تاپ ئېچىپ، تاپ بويىچە قوشۇمچە ئوغۇتلاپ، تاپنى تۈزلەۋېتىش لازىم. ئوغۇتلاشتا ياخشى چىرىگەن قوي قىغى، كۈنجۈرە، توخۇ، كەپتەر مايىقى، خىمىيىۋى ئوغۇتلاردىن ئاممونىي فوسفات قاتارلىق ئوغۇتلارنى ئىشلىتىش كېرەك. ئەنجۈر قەلەمچىلىرىنى بىر يىلدا 3 قېتىم مۇزاپىق ئوغۇتلار بىلەن ئوغۇتلىسا ئۆسۈشىنى تېزلەتكىلى بولىدۇ. 9-

ئايلاردا سۇغىرىشنى ئازايتىپ، ئاستىدىكى شاخ - پۇتاقلار-
نى پۇتىۋېتىش، ئۇچ شاخلارنىڭ پىشىپ يېتىلىشىگە شارا-
ئىت ھازىرلاپ بېرىش كېرەك. ئەنجۇر كۆچىتىنى باشقا
كۆچەتلەرگە قارىغاندا بالدۇر كۆمۈپ، ئەتىيازدا كېيىنرەك
ئېچىش لازىم.

2. پارنىكتا ئەنجۇر كۆچىتى يېتىشتۇرۇش

پارنىكتا ئەنجۇر كۆچىتى يېتىشتۇرۇش ئادەتتە 2-
ئاينىڭ 20- كۈنىدىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ چاغدا
پارنىكىنىڭ تېمپېراتۇرىسى كۈندىن - كۈنگە ئۆرلەپ
20 — 28℃ قىچە بولىدۇ. پارنىكنىڭ تېمپېراتۇرىسى
كېچىلەردە 10 — 15℃ ئەتراپىدا بولىدۇ. بۇنداق تېمپېرا-
تۇرا پارنىكتا ئەنجۇر قەلەمچىسى يېتىشتۇرۇشكە تولىمۇ باب
كېلىدۇ. ئەگەر پارنىكتا ئەنجۇر كۆچىتى يېتىشتۇرۇلسە
ئۇنىڭ ئۆسۈش سۈرئىتى ئاق يەرگە سۈلياۋ يېپىپ ئەنجۇر
كۆچىتى يېتىشتۇرگەنگە سېلىشتۇرغاندا 30 — 40% تېز،
كۆكلەش نىسبىتى 15 — 20% يۇقىرى بولىدۇ. ئەمما،
ئەنجۇر قەلەمچىسى تىكىدىغان پارنىكنىڭ كۆلىمى بىرقەدەر
كىچىك، پارنىكنىڭ كۈن نۇرىنى قوبۇل قىلىش ئىقتىدارى
بىرقەدەر كۆچلۈك، كېچىدىكى ئىسسىقلىق ساقلاش ئىقتى-
دارى بىرقەدەر ياخشى بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. پارنىكنىڭ
شارائىتى مۇشۇنداق بولغاندا، ئەنجۇردىن باشقا چىلان،
ياڭاق، ئانار، ئالما، نەشپۈت، شاپتۇل، ئۈزۈم(تال)،
بېھى قاتارلىق كۆچەتلەرنىمۇ يېتىشتۇرگىلى بولىدۇ.

پارنىك ئىچىگە مەيلى ئەنجۇر ياكى ئانار، تال قاتار-

لىقلارنىڭ قەلەمچىسى تىكىلسۇن ياكى باشقا دەرەخلەرنىڭ ئۇرۇق (مېغىزى) لىرى تېرىلسۇن، ئالدى بىلەن يەرگە چۆنەك تارتىپ سۈلياۋ يوپۇق يېپىلغاندىن كېيىن، قەلەمچە تىكىلىدۇ ياكى ئۇرۇق تېرىلىدۇ. ئۇرۇق تېرىشتىن ئىلگىرى پارنىك ئىچىدىكى يەرلەرنى دېزىنفېكسىيە قىلىپ قۇرت - ھاشاراتلارنىڭ پەيدا بولۇشىدىن مۇداپىئە كۆرۈش كېرەك.

پارنىك ئىچىگە تېرىلغان ۋە قەلەمچە قىلىنغان كۆچەتلەر بىرقەدەر مۇرەككەپ بولغان تېخنىكا مەشغۇلاتلارنى تەلەپ قىلىدۇ. پارنىك تېمپېراتۇرىسىنى مۇقىملاشتۇرۇش، يورۇقلۇق چۈشۈش ۋاقتىنى ئۇزارتىش، كۆچەتلەرنى ئوتاش، سۇغىرىش، ئوغۇتلاش، تۇۋىنى يۇمشىتىش، كېسەل ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق ئىشلارنى دەل ۋاقتىدا ئىشلەش ۋە ئەستايىدىل بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئەمما، پارنىكتا ئۆستۈرۈلگەن كۆچەتلەر ياخشى پەرۋىش قىلىنسا، ئۇنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتى ئاق يەردە ئۆستۈرۈلگەن كۆچەتلەرگە سېلىشتۇرغاندا 30 — 40% يۇقىرى بولىدۇ. ئەگەر پارنىكلاردا ئەنجۇر قاتارلىق كۆچەتلەر ئۆستۈرۈلسە قىشتا كۆمۈلمەيدۇ. شۇ يىلى كۈز ياكى كېلەر يىلى ئەتىيازدا يۆتكەپ ئورمان بىنا قىلىشقا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

Ⅲ باب مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش ۋە پەرۋىش قىلىش

1. مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاشتا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار

نۆۋەتتە مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش تېخنىكىسى يىلـ
دىن - يىلغا مۇكەممەللىشىپ، ئۇلاش ئۇسۇلىدىمۇ كۆپ خىل يېڭىلىق بارلىققا كەلدى. ھەممىلا يەردە ھازىرقى باغۋەنچىلىك تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، مېۋىـ لىك دەرەخلەرنى ئۇلاشنىڭ كۆپ خىل يېڭى ئۇسۇللىرى قوللىنىلماقتا. مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش جىنسسىز كۆـ پەيتىشنىڭ بىرخىل ئۇسۇلى بولۇپ، ئۇ مېۋىلىك دەرەخـ لەرنىڭ سورتىنى ياخشىلاش، ئەلا سورتلۇق مېۋىلىك دەـ رەخ كۆچەتلىرىنى يېتىشتۇرۇش ۋە ئۇنى كۆپەيتىشنىڭ ئۇنۇملۇك تەدبىرى. مېۋىلىك دەرەخلەرنى بۇ خىل ئۇسۇلدا ئۇلاپ سورتىنى ياخشىلاش نۇرغۇن ئارتۇقچىلىققا ئىگە بو-لۇپ، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ھەرخىل ئەلا سورتلۇق كۆـ چەتلىرىنى تېز، ياخشى، سۈپەتلىك ھەم كۆپ يېتىشتۇـ

رۇش ئارقىلىق نۆۋەتتىكى باغۋەنچىلىك ئىشلەپچىقىرىشى-
نىڭ تەرەققىياتىغا مۇھىم ئاساس يارىتىلىدۇ. ئۇلار-
غان دەرەخلەر مېۋە ئىشلەپچىقىرىشىدا ئەلا سورتلارنىڭ
خۇسۇسىيىتىنى ساقلاش، تېز ئۆسۈش، بالدۇر چېچەك-
لەش، بالدۇر مېۋىگە كىرىش، مېۋىسىنىڭ دانىسى چوڭ
بولۇش، كېسەللىك - هاشاراتلارنىڭ زىيىنىغا قارشى تۇ-
رۇش، هۆلچىلىككە، قۇرغاقچىلىق ۋە سوغۇققا بەرداشلىق
بېرىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشتەك ئالاهىدىلىكى بىلەن
ئادەتتىكى مېۋىلىك دەرەخلەردىن ئالاهىدە پەرقلىنىپ تۇرى-
دۇ.

باغۋەنچىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تېز تەرەققىي قىلە-
شىغا ئەگىشىپ، نۇرغۇن جايلار مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۆ-
لاپ سورتىنى ياخشىلاشقا ئالاهىدە ئەهمىيەت بەرگەنلىكى
ئۈچۈن، ئۇلانغان كۆچەت ۋە مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ كۆلە-
مى، تۈپ سانى يىلدىن - يىلغا ئېشىپ بارماقتا. كۆپلىگەن
جايلاردا مەخسۇس ئۇلاقچىلىق تېخنىك خادىملار قوشۇنى
بارلىققا كېلىپ، خۇسۇسىي ياكى تەشكىللىك هالدا ئۇلاق-
چىلىق مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللانماقتا. بۇ بىر
ياخشى ئەهۋال. لېكىن، قىسمەن جايلارنىڭ ئەمەلىيىتى
شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئۇلىغان مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ سانى
كۆپ بولسىمۇ، ئەمما كۆكلەش ئۇنۇمى تۆۋەن بولۇش مە-
لىسى هېلىمۇ مەۋجۇت بولۇپ، بۇ ئەهۋال مەبلەغ ۋە ئەمە-
گەك كۈچىنىڭ ئىسراپ بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا.
نەتىجىدە هەر ئىككى تەرەپنىڭ مەنپەئىتى زىيانغا ئۇچراش-
تەك ئەهۋاللار كۆرۈلمەكتە. شۇڭا، مېۋىلىك دەرەخلەرنى

ئۇلاش ۋە ئۇنىڭ كۆكلەش نىسبىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە تۆۋەندىكى بىرقانچە مەسىلىگە دىققەت قىلىش لازىم.

1) ئۇلاقچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان نوتىلارنى ياخشى تاللاش لازىم. نوتا يېغىپ قىش پەسلىدە ساقلاش، يازلىق نوتا ئېلىش جەريانىدا باشتىن - ئاخىر سۈپەت ئۆتكىلىنى چىڭ ئىگىلەش لازىم. نوتىلارنى مۇزخانىدا ساقلاش، توڭ-لىتىش، يۆتكەش، قاچىلاش، ئىشلىتىش جەريانىدا چوقۇم ئۇلاقچىلىقنىڭ مەشغۇلات تەرتىپىگە قاتتىق رىئايە قىلىش كېرەك، بولۇپمۇ باشقا ناھىيە ۋە ئۆلايەتلەردىن نوتا (بىخ، خىپچا) يۆتكەپ كېلىشكە توغرا كەلگەندە، ئۇلاقچىلىق تېخنىكىسىنى بەلگىلەپ تېخنىك خادىملارنى ئەۋەتىپ، نوتىلارنى تۇرى، سورتى، سۈپىتى بويىچە ياخشى تاللاپ، سانىنى مۇقىملاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن يۆتكەپ كېلىش كېرەك.

2) ئۇلاقچىلىق تېخنىكىسىنى ياخشى ئىگىلەش لازىم. ئۇلاقچىلىق تېخنىك خادىملىرى مېۋىلىك دەرەخلەر-نى ئەھۋالغا قاراپ ھەرخىل ئۇسۇلدا ئۇلاش، ئۇلاق تۇپىنى تاللاش، نوتا، بىخ (كۆز) نى تەييارلاش، تېز ئۇلاش، تېز تېڭىش ماھارىتىنى ياخشى ئىگىلەپ، ئۇلانغان تۇپلەر-نىڭ كۆكلەش ئۇنۇمىنى 90 — 95% تىن ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىش لازىم. ئۇلاقچىلىق باشلىنىشتىن ئىل-گىرى ئىككى تەرەپ ئەتراپلىق توختام تۈزۈپ، توختامغا بىرىدەك ئەمەل قىلىش، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان بولۇشتەك ئەھۋاللاردىن قەتئىي ساقلىنىش كېرەك.

3) مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاشنىڭ پەسلىنى (مەز-

گىلىنى) ياخشى ئىگىلەش كېرەك. ئۇلاش مەزگىلىنى شۇ ئورۇننىڭ ھاۋا تېمپېراتۇرىسى، تۇپراق شارائىتى، كۆچەت-لەرنىڭ ئۆسۈش ئەھۋالى، ئالدىن سۇغىرىش ئەھۋالى، نوتا (بىخ) نىڭ ساقلىنىش ۋە تەييارلىنىش ئەھۋالى قاتارلىق-لارغا ئاساسەن بەلگىلەش كېرەك. مەخسۇس توڭلىتىلغان نوتىدىن خىپچا، بىخ ئېلىپ ئۇلاشتا 3- ئاينىڭ 25- كۈنى-دىن 6- ئاينىڭ ئاخىرىغىچە، ياز پەسلىدە دەرەخ ئۈستىدىن يۇمران نوتا ئېلىپ بىخ ئۇلاق ئۇلاشتا 5- ئاينىڭ 20- كۈنىدىن 6- ئاينىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇلىسا مۇۋاپىق بولىدۇ.

4) ئۇلاقچىلىق تېخنىك خادىملىرىنى ياخشى تاللاش لازىم. ئۇلىغان مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ كۆكلەش نىسبىتى تۆۋەن بولۇپ قالسا، ھەر ئىككى تەرەپكە بولىدىغان زىيان كۆپ بولىدۇ. بۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۇلاقچىلىق تېخنىك خادىملىرىنىڭ كەسپىي ساپاسىنى ئا-ساس قىلىپ، ئەڭ ئۈستىلىرىنى تاللاپ ئۇلاقچىلىق ئىش-لىرىغا قويۇش لازىم. ئەڭ ياخشىسى ئۇلاقچىلارنى 2 — 3 تىن كىچىك گۇرۇپپىلارغا ئايرىپ ئۇلىغان كۆچەت-تى كۆكلەپ بولغاندىن كېيىن، ئىش ھەققى تارقىتىش كېرەك. ئىككى تەرەپ ئۇلاقچىلىق توختامى تۈزگەندە، ئۇلاقچىلىق ئىش ھەققى، كۆكلەش نىسبىتى، كېتەرلىك ماتېرىيال ۋە مۇكاپاتلاش - جازالاش چارىسى توختامغا ئې-نىق يېزىلىشى كېرەك.

5) ئۇلانغان دەرەخ(كۆچەت) لەرنى ۋاقتىدا ياخشى پەرۋىش قىلىپ باشقۇرۇش لازىم. دەرەخ(كۆچەت) لەرنى

ئۇلاشتىن 4 — 5 كۈن ئىلگىرى بىر قېتىم سۈغىرىپ، دەرەخ سۈمۈرىدىغان سۇنىڭ مىقدارىنى ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىش كېرەك. دەرەخنى ئۇلاپ بولغاندىن كېيىن، 5 — 10 كۈن ئارىلىقىدا ياندىن چىققان نوتىلارنى پۈتاپ ئېلىۋېتىش، پۈتۈن ئۆسۈش مەزگىلىدە 3 — 4 قېتىم ياۋا شاخلارنى پۈتاپ تۈرۈش، ئۇلانغان بىخ - نوتىلارنىڭ ئۆسۈشىنى ئىلگىرى سۈرۈش لازىم. ئۇلاقنى تاڭغان شوينا ياكى سۇلياۋ تېڭىقنى ۋاقتىدا يېشىپ ئېلىۋېتىش، ئۇلاقتىن ئۆسكەن نوتىلارنى تېڭىش، تۇۋىنى يۇمشىتىش، سۇغىرىش، قوشۇمچە ئوغۇتلاش، كېسەللىك، زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە قىش پەسلىدە ئۇششۇكتىن ساقلاش قاتارلىق بىر يۈرۈش پەرۋىش ئىشلىرىنى ۋاقتىدا ياخشى ئىشلەپ، يىل ئاخىرىغىچە كۆچەتلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى بەلگىلەنگەن ئۆلچەمگە يەتكۈزۈش لازىم. يۇقىرىقىدەك تەدبىرلەرنى قوللانغاندىلا ئۇلانغان مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ كۆكلەش ئۇنۇمىگە ھەقىقىي تۈردە كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

2. ئۇلاقچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان مېۋىلىك دەرەخ نوتىلىرىنى قايسى مەزگىلدە يىغىۋېلىش كېرەك

ئۇلاقچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان مېۋىلىك دەرەخ نوتىلىرىنى قايسى مەزگىلدە يىغىۋېلىش ۋە قانداق ساقلاش مەسىلىرى

لىسى ئۇلانغان مېۋىلىك دەرەخ ۋە كۆچەتلەرنىڭ كۆكلەش ئۇنۇمى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ھالقىلىق مەسىلىلەر- نىڭ بىرى. بەزىلەر قىش پەسلىنىڭ كىرىشى بىلەنلا (12- ئايدىن باشلاپ) سورتلۇق مېۋىلىك دەرەخلەردىن ئۇلاق نوتىسى (خىپچا) يېغىۋېلىپ ئورىدا توڭلىتىپ ساقلايدۇ. يەنە بەزىلەر ئۇلاق نوتىلىرىنى 3 - ئاينىڭ باشلىرىدا يېغە- ۋېلىپ مۇزخانىدا ياكى توڭلىتىش ئىسكىلاتلىرىدا ساقلاي- دۇ. نوتىلارنى ئەڭ ياخشىسى مۇۋاپىق مەزگىلدە يېغىۋە- لىپ، مۇزخانىغا ئەكىرىپ ساقلىسا، نوتىلارنىڭ ئەڭ تۆ- ۋەن تېمپېراتۇرىغا ماسلىشىشى ۋە نەملىكنى ساقلىشى تو- لۇق كاپالەتكە ئىگە بولىدۇ ۋە ئەتىياز پەسلىدە مۇزخانىدىن ئېلىپ چىقىپ ئۇلىغاندا كۆكلەش ئۇنۇمى يۇقىرى بولىدۇ.

پېشقەدەم ئۇلاقچىلىق تېخنىكلىرىنىڭ ئەمەلىي تەجرە- بىلىرى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئۇلاقچىلىققا ئىشلىتىلىدە- غان مېۋىلىك دەرەخ نوتىلىرىنى بەك بالدۇرمۇ ئەمەس، بەك كېيىنمۇ ئەمەس، تېمپېراتۇرا ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشكەندە (1- ئاينىڭ 10- كۈنىدىن 2- ئاينىڭ 10- كۈنە- گىچە بولغان ئارىلىقتا يېغىۋېلىپ، مۇزخانىغا ئەكىرىپ ساقلىغاندا، بۇ نوتا بىلەن ئۇلانغان دەرەخلەرنىڭ كۆكلەش ئۇنۇمىنىڭ يۇقىرى بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ئەمما، بالدۇر ۋە كېيىن يېغىۋېلىپ مۇزخانىدا ئەمەس، توڭلىتىش ئامبارلىرى ياكى ئاپتوماتىك ئۇسكۇنە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئامبارلاردا ساقلىغان نوتىلارنىڭ ئۇلانغاندىن كېيىنكى كۆكلەش ئۇنۇمى بىرقەدەر تۆۋەن بولىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى، بۇ خىل ئىسكىلاتلارنىڭ تېمپېراتۇرىسى تۆۋەن بولغىنى

بىلەن نەملىك بولمىغانلىقتىن، نوتىلارنىڭ شامالداپ سۇ-سىزلىنىش نىسبىتى بىرقەدەر يۇقىرى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەيلى مېۋىسىز دەرەخلەرنىڭ قەلەمچىلىرى بول-سۇن ياكى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئۇلاقچىلىققا ئىشلىتىدى-غان نوتىلىرى بولسۇن، ئۇنى يىغۇۋېلىش ۋە ساقلاشتا تۆۋەندىكى ئىشلارغا دىققەت قىلىش كېرەك.

1) ئۇلاقچىلىققا ئىشلىتىدىغان نوتىلارنى يىغۇۋېلىش-تا، ئانا دەرەخ تۈپىدە كېسەللىك ياكى ھاشارات زىيىنىنىڭ بار - يوقلۇقىغا، نوتىلارنىڭ كېسەللىك ۋە ھاشارات زىيە-نىغا ئۈچرىغان - ئۈچرىمىغانلىقىغا، نوتىلارنىڭ پىشقان ياكى پىشمىغانلىقىغا، تۆۋەن تېمپېراتۇرىغا بەرداشلىق بە-رەلەيدىغان ياكى بېرەلمەيدىغانلىقىغا قاراش كېرەك.

2) مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئەلا سورتلىرىنى تاللاپ، ئەڭ سۈپەتلىك نوتىلىرىنى يىغۇۋېلىش لازىم. نوتىلارنى يىغۇۋالغاندىن كېيىن، دەرەخ تۈرى، مېۋە سورتى، سانى بويىچە ماركا چاپلاپ، ھەر 50 ياكى 100 تالنى بىر باغلام قىلىپ ساقلاشقا تەييارلاش لازىم.

3) قەلەمچە قىلىشقا ۋە ئۇلاقچىلىققا ئىشلىتىدىغان نوتىلارنى ئەڭ ياخشىسى تېمپېراتۇرا 0℃ تىن تۆۋەن مەز-گىلدە (1 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 2 - ئاينىڭ 10 - كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا) يىغۇۋېلىش كېرەك.

4) نوتىلارنى تۈرى، سورتى، دەرىجىسى، سانى بويە-چە رەتلەپ تەييارلىغاندىن كېيىن، مۇزخانىغا ئەكىرىپ رەتلىك تىزىپ ساقلاش لازىم. نوتىلارنى توڭلىتىش ئامبە-رى ياكى ئاپتوماتىك توڭلىتىش ئۈسكۈنىسى ئورۇنلاشتۇ-

رۇلغان ئىسكىلاتتا ساقلاشقا توغرا كەلسە، نوتىلارنىڭ شا-
مالداپ، سۈسىزلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئاپتوماتىك سۇ
چېچىش ئۈسكۈنىسى ئورۇنلاشتۇرۇپ، نەملىكىگە كاپالەت-
لىك قىلىش لازىم.

5) نوتىلارنى چىقىم قىلىش ۋە يۆتكەشتە (ئۇلاشتىن
ئىلگىرى بىخلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن) ئوراش، قاچىلاش
ئىشلىرىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك.

3. مېۋىلىك باغلارنى پەرۋىش قىلىشتا ئەمەلىي قوللىنىش زۆرۈر بولغان تېخنىكىلىق تەدبىرلەر

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ھەرقايسى جايلار باغۋەنچە-
لىكنى كەسىپلەشتۈرۈش يولىدا مېڭىپ ئۇنى ئۆز ئورنا-
شىڭ تۈۋرۈكلۈك كەسىپىگە ئايلاندۇرۇپ، ھەقىقىي تۈرده
چىڭ ۋە ياخشى تۈتۈش ئارقىلىق مېۋىلىك باغلارنى پەن -
تېخنىكا تەلىپى بويىچە باشقۇرۇشنى يولغا قويىدى. نەتىجىده
ئۆز جايىنىڭ كوزىر، داڭلىق يەرلىك مەھسۇلاتلىرىنى ئاپ-
تونوم رايونىمىز، مەملىكىتىمىز، جۇملىدىن خەلقئارا با-
زارلارغا يۇزلەندۇرۇپ كۆرۈنەرلىك ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئې-
رىشتى. ھازىرغىچە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مېۋىلىك باغ
كۆلىمى 10 مىليون موغا يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب
بىلەن 1 مىليون مودىن كۆپىيىپ بارىدى. يىللىق مەھسۇ-
لات مىقدارى 1 مىليون تونىدىن ئېشىپ دېھقانلار باغۋەن-

چىلىكتىن كۆرۈنەرلىك نەپكە ئېرىشتى. لېكىن، يەنە بىر قىسىم جايلارنىڭ مېۋىلىك باغلارنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق پەرۋىش قىلىپ باشقۇرۇشى دېگەندەك ياخشى بولمىغاچقا، مەھسۇلات مىقدارى تۆۋەن، مەھسۇلات سۈپىتى ناچار بولۇشتەك ئەھۋاللار ھېلىمۇ ساقلىنىپ كەلمەكتە. شۇنىڭ ئۈچۈن، مېۋىلىك دەرەخ ۋە باغلارنى پەرۋىش قىلىپ باشقۇرۇشتا تۆۋەندىكى پەن - تېخنىكا تەدبىرلىرىگە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك.

1. مېۋىلىك باغ بىنا قىلىش

يېڭىدىن كۆچەت تىكىپ مېۋىلىك باغ بىنا قىلىشتىن ئىلگىرى، باغ يېرىنى ئوبدان لايىھىلەپ، ئەتراپلىق ئويلىشىپ، ئۇزاق يىللىق تەرەققىياتنى كۆزدە تۇتۇش كېرەك. باغ يېرى مۇقىملىشىپ لايىھىلەش ئىشلىرى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، بۇ يەرگە تىكىدىغان مېۋىلىك كۆچەتنىڭ تۈرى، سانى بويىچە ئالدىن پىلانلاپ نەقلەشتۇرۇش لازىم. تارقاق مېۋىلىك باغ بىنا قىلىش ياكى يېڭىدىن مېۋىلىك باغ بىنا قىلىشتا، جايلار ئۆز يېرىنىڭ ئەمەلىي شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرۈش، ئەڭ ياخشىسى ئۇزۇم(تال)، ئۆرۈك، نەشپۈت، ئالما كۆچەتلىرىنى كۈز پەسلىدە(11- ئايىنىڭ 20 - كۈنىدىن كېيىن)، ئانار، ئەنجۈر، شاپتۇل، بادام، گىلاس، چىلان، ياڭاق قاتارلىق كۆچەتلەرنى ئەتىياز پەسلىدە (3- ئاينىڭ 20- كۈنىدىن 4- ئاينىڭ 10- كۈنىگىچە) تىكىش، ئۇلىغان كۆچەتلەرنى كۈز پەسلىدە تىكىشكە توغرا كەلسە، قىشتىن ئۆتكۈزۈش تەدبىرلىرىنى

قوللىنىش، ئەڭ ياخشىسى ئەتىياز پەسلىدە تىكىپ ۋاقتىدا قاندۇرۇپ سۇغىرىش كېرەك. بىر يىلدا 5 — 8قېتىم سۇغىرىپ تولۇق كۆكلىتىشكە كاپالەتلىك قىلىش لازىم. بىنا قىلىنغان باغ ئورمانلىرىنىڭ تۈپ- رەت ئارىلىقى مۇۋا- پىق كەڭ بولۇش، پاكارلىتىپ ئۆستۈرۈلىدىغان مېۋىلىك كۆچەتلەرنىڭ تۈپ - رەت ئارىلىقى مۇۋاپىق زىچ بولۇش كېرەك. قىشتا كۆمۈپ قىشتىن ئۆتكۈزۈلىدىغان كۆچەت- لەرنى ۋاقتىدا كۆمۈپ ۋە ئۆز ۋاقتىدا ئېچىپ، ئۇششۇپ قۇرۇپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم.

2. ئۇچىنى ياندۇرۇش

مېۋىلىك دەرەخ كۆچەتلىرىنىڭ مەيلى كۈزدە ياكى ئەتىياز پەسلىدە تىكىلگەنلىرى بولسۇن، كۆچەتلەرنى ئەتە- يازدا سۇغىرىپ بولغاندىن كېيىن، 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلە- رىدىن بۇرۇن ئۇچ ۋە يان شاخلىرىنى مۇۋاپىق قىرقىپ ئېلىۋېتىش كېرەك. مۇشۇنداق قىلغاندا، كۆچەتلەرنىڭ غول ۋە شاخلىرىغا سۇ يېتىشمەسلىكىنىڭ، چالداپ قۇرۇپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

3. چاتاپ شەكىلگە كىرگۈزۈش

مېۋىلىك دەرەخلەردىن ئۈزۈم تېلى، ئانارنى كۈز پەس- لىدە كۆمۈشتىن ئىلگىرى چاتاش، ئالما، نەشپۈت، ئۆ- رۈك، چىلان قاتارلىقلارنى قىش پەسلىدە (12 - ئايدىن 2 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە) چاتاش، ئەنجۈر، بادام، شاپتۇل قاتارلىقلارنى ئەتىياز پەسلىدە چاتاپ شەكىلگە كىرگۈزۈش

لازىم. مېۋىلىك دەرەخلەرنى چاتىغاندا، 1-، 2 - يىلى كىچىك چاتاش، 3 - يىلى چوڭ چاتاش، بۇ ئۇسۇلنى مۇشۇ بويىچە ئون نەچچە يىل داۋاملاشتۇرۇش لازىم. مېۋىلىك دەرەخلەر تېخنىكا تەلەپ بويىچە چاتاپ پەرۋىش قىلىنسا، مېۋە مەھسۇلاتىنى ئاشۇرغىلى، سۈپىتىنى ياخشىلىغىلى، كېسەللىك، زىياندا ش ھاشاراتلارنىڭ زىيىنىنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئازايتقىلى بولىدۇ.

4. ئوغۇتلاش

ھەرخىل مېۋىلىك دەرەخلەرنى كۆز پەسلىدە (9-، 10- ئايلاردا) ئوغۇتلاش لازىم. مېۋىلىك دەرەخلەر يوپۇرمىقى تۆكۈلۈشتىن ئىلگىرى ئوغۇتلانسا، يەر توڭلاشتىن ئىلگىرى بۇ ئوغۇت دەرەخ تېنىگە سۈمۈرۈلۈپ، كېيىلىق مەھسۇلاتىغا زور دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەگەر ئەتىياز پەسلىدە (دەرەخ چېچەكلەشتىن ئىلگىرى) ئوغۇتلاپ ۋاقتىدا سۇغارسا، دەرەخنىڭ چېچەك، مېۋىسى تۆكۈلۈشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. ياز پەسلىدە(5-، 6-، 7- ئايلاردا) ئوغۇتلىسا، مېۋىنىڭ چوڭىيىشىغا، مېۋە تەمى ۋە سۈپىتىنىڭ ياخشىلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ. لېكىن، بۇ ۋاقىتتا ھارام شاخلارنىڭ ئۆسۈشى تېز بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنى ۋاقتىدا چاتاپ ئېلىۋېتىش كېرەك.

مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئوغۇتلاشتا، دەرەخ ئەتراپىدىن يېرىم چەمبەر (شارائىت بولسا، پۈتۈن چەمبەر) شەكىللىك ئورەك كولاپ، دەرەخنىڭ تۈرى ۋە چوڭ - كىچىكلىكىگە قاراپ مۇۋاپىق ئوغۇتلاش ئېلىپ بېرىش لازىم.

ئوغۇتلاشتا، قوي قىغى، توخۇ، كەپتەر مايىقى، كۆنجۈرە، يۇلغۇن چىمىنى قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىش، قارا ئوغۇتنى مۇڭاپىق مىقاردا (ئاز) ئىشلىتىش، تۈپراق قۇرۇلمىسى بەك قېتىپ كەتكەن بولسا، ئوغۇتقا مۇڭاپىق قۇم ئارىلاشتۇرۇپ، ئاندىن ئورەكنى تۇزلەش كېرەك. مېۋىلىك دەرەخلەرگە (بولۇپمۇ ئانار، تال، ئەنجۈر، شاپتۇل دەرەخلىرىگە) گەندە، چىرىندى ئوغۇت، چىرىمىگەن ئېغىل قىغى (ئۇلەك) ۋە ئاق ئوغۇتلارنى ئىشلەتمەسلىك لازىم. دەرەخلەرنى ئوغۇتلاپ بولغاندىن كېيىن، ۋاقتىدا سۇغىرىش كېرەك.

5. ئوتاش ۋە تۇڭنى يۇمشىتىش

مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ تۇڭنى يۇمشىتىپ تۇرمىغاندا، تۈپراق قېتىڭلىپ، تۈپراقتىكى مىنېرال ماددىلارنىڭ پارچىلىنىشىغا ۋە سۇمۇرۇلۇشىگە تەسىر يېتىدۇ. دەرەخ ئاسان ئۇسسايدۇ، تۈپراقنىڭ ھاۋا، ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈشچانلىقى توسالغۇغا ئۇچراپ، دەرەخلەردە تۈرلۈك فىزىئولوگىيىلىك كېسەللىك پەيدا بولىدۇ. شۇڭا، مېۋىلىك باغلارنى كۈز ياكى ئەتىيازدا ئاغدۇرۇپ، دەرەخلەرنىڭ تۇڭنى بىر يىلدا 2 — 3 قېتىم چاناپ يۇمشىتىپ تۇرۇش كېرەك. مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ تۇڭىدىكى ئوت - چۆپلەرنى ۋاقتىدا ئوتاپ ئېلىۋېتىش لازىم. مېۋىلىك باغلارغا گازىر، قوناق قاتارلىق ئېگىز غوللۇق زىرائەتلەرنى، كاۋا، قاپاق قاتارلىق پېلەكلىك ئۆسۈملۈكلەرنى تېرىماسلىق كېرەك.

6. يازدا چاتاش

مېۋىلىك دەرەخلەر كۆز ۋە ئەتىياز پەسلىدە چاتالغاندىن باشقا، ئۆزۈم تېلى، ئانار، ئالما، نەشپۈت، شاپتۇل قاتارلىقلار يىل پەسلىدە (6 ـ، 7 ـ، 8 ـ ئايلارغىچە) 2 — 3 قېتىم چاتىلىدۇ. يازدا چاتاشتا، هارام شاخ ـ نوتىلارنى چاتاپ ئېلىۋېتىش ئاساس قىلىنغاندىن باشقا، قويۇق، ئەگرى ـ بۈگرى ئۆسكەن شاخلار شالاڭلاشتۇرۇلىدۇ. چالداپ قۇرۇپ كەتكەن، كېسەل تەگكەن، زەخىملەنگەن، هاشارات زىيىنى ئېغىر بولغان شاخ ۋە نوتىلار كېسىۋېتىلىدۇ. مېۋىلىك دەرەخلەرنى يازدا چاتىغاندا، يوپۇرماق ۋە مېۋىلەرگە كۈن نۇرى تولۇق چۈشۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغىلى، هاۋا ئۆتۈشۈش شارائىتىنى ياخشىلىغىلى، مېۋىلەرنىڭ يىگىلەپ كېتىش، قاردىاپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئالغىلى، مېۋىنىڭ سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلغىلى، مېۋىلەرنىڭ تەمى، پۇرىقى ۋە رەڭدارلىقىنى ئاشۇرغىلى، كېسەللىك، هاشاراتلارنىڭ زىيىنىنى زور دەرىجىدە ئازايتقىلى بولىدۇ.

7. كېسەللىك، زىياندا هاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ يوقىتىش

كۆز ۋە قىش پەسىللىرىدە مېۋىلىك باغ ۋە دەل ـ دەرەخلەرنىڭ ئاستىدىكى قۇرۇق يوپۇرماق، ئوت ـ چۆپ ۋە شاخ ـ شۇمبىلارنى پاكىز تازىلاپ ئېلىۋېتىش كېرەك. قىش پەسلىدە ئادەم تەشكىللەپ، تۆۋەن تېمپېراتۇرىدىن

پايدىلىنىپ، مېۋىلىك دەرەخلەردىكى ئۆرۈك ئالا قۇرتىنىڭ تور، لېچىنكىلىرىنى يىغىپ كۆيدۈرۈش، قاسىراقلىق قۇرتىنىڭ قالدۇقلىرىنى تازىلاش، ئۆرۈك، شاپتۇل دەرەخ-لىرىدىكى يېلىمنى قىرىپ ئېلىۋېتىش، چىلانىنىڭ قوۋزاق-لىرىنى قىرىپ، قۇرت - هاشاراتلارنىڭ يوشۇرۇنۇۋېلىپ سوغۇقتىن مۇداپىئە كۆرۈش «ئىستېهكام» لىرىنى بۇزۇپ تاشلاش كېرەك.

ئەتىياز پەسلىدە (دەرەخ چېچەكلەشتىن ئىلگىرى يا-كى كېيىن) مېۋىلىك دەرەخلەرگە ئومۇميۈزلۈك دورا چې-چىش، ياز پەسلىدە يەنە بىرنەچچە قېتىم دورا چېچىپ دەرەخ ۋە مېۋىلەردىكى كېسەللىك، زىياندىش هاشاراتلارنى يوقىتىش لازىم. مېۋىلەرنىڭ دېهقانچىلىق دورىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، ئۇنى ئىستېمال قىلغان كىشىلەرنىڭ تەن سالامەتلىكىگە زىيان يەتكۈزۈشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئەڭ ياخشىسى دەل - دەرەخلەردىكى كېسەللىك، زىياندىش هاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىشتا، بىئولوگىيىلىك ئۇسۇللارنى كۆپرەك قوللىنىش لازىم. ئە-گەر خىمىيىلىك دورىلارنى چېچىشقا توغرا كەلسە، كېسەل-لىك ۋە زىياندىش هاشارات ئەهۋالىغا ئاساسەن، دورىلارنى تازىلاپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىش، دورىنىڭ قويۇقلۇ-قىنى ئۆلچەم بويىچە مۇۋاپىق تەڭشەپ، دورا چېچىش مەش-غۇلات قائىدىسىگە قاتتىق رىئايە قىلىش لازىم.

8. مېۋىلەرنى شالاڭلىتىش

مېۋىلىك دەرەخلەر هەددىدىن زىيادە بولۇق مېۋىلەپ

كەتسە، مېۋىسى كىچىك، تەمسىز، سۇپىتى ناچار، رەڭگى خۇنۇك، مېغىزى پۇچەك بولۇپ قالغاندىن باشقا، دەرەخلەر مېۋىنى كۆتۈرەلمەي ئاسان يېرىلىپ كېتىدۇ. شۇڭا، دەرەخلەر چېچەكتىن ئاجراپ مېۋە تۈتۈپ بولغاندىن كېيىن، ئالما، نەشپۈت، ئامۇت، ئانار، ۋېھى، شاپتۇل قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ مېۋىلىرىنى ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق پۈتاپ ئېلىۋېتىپ، مېۋىلەرنىڭ زىچلىقىنى مۇۋاپىق شالاڭلاشتۇرۇش كېرەك. مەسىلەن، ئالمىنىڭ بىر تال مېۋە شېخىدا 5 دانە ئالما بولسا، ئارىلاپ ئۈنىڭ ئىككىسىنى پۈتاپ ئېلىۋېتىش، ئەگەر 3 دانە ئالما بولسا بىرىنى پۈتاپ ئېلىۋېتىش لازىم. ئەگەر مۇشۇنداق قىلىنمىسا، ئوزۇقلۇق يېتىشمەي سۇپىتى ناچار بولۇپ قالىدۇ. بۇ ئۇسۇلنى قوللانغاندا، دەرەختە ساقلىنىپ قالغان مېۋىلەرنىڭ ئۆسۈشى تېز، دانىسى چوڭ، رەڭگى چىرايلىق، سۇپىتى ياخشى بولىدۇ. ئۈنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتىمۇ كۆرۈنەرلىك يۇقىرى بولىدۇ.

9. تۈپراقنىڭ قۇرۇلمىسىنى ياخشىلاش

تۈپراقنىڭ قۇرۇلمىسى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئۆسۈشى، مېۋە بېرىشى، مېۋىنىڭ سۇپىتى، مەھسۇلات مىقدارى، دەرەخنىڭ ساغلاملىقى ۋە شۇ دەرەخنىڭ پۈتۈن ئۆمرىگە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدىغان مۇھىم ئامىل. تۈپراقنىڭ قۇرۇلمىسى ناچارلىشىپ كەتسە، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمىگە بىۋاستە تەسىر يېتىدۇ، بولۇپمۇ ياز پەسلىدە لاي، سېغىز، قۇم تەركىبى كۆپ بولغان

كەلكۇن سۇلىرىنىڭ مېۋىلىك باغلارغا ئېقىپ كىرىشى نەتىجىسىدە تۇپراق قۇرۇلمىسى ناچارلىشىپ كېتىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا دەرەخلەرنىڭ تۇغۇنگە ئەخلەت، سېغىز، لاي، قۇم، سۇلياۋ پارچىلىرى قاتارلىقلار ئورنىنىۋېلىپ، دەرەخنىڭ نورمال فىزىئولوگىيىلىك مادداا ئالماشتۇرۇشىغا تەسالغۇ پەيدا قىلىدۇ. سېغىز تۇپراقنى قاتۇرىدۇ، سۇلياۋ پارچىلىرى تۇپراقنى بۇلغاپ دەرەخ يىلتىزىنىڭ سۇ سۇمۇرۇشىگە تەسىر يەتكۇزىدۇ. قۇم تۇپراقنىڭ ئۇنۇمدارلىقىنى تۆۋەنلىتىدۇ. بۇنداق ئەھۋاللار ئۇزاققىچە داۋاملاشسا، تۇپراقتىكى ئورگانىك ماددىلارنىڭ تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلۇپ، تۇپراقنىڭ مىكرو جەھەتتىكى ئۇنۇمدارلىقى ناچارلىشىپ كېتىدۇ. نەتىجىدە دەرەخلەرنىڭ ئۆسۈشى، مېۋىلىشى، ھەتتا ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈشىگە تەسىر يېتىدۇ. دەرەخلەردە يىلتىز چىرىش، غولى پورلىشىش، يوپۇرمىقى قورۇلۇش، مېۋىسى يىگىلەش، يېلىم ئېقىش قاتارلىق فىزىئولوگىيىلىك كېسەللىكلەر يۈز بېرىدۇ. شۇڭا، مېۋىلىك باغلارنى سېغىز، لاي، قۇم ئارىلاش كەلگەن كەلكۇن سۇدا سۇغىرىشتىن ساقلىنىش كېرەك.

ئەگەر يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللار كۆرۈلسە، دەرەخنىڭ ئەتراپىنى كولاپ، ئەسلىدىكى توپىسىنى ئېلىۋېتىپ، مۇناسىپ ئېتىز توپىسىغا مەلۇم نىسبەتتە قوي قىغى، قۇم ئارىلاشتۇرۇپ كۆمۈپ ۋاقتىدا سۇغارسا، دەرەخنىڭ ئەسلىي ھالىتىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ.

10. مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش

مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش — مېۋىلىك دەرەخلەرنى

بالدۇر مېۋىگە كىرگۈزۈش، مېۋە سۈپىتىنى ياخشىلاش، مەھسۇلات مىقدارى ۋە مەھسۇلات قىممىتىنى ئاشۇرۇشنىڭ مۇھىم تەدبىرى. شۇڭا، مېۋىلىك باغلاردىكى ھەرخىل مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئەلا سورتلارغا ئۇلاپ سۈپىتىنى ياخشىلاش — باغۋەنچىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

ھازىر مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاشنىڭ ھەرخىل يېڭى ئۇسۇللىرى مەيدانغا كەلدى. بىر يىلنىڭ تۆت پەسلىدە ھەرخىل ئۇسۇللار بىلەن ھەرخىل مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلىغىلى بولىدۇ. مېۋىلەرنىڭ سورت، سۈپەت ۋە مەھسۇلات مىقدارىنى ئاشۇرۇپ، يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە كۆزىر مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن ئىشنى ئالدى بىلەن مېۋىلىك كۆچەتلەرنى ئۇلاپ سورت ياخشىلاشتىن باشلاش كېرەك.

4. مېۋىلىك دەرەخلەردىكى يېلىم ئېقىش كېسىلىنى «داۋالاش»

مېۋىلىك دەرەخلەردىكى يېلىم ئېقىش كېسىلى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۆستۈرۈلۈۋاتقان ئۆرۈك، شاپتۇل، توغاچ، ئالۇچا، ئەينۈلا، جىنەستە قاتارلىق بىر قىسىم مېۋىلىك دەرەخلەردە كۆپ كۆرۈلىدىغان بىرخىل فىزىئولوگىيىلىك كېسەللىك. ئۇنىڭ تارقىلىشى كەڭ، زىيىنى ئېغىر، ئالدىنى ئېلىش ۋە «داۋالاش» بىر-

قەدەر قىيىن. بۇ كېسەللىك مېۋىلەرنىڭ سۈپىتىگە، مەھسۇلاتىغا تەسىر يەتكۈزۈپلا قالماستىن، بەلكى دەرەخلەرنىڭ نورمال ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ۋە ئۆمرىگىمۇ تەسىر يەتكۈزىدۇ. مېۋىلىك دەرەخلەردە يېلىم ئېقىش كېسىلى پەيدا بولسا، دەرەخنىڭ غولى ۋە ئاساسىي شاخلىرىنىڭ زەخملەنگەن، قوۋزىقى يېرىلغان جايلىرىدىن بىرخىل سۈزۈك، سارغۇچ شىرنىلىك سۈيۇقلۇق ئېقىپ چىقىپ، كۈن نۇرى ۋە ھاۋانىڭ تەسىرىدە پەيدىنپەي سارغۇچ قوڭۇر رەڭگە ياكى سۇس قارا رەڭگە ئۆزگىرىپ، كېيىن پارقىراق قاتتىق جىسىمغا ئايلىنىدۇ. مېۋىلىك دەرەخلەردىكى يېلىم ئېقىش كېسىلى يېنىكرەك بولسا، دەرەخلەرنىڭ ماددا ئالماشتۇرۇش ۋە ئۆسۈپ يېتىلىشىنى مەلۇم دەرىجىدە توسقۇنلۇققا ئۇچرىتىدۇ. ئېغىرراق بولغاندا، مېۋىلىرىدىمۇ يېلىم پەيدا بولۇپ، مېۋىنىڭ سۈپىتىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ، ھەتتا كېسەللىك يۈز بەرگەن دەرەخ تۈپلىرىدە قوۋزىقى ئېچىلىپ قېلىش، غول - پۈتاقلىرى يېرىلىپ كېتىش، چالداپ كېتىش، پۈتۈن تۈپى قۇرۇپ كېتىش ئەھۋاللىرى كۆرۈلىدۇ.

1. يېلىم ئېقىش كېسىلىنى پەيدا قىلىدىغان مۇھىت ۋە كېسەللىك مەنبەسى

مېۋىلىك دەرەخلەردە يېلىم ئېقىش كېسىلىنىڭ پەيدا بولۇشى ھازىر تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ بىرخىل ئاپەتكە ئايلانماقتا. ئۇنىڭ كېسەللىك پەيدا قىلىدىغان مەنبەسى كۆپ تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ.

1) سۇ، تۇپراقنىڭ شور (تۇز) ۋە خىمىيىلىك ماد-

دىلار بىلەن بۇلغىنىشى؛

2) تۇپراقتا سېغىز، لاي پەيدا بولۇش سەۋەبىدىن دەرەخ يىلتىزىغا سۇ، ھاۋا، مىنېرال ماددىلارنى ئۆتكۈزمەسلىكى؛

3) دەرەخلەرنىڭ غول - شاخلىرىنىڭ مېخانىكىلىق زەخىملىنىشى؛

4) دەرەخ تۇۋىدە ئۇزاق ۋاقىت سۇ توختاپ قېلىش ياكى قۇرغاقچىلىقنىڭ ئۇزاق ۋاقىت داۋام قىلىشى؛

5) دەرەخلەرنى تېمپېراتۇرا يۇقىرى، ھاۋا ئىسسىق كۈنلەردە سۇغىرىش، چاتاپ زەخىملەندۈرۈش، قىش پەسلىدىكى تۇۋەن تېمپېراتۇرىدا ئۇششۇپ كېتىش؛

6) دەرەخلەردە قووزاق چىرىش، يىلتىز پۈرلىشىش كېسىلى ۋە ھاشارات ئاپىتى ئېغىر بولۇش؛

7) چاقماق زەربىسىنىڭ دەرەخلەرنىڭ شاخ - يوپۇرماقلىرىغا تەسىر كۆرسىتىشى ۋە قۇرۇتۇۋېتىشى؛

8) مېۋىلىك دەرەخلەرنى ھۆل گەندە ۋە ئازوتلۇق ئوغۇتلار بىلەن كۆپ ئوغۇتلاش قاتارلىقلار.

2. ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىش تەدبىرلىرى

1) دەرەخ تۇپلىرىنىڭ ئەتراپىنى كولاپ، تۇۋىگە ئوڭناپ قالغان سېغىز، لاي - لاتقىلارنى ئېلىۋېتىپ، مۇنبەت توپا بىلەن قوم، مۇۋاپىق مىقداردا ئورگانىك ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇپ كۆمۈش كېرەك.

2) دەرەخ تۇۋىگە يامغۇر سۈيى، كەلكۈن (سېغىز سۇ) سۈيى ۋە باشقا پاسكىنا سۇلارنىڭ يىغىلىپ قېلىشى-

نىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم.

3) مېۋىلەرنى تاش - توقماق، بادىرا ياكى باشقا قوپال ئۇسۇللار بىلەن قېقىپ، دەرەخنىڭ غول - شاخلىرىنى زەخىملەندۈرمەسلىك لازىم.

4) دەرەخلەرنى ھاۋا ئىسسىق، تېمپېراتۇرا يۇقىرى ياكى تۆۋىگە سۇ يىغىلىپ قالغان كۆنلەردە چاتماسلىق كېرەك.

5) مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئوغۇتلاش مىقدارى مۇۋاپىق بولۇش، بولۇپمۇ ئازوتلۇق ئوغۇتلار بىلەن ئوغۇتلاشنى قاتتىق كونترول قىلىش كېرەك.

6) دەرەخلەردە يېلىم پەيدا بولۇشقا باشلىغاندا، دەرھال قىرىپ ئېلىۋېتىپ، يېلىم پەيدا بولغان ئورۇنغا 5% لىك گۈڭگۈرت سۇيۇقلۇقى 1 ئۇلۇش، ھاك 5 ئۇلۇش، سۇ 30 ئۇلۇش ئارىلاشتۇرۇپ سۈركەپ قويۇش ياكى 75% لىك داسۇنلىنىڭ 800 ھەسسىلىك سۇيۇقلۇقىنى چېچىپ دېزىنفېكسىيە قىلىش لازىم.

7) شاپتۇل، توغاچ دەرەخلىرىنىڭ مېۋىسىدە يېلىم-نىڭ كۆپرەك پەيدا بولۇشى دەرەخ تېنىدە تۆمۈر ماددىسى-نىڭ يېتىشمەسلىكىدىن كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭا، بۇ خىل-دىكى دەرەخلەرنىڭ يىلتىز ئەتراپىنى كولاپ توخۇ، كەپتەر مايىقى، كۈنجۈرە، قوي قىغىنى مۇۋاپىق مىقداردىكى قۇم بىلەن تەڭشەپ، ئۇنىڭغا ئىستانوكتىن قىرىپ چىقىرىۋېتىلگەن تۆمۈر قىرىندىلىرىنى (بىر تۈپكە 200 — 300 گرام) ئارىلاشتۇرۇپ دەرەخ تۆۋىگە كۆمۈش كېرەك. بۇ ئىشنى شاپتۇل، ئۆرۈك دەرەخلىرى چېچەكلەشتىن بۇرۇن

ۋە شاپتوۇل، ئۆرۈك دەرەخلىرىنىڭ مېۋىسى ئۆسۈۋاتقان مەزگىلدە ئېلىپ بارغاندا، مېۋىلەردىكى يېلىم ئېقىش كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

5. ئۇزۇم تېلىنى ئۇلاش ۋە پەرۋىش قىلىش

1. ئۇزۇم تېلىنى قايسى مەزگىلدە، قانداق ئۇسۇل بىلەن ئۇلاش كېرەك

ئۇزۇم تېلىنى ئۇلاش ئۇزۇم سورتلىرىنى ياخشىلاشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۇزۇم تېلىنى ئۇلاپ سورتىنى ياخشىلاشنىڭ پايدىسى كۆپ. ئادەتتە ئۇزۇم تېلىنى ئۇلاشنىڭ ھەر خىل ئۇسۇللىرى بار. لېكىن، قايسى مەزگىلدە ئۇلاش، قانداق ئۇسۇل بىلەن ئۇلاش مەسىلىسىنى ئەمەلىي ئەھۋالغا ئاساسەن بېكىتىش لازىم. ئۇلاق تۈپى قىلىنىدىغان ئۇزۇم تاللىرى ئاساسەن قىزىل ئۇزۇم ياكى سۈپىتى ناچار يەرلىك ئۇزۇم سورتلىرى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئۇلىنىدىغان ئەلا سورتلاردىن يەر شارى قىزىل ئۇزۇمى، جۇپىك، ساپ مەرۋايىت، ئاتۇش مۇناقى ئۇزۇمى، سايۋا ئۇزۇمى، قىزىل داراي كىشمىش ئۇزۇمى، قارا ئۇزۇم قاتارلىقلار بار.

1. ئۇزۇم تېلىنى ئۇلاش مەزگىلى: ئۇزۇم تېلى ئەتىياز پەسلىدىن ياز پەسلىگىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇلىنىدۇ. ئەتىياز پەسلىدە ئۇلاشتا، تالنى ئاچقاندىن كېيىن، يەنى 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنىگىچە بولغان

ئارىلىقتا نوتا ئۇلاق (شاخ ئۇلاق)، يارما ئۇلاق ئۇسۇلى بىلەن، 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا بىخ (كۆز) ئۇلاق، چاپلىما ئۇلاق، يارما ئۇلاق قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن ئۇلىنىدۇ. مەخسۇس توڭلىتىلغان ئۇرۇق بولسا، ئەتىياز پەسلىدىكى ئۇلاق ۋاقتىنى 6- ئايلارغىچە ئۇزارتىپ داۋاملاشتۇرۇپ ئۇلاشقا بولىدۇ.

2. **ئۇزۇم تېلىنى ئۇلاش ئۇسۇلى:** ئۇزۇم تېلىنى ئۇلاشنىڭ ئۇسۇلى كۆپ بولۇپ، ئاساسلىقى نوتا ئۇلاق (خىپ-چا ئۇلاق)، يارما ئۇلاق، چاپلىما ئۇلاق، كۆز ئۇلاق (بىخ ئۇلاق) ئۇسۇللىرى كۆپرەك قوللىنىلىدۇ. ئەمما، ئۇلاش ئۇسۇلى ئۇلىنىدىغان ئۇلاق تۇپىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە، پىشقان - پىشمىغانلىقىغا، كۇن نۇرىنىڭ تولۇق چۈشۇش - چۈشمەسلىكىگە، ئۇلاققا سىرتقى ئامىلنىڭ زىيان سېلىش ئېھتىمالىنىڭ بار - يوقلۇقىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ.

1) ئۇلىنىدىغان سورتلارنىڭ نوتا (شاخ) - بىخلىرىنى تەييارلاش. ئالدى بىلەن ئۇلىنىدىغان ئەلا سورتلارنىڭ نوتا - بىخلىرىنى ئۇلاشقا تەييارلاپ قويۇش لازىم. ئۇلىنىدىغان سورتلارنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى، ئىستېمال قىممىتى ياخشى، سۈپىتى ئەلا بولۇشى، ئۇنىڭدىن ئالغان نوتىلار تۇم، تولۇق پىشىپ يېتىلگەن، شۇ يىللىق تېمەن ئۆسكەن ساغلام نوتىلار بولۇشى كېرەك.

2) ئەتىياز پەسلىدە ئۇلاش. بۇ پەسلىدە نوتا (شاخ) ئۇلاق ۋە يارما ئۇلاق ئۇلىنىدۇ، ئالدى بىلەن ئۇلاق تۇپى قىلىنىدىغان تالنىڭ غول - شاخلىرى يەر يۈزى بىلەن تەڭ

قىلىپ كېسىپ تاشلىنىدۇ، ئاندىن ئۇلاق پىچىقى ئارقىلىق ئۇلىنىدىغان نوتا كېسىپ تەييارلىنىدۇ. تالىنىڭ كۆتىكىنى يېرىش ياكى قوۋزىقىنى بوشتىش ئارقىلىق ئۇلىماقچى بولغان نوتا شۇ يەرگە مەھكەم سانجىپ تېڭىپ سۈلياۋ خالتا كىيدۈرۈلىدۇ. بۇ ئۇسۇل بىلەن ئۇلىنىدىغان تالىنىڭ غولى سەل يوغان، كەسمە دىئامېتىرى بىرقەدەر چوڭ بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئەگەر مۇزخانىلاردا توڭلىتىلغان نوتىلار بولسا مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن 6 - ئايغىچە تال ئۇلاشقا بولىدۇ.

3) ياز پەسلىدە ئۇلاش. ياز پەسلىدە ئۇلىنىدىغان تال 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا بىخ ئۇلاق (كۆز ئۇلاق)، چاپلىما ئۇلاق، يارما ئۇلاق ئۇسۇللىرى ئارقىلىق ئۇلىنىدۇ. ئالدى بىلەن ئەتىيازدا تالنى ئاچقاندىن كېيىن، ئۇلايدىغان تالىنىڭ غول-شاخلىرى توپا بىلەن تەڭ كېسىۋېتىلىدۇ. 5- ئاينىڭ ئاخىرىغىچە تۇۋىدىن ئۆسۈپ چىققان نوتىلار 2 — 3 مېتىرغا يېتىدۇ. ئۇلاش مەزگىلى يېتىپ كەلگەندە سورتلۇق تالىنىڭ شۇ يىللىق ياش نوتىلىرىدىن ئۇلاق تۇپىنىڭ ئوخشاش (تەڭ تومۇرقتىكى) دىئامېتىرلىق نوتىسىدىن كۆز (بىخ) ئېلىپ، كۆز ئۇلاق (بىخ ئۇلاق) ياكى چاپلىما ئۇلاق قاتارلىق ئۇسۇللاردا ئۇلاپ مەھكەم تېڭىپ قويۇلىدۇ. ئۇلاپ بولغاندىن كېيىن، تۇۋىدىن چىققان نوتا ۋە شاخلارنى پۈتاپ ئېلىۋېتىش لازىم.

4) ئۇلىغان تاللارنى پەرۋىش قىلىش. تاللارنى ئۇلاپ بولغاندىن كېيىن، پات - پات تەكشۈرۈپ تۇرۇش، هارام شاخلىرىنى پۈتۈۋېتىش، نوتا كۆكلەپ بولغاندىن كېيىن،

ئۇلىغان ۋاقىتتىكى تېڭىق ۋە سۇلياۋنى يېشىپ ئېلىۋېتىش لازىم. كۆكلەپ چىققان سورتلۇق تال نوتىلىرىنى كېپەز-لەپ تېڭىش، يېرىلىپ كېتىشتىن ساقلىنىش كېرەك. ئەگەر تالنى ئۇلاپ بولغاندىن كېيىن، ياخشى پەرۋىش قى-لىنسا، يېڭىدىن ئۆسۈپ چىققان نوتىلار يىل ئاخىرىغىچە 3 — 4 مېتىرغا يېتىدۇ. ئۇلىغان تاللارنى كۇزدە بۇرۇز-راق كۆمۈپ قىشتىن بىخەتەر چىقىرىش كېرەك.

2. ئۇزۇم تېلىنى چاتاش ۋە پەرۋىش قىلىش ئۇسۇللىرى

ئۇزۇم تېلىنى چاتاش ئۇزۇمنىڭ قەلەمچىسىدىن ئۆس-كەن كۆچەتلىرىنى چاتاش ۋە مېۋىگە كىرگەن چوڭ تۈپلە-رىنى چاتاش دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. ئۇزۇمنىڭ قەلەمچە قىلىپ تىككەن كۆچەتلىرىنى چاتاش تال كۆچەتلىرىنىڭ ئۆسۈشىنى، پىشىپ يېتىلىشىنى ۋە مېۋىگە كىرىشىنى تېزلىتىشتە مۇھىم رول ئويناپدۇ. مېۋىگە كىرگەن ئۇزۇم تېلىنى چاتاش بولسا، مېۋىلەرنىڭ سۈپىتى ۋە مەھسۇلاتنىڭ تەسىر كۆرسىتىدىغان ئاساسلىق پەرۋىش قىلىش ئۇسۇلى-دۇر.

1. قەلەمچىدىن يېتىشتۇرگەن تال كۆچەتلىرىنى چاتاپ پەرۋىش قىلىش: تال قەلەمچىسىنى تىكىپ يېتىشتۇرگەن كۆچەتلەر ئادەتتە بىر يىلدا 1 — 1.5 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا ئۆسىدۇ. ئوغۇتلاش، سۇغىرىش، تۈۋىنى يۇمشىتىش، پۈ-تاپ پەرۋىش قىلىش ئىشلىرى ياخشى ئىشلەنسە، يىل ئاخىرىغىچە 1.5 مېتىردىن ئېشىپ كېتىدۇ. قەلەمچە-

دىن يېتىشتۇرۇلگەن تال كۆچەتلىرىنى يىل بويى چاتاپ پەرۋىش قىلماي، شۇ پېتى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇۋەتكەندە غولىدىن نۇرغۇن هارام شاخلار ئۆسۈپ چىقىپ، ئاساسىي غولنىڭ بويىغا ئۆسۈشىنى توسقۇنلۇققا ئۇچرىتىدۇ. نەتىجىدە بۇ كۆچەتلەرنىڭ تومۇلۇق، ئۇزۇنلۇق جەھەتتىكى سۈپەت دەرىجىسى شۇ يىلى كۈز ياكى كېلەر يىلى ئەتىيازدا كۆچەتخانىدىن چىقىرىپ ئورمان بىنا قىلىشقا توشمايدۇ. شۇڭا، تال كۆچەتلىرىنى تۆۋەندىكى ئۇسۇل بويىچە چاتاپ پەرۋىش قىلىش كېرەك.

1) قەلەمچىدىن يېتىشىپ چىققان نوتىلار 15 — 20 سانتىمېتىر ئەتراپىدا ئۆسكەندىن كېيىن، بىر تۇپتە ئۆسۈشى ياخشى بولغان بىرلا نوتا قالدۇرۇپ، قالغان قىسمىنى پۈتاپ ئېلىۋېتىش كېرەك. قالدۇرۇلغان تۇپتىكى يوپۇرماق قۇلىقىدىن ۋە تۇۋىدىن ئۆسۈپ چىققان بىخ - نوتىلارنى ۋاقتى - ۋاقتىدا پۈتاپ ئېلىۋېتىپ، ئاساسىي غولنىڭ ساغلام، تىمەن ۋە تېز ئۆسۈشىگە شارائىت يارىتىپ بېرىش كېرەك.

2) تال كۆچەتلىرىگە 6 - ئايدىن 7 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىغا قەدەر بولغان ئارىلىقتا 2 قېتىم قوشۇمچە ئوغۇت بېرىپ ۋاقتىدا قاندۇرۇپ سۇغىرىش كېرەك. ئوغۇتلاشتا، قەلەمچىنىڭ 5 — 6 سانتىمېتىر ئەتراپىدىن تاپ ئېچىپ، ياخشى چىرىگەن ئورگانىك ئوغۇتلار (قوي قېغى، كۈنجۈرە، توخۇ، كەپتەر مايىقى) بىلەن ئاق ۋە قارا ئوغۇتلارنى مۇۋاپىق مىقداردا ئارىلاشتۇرۇپ ئوغۇتلاپ بولغاندىن كېيىن، تاپنى تەكشى تۇزلەپ ئاندىن قاندۇرۇپ سۇغىرىش

لازىم.

3) تال كۆچەتلىرىنى 9 - ئايلاردا سۇغىرىشنى توختىتىپ، غول - شاخلىرىنىڭ ئۇچىنى ياندۇرۇپ، نوتىلارنىڭ پىشىپ ياغاچلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش كېرەك. 11 - ئاينىڭ باشلىرىدا توڭ سۇيى قويۇپ، ئاندىن كۆمۈپ قىشتىن ئۆتكۈزۈش لازىم.

4) قەلەمچىدىن يېتىشتۇرۇلگەن تال كۆچەتلىرىنى ئورمان بىنا قىلىشقا ئىشلىتىشتە، ئىككى يىللىقتىن يۇقىرى، غولى توم، ساغلام، بويى 3 مېتىردىن ئېگىز ئۆسكەن كۆچەتلەرنى تاللاپ ئىشلىتىش كېرەك.

2. مېۋىگە كىرگەن ئۇزۇم تاللىرىنى چاتاپ پەرۋىش قىلىش: مېۋىگە كىرگەن ئۇزۇم تېلىنى ۋاقتى - قەرەلىدە چاتاپ پەرۋىش قىلىش ئۇزۇم سورتلىرىنىڭ سۈپىتى ۋە مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇشتىكى مۇھىم تەدبىرلەرنىڭ بىرى. مېۋىگە كىرگەن ئۇزۇم تاللىرىنى چاتاپ پەرۋىش قىلىشتا تۆۋەندىكى ئۇسۇللارنى قوللىنىش لازىم.

1) كۇز پەسلىدە چاتاش. تالنى كۇز پەسلىدە چاتاش تالنى كۆمۈشكە بىرلەشتۇرۇپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئالدى بىلەن ئۇزۇم تېلى تال جاھازىسىدىن چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن، ئاساسىي غولدىن قالايمىقان ئۆسۈپ چىققان شۇ يىللىق نوتىلار بىر - بىرلەپ چاتاپ ئېلىۋېتىلىدۇ. بەزىلەر تالنى قىش ۋە ئەتىياز پەسلىدە چاتىغاندا، غولدىن ئۆسۈپ چىققان شۇ يىللىق نوتىلارنى 3 — 4 بىخ (كۆز) قالدۇرۇپ، قالغان قىسمىنى چاتايدۇ، بۇنداق چاتاش مۇڭاپىق ئەمەس. چۈنكى، بۇنداق قىلغاندا بىر شاختا 2 — 3 ساپ

ئۇزۇم چۈشسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سېپى كىچىك، قۇرۇلمىسى شالاڭ، دانسى ئۇششاق بولغانلىقتىن ئۇزۇمنىڭ سۈپىتىگە ۋە مەھسۇلاتىغا زور تەسىر يېتىدۇ. شۇڭا، ئۇزۇم تېلىنى چاتاشتا، ئاساسىي غول - شاخلاردىن ئۆسۈپ چىققان شۇ يىللىق نوتىلارنىڭ 1 - بىخىنى قالدۇرۇپ، قالغان قىسمىنى چاتاپ ئېلىۋېتىش لازىم. بۇنداق قىلغاندا 1 - بىختىن چۈشكەن ئۇزۇمنىڭ سېپى چوڭ، قۇرۇلمىسى زىچ، دانسى يوغان، سۈپىتى ياخشى بولىدۇ. ئۇچ شاخلىرىنى چاتاشنى ئەتىياز پەسلىگە قالدۇرۇش لازىم. تالنى چاتاپ بولغاندىن كېيىن، نەم توپا بىلەن مۇڭاپىق قېلىنلىقتا كۆمۈپ قىشتىن چىقىرىش كېرەك.

2) ئەتىياز پەسلىدە چاتاش. تالنىڭ ئۇچ شاخلىرىدىكى ياندىن چىققان نوتىلار ئەتىياز پەسلىدە (تالنى ئاچقاندىن كېيىن) چاتالسا، بۇنىڭ ئۇنۇمى بىرقەدەر ياخشى بولىدۇ. چۈنكى، تاللار قىش پەسلىدە نېپىز كۆمۈلۈپ قالسا، بىخلىرى ئاسان ئۇششۇپ كېتىدۇ. قېلىن كۆمۈلۈپ قالسا، كۆمگەندىن كېيىن سۇ كىرىپ كەتسە ياكى تالنى ئېچىش ۋاقتى كېچىكىپ قالسا بىخلىرى سېسىيدۇ ياكى ئېچىش جەريانىدا چۈشۈپ كېتىدۇ. شۇڭا، تالنىڭ ئۇچ شاخلىرىدىكى نوتىلارنى تالنى ئاچقاندىن كېيىن بىخ ئەھۋالىغا قاراپ ئاندىن چاتاش كېرەك. بىخ ئورنى تولۇق، ساغلام بولسا، غولدىن ئۆسۈپ چىققان نوتىلاردىن 1 - بىخنى قالدۇرۇپ قالغان قىسمىنى چاتۈېتىش، 1 - بىخ ساغلام بولمىسا 2 - ياكى 3 - بىخنى قالدۇرۇپ، قالغان قىسمىنى كېسىپ ئېلىۋېتىش لازىم. تالنى چاتاپ بولغاندىن

دىن كېيىن، رەتلىك تاراپ باراڭغا ئېلىش كېرەك.

3) ياز پەسلىدە چاتاش. تالنى ياز پەسلىدە چاتاشتا 5 - ئايدىن 8 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا 3 — 4 قېتىم چاتاپ پەرۋىش قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. 1 - قېتىملىق چاتاش ئۇزۇم چېچەكلەپ بولغاندىن كېيىن، غولدىن ئۆسۈپ چىققان (مېۋە بولمىغان) نوتىلار تۈۋىدىن چاتاپ ئېلىۋېتىلىدۇ. 2 - قېتىمدا مېۋە بولغان نوتىلارنىڭ شاخلىرى ئۇزۇم سېپىدىن بىر تال يوپۇرماق قالدۇرۇپ، قالغان قىسمى چاتاپ ئېلىۋېتىلىدۇ. 3 -، 4 - قېتىملىق چاتاشتا تالنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئۈچ قىسىملىرىدىكى يېڭىدىن ئۆسۈپ چىققان قالايمىقان نوتىلار چاتاپ ئېلىۋېتىلىدۇ. ئەگەر تال باراڭلىرىغا كۈن نۇرى چۈشمەيدىغان دەرىجىدە بولسا، ئۇزۇمنىڭ كۈن نۇرىنى قوبۇل قىلىپ قىزىرىش، تاتلىقلىق دەرىجىسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، هارام شاخلارنى چاتاپ ئېلىۋەتكەندىن باشقا، يوپۇرماقلىرىنىمۇ قىسمەن شالاڭلاشتۇرۇش لازىم. 8 - ئايلاردا ئۇزۇم تېلىنى سۇغىرىشنى توختىتىش ياكى ئازايتىش ئارقىلىق مېۋىلەرنىڭ سېسىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم.

6. بېھى دەرىخىنى پەرۋىش قىلىش

بېھى دەرىخىنى تېكىپ باغ بىنا قىلىغاندا، ئادەتتە 4 — 5 يىلدا مېۋىگە كىرىدۇ، 10 — 15 يىلدا تولۇق يېتىلىدۇ. 40 — 50 يىل ئۆدا مېۋە بېرىدۇ. ئەگەر بېھى

دەرىخى ھەرىيلى چېچەكلەپ مېۋە بەرمىسە، بۇ، تۈپراق، سۇ، ھاۋا، يورۇقلۇق قاتارلىق تەبىئىي شارائىتلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. مۇشۇنداق ئەھۋاللار كۆرۈلسە، تۆۋەندىكىدەك تەدبىرلەرنى قوللىنىش كېرەك.

1) بېھى دەرىخى ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى كۈن نۇرىنى ياخشى كۆرىدىغان يورۇقپەرەس دەرەخ بولۇپ، باشقا دەرەخلەر بىلەن ئارىلاش ۋە زىچ تىكىلسە ياكى باشقا دەرەخلەرنىڭ سايىسىدا قالسا، چېچەكلىسمۇ مېۋە بەرمەيدۇ. شۇڭا، بېھى دەرىخىنى كۈن نۇرى چۈشىدىغان يەرگە يۆتكەپ تىكىش ياكى باشقا دەرەخلەرنى يۆتكىۋېتىش كېرەك.

2) بېھىلىك باغنىڭ ئەتراپىدىكى ئېگىز ئۆسكەن تېرەك، جىگدە قاتارلىق دەل - دەرەخلەرنىڭ سايىسى ۋە يىلتىزى بېھى دەرىخىنىڭ مېۋىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ، شۇڭا بېھىلىك باغلارنىڭ ئەتراپىغا تېرەك، جىگدە، ئۈجمە، ئاكاتسىيە قاتارلىق يىلتىزى ئۇزۇنغا بارىدىغان، ئېگىز غوللۇق دەرەخلەرنى تىكمەسلىك كېرەك.

3) بېھى دەرىخىنى چاتاپ تۇرمىغاندا، بويىغا تارتىپ كېتىپ، يېڭى مېۋە شاخلىرىنى ھاسىل قىلالمايدۇ، شۇنىڭدەك شاخ، يوپۇرماق ۋە چېچەكلىرىگە ئوزۇقلۇق يېتىشمەيدۇ. بېھىنىڭ مېۋە - چېچەكلىرى ئوزۇققا بەكرەك ئېھتىياجلىق بولغانلىقتىن، چېچەك مەزگىلىدە ئوزۇق يېتىشمىسە، چېچەك مېۋىلىمەيدۇ، مېۋىلىگەنلىرىمۇ يېگىلەپ تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. شۇڭا، بېھى دەرىخىنى ھەر يىلى 2 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا چاتاش كېرەك.

4) بېھى دەرىخى ئوزۇقلۇق ماددىلار مول، يۇمشاق، مۇنبەت تۇپراقتا باراقسان ئۆسۈپ مول مېۋە بېرىدۇ، سېغىز تۇپراقلىق، شورلۇق، شېغىللىق يەرلەردە ياخشى ئۆسەلمەيدۇ. كۆپ سۇغىرىلىدىغان، قۇمساق تۇپراقلاردا بوينغا تارتىپ كېتىپ مېۋە بەرمەيدۇ. شۇڭا، ھەرىيلى ئەتىياز ياكى كۈز پەسلىدە دەرەخ تۈۋىدىكى قۇم، شېغىل، سېغىز، لاي - لاتقىلارنى كولاپ ئېلىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا مۇۋاپىق مىقدارداقوي قېنى، توخۇ، كەپتەر مايىقى، كۈنجۈرىنى مۇنبەت ئېتىز توپىسىغا تەكشى ئارىلاشتۇرۇپ تۆكۈش كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، چېچەكلەرنىڭ مېۋىلىشىگە كېرەكلىك ئوزۇقلۇق ماددىلارنى تولۇقلىغىلى بولىدۇ.

5) بېھى دەرىخى چېچەكلىگەن مەزگىلدە دورا چاچماسلىق ۋە سۇغارماسلىق، ئەگەر ياخشىسى چېچەكلەشتىن 15 — 20 كۈن بۇرۇن بىر قېتىم قاندۇرۇپ سۇغىرىش ۋە دورا چېچىش، 6 - ئاينىڭ ئاخىرى، 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا ئورگانىك ئوغۇت بىلەن يەنە بىر قېتىم ئوغۇتلاش، گەندە ۋە ياخشى چىرىمىگەن ئوغۇتلارنى بەرمەسلىك كېرەك. مۇشۇنداق قىلغاندىلا، مېۋىلەرنىڭ يېگىلەپ تۆكۈلۈپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

6) ئۆرۈك ئالا قۇرتى، قاسىراقلىق قۇرت، گەزلىمە قۇرت، ئالما مېغىز قۇرتى، قىزىل ئۆمۈچۈك قاتارلىق زىيانداش ھاشاراتلارنى ۋاقتىدا تولۇق يوقىتىپ، مېۋە مىقدارى ۋە مېۋە سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىش كېرەك.

7) بېھىنىڭ ئۇرۇقىنى تېرىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇش-

كه ۋه ياۋا ئامۇت كۆچىتىگه ئۇلاپ كۆپەيتىشكه بولىدۇ. بىھىنىڭ ئۇرۇقىدىن تېرىپ يېتىشتۇرۇلگەن ياكى دەرەخ ئەتراپىدىن چىققان يۇمران كۆچەتلىرىنى يۆتكەپ تىكىپ دەرەخ قىلغاندىن كېيىن، 2 - يىلى ئۇلاپ سورتىنى ياخشىلاش كېرەك. 5 — 6 يىلغىچه مېۋىگه كىرمىگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىق بىھى دەرىخىنى مېۋە بېرىۋاتقان ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىق سورتلۇق ئانا تۇپلەردىن خىپچا ۋە بىخ ئېلىپ ئۇلىسا، 2 — 3 يىلدىلا مېۋىگه كىرىدۇ.

7. ياڭاق دەرىخىنى پەرۋىش قىلىش

1. قېرى ۋە چالداپ كەتكەن ياڭاق دەرەخلىرىنى ياشارتىش ئۇسۇللىرى

ياڭاق دەرىخىنىڭ ئۆمرى ئادەتته ناھايىتى ئۇزاق بولۇپ، ئۆسۈپ يېتىلىش دەۋرىده ياخشى پەرۋىش قىلىنسا ۋە ئۆسۈپ يېتىلىشى توختىغاندىن كېيىنكى باشقۇرۇش ئىشلىرى ياخشى ئىشلەنسه 100 يىل، ھەتتا 200 — 300 يىل ئۆمۈر كۆرىدۇ. ئەمما، بىر قىسىم ياڭاق دەرەخلىرى ئوتتۇرا ياش ۋە قېرىلىق دەۋرىگه كىرگەندىن كېيىن، سۇغىرىش، ئوغۇتلاش، قۇرۇق شاخلىرىنى چاتاش قاتارلىق پەرۋىش قىلىش ئىشلىرى تاشلاپ قويۇلغانلىقتىن، دەرەخنىڭ ئوتتۇرا قىسمى ۋە ئۆچىدىكى شاخ - پۇتاقلار چالداپ قۇرۇپ كېتىشتەك ئەھۋاللارمۇ كۆرۈلىدۇ، ھەتتا

مېۋە بەرمەيدۇ. بۇ خىلدىكى ياڭاق دەرەخلىرىنى قايتىدىن ياشارتىپ، ئۆمرىنى ئۇزارتىشقا ۋە مەھسۇلات بېرىش ئىقتىدارىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە بولىدۇ.

1) دەرەخ يىلتىزىنىڭ ئەتراپىدىكى سېغىز، لاي - لاتقىلارنى چوڭقۇر كولاپ ئېلىۋېتىپ، ئەسلىدىكى توپىسىنى ئالماشتۇرۇش كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىللە يۇلغۇن چىمىنى، يانتاق، قوي قىغى، ئۆسۈملۈك كۈلى، يۇلغۇن كۆتەكلىرىنىڭ قالدۇق چىرىندى توپىسى، كونا تېرە پارچىلىرى ۋە ئۆگزە توپىسى قاتارلىقلارنى تەڭ نىسبەتتىكى قۇم (ئۆستەڭ قۇمى) بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ دەرەخ تۈۋىگە كۆمۈش كېرەك. ئۇنىڭدىن كېيىن، شۇ بىر يىل ئىچىدە دەرەخ تۈۋىگە 5 — 7 قېتىم سۇ قۇيۇپ، قاندۇرۇپ سۇغىرىش كېرەك. بۇ ئۇسۇلنى كۈزدە ياكى 3- ئاينىڭ 15-كۈنىدىن بۇرۇن قوللىنىش لازىم.

2) قۇرۇپ چالداپ كەتكەن دەرەخنىڭ غول - شاخلىرىنى قۇرۇپ، چالداپ كەتكەن جايىدىن كېسىپ، كېسىلگەن يەرگە لاي سۈركەپ، سۇلياۋ يۆگەپ مەھكەم تېڭىۋېتىش كېرەك.

3) كېسىلگەن غول - شاخلاردىن بىخ سۈرۈپ چىققان يۇمران نوتىلارنى ۋاقتىدا پۈتاپ، ھەربىر غول - شاخلاردا 3 دانە نوتا قالدۇرۇپ، بوراندا يېرىلىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش لازىم.

4) يېڭىدىن چىققان نوتىلار پىشىپ ياغاچلىشىپ بولغاندىن كېيىن (1 مېتىردىن ئاشقاندىن كېيىن) 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا شۇ نوتىلارنىڭ تۈۋىدىن 10 سانتىمېتىر

قالدۇرۇپ كېسىۋېتىپ، ئەلا سورتلۇق ياڭاقلاردىن بىخ (كۆز) ئېلىپ بىخ ئۇلاق ئۇسۇلى ئارقىلىق ئۇلاش كېرەك ۋە قىشتىن ئۆتكۈزۈش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش لازىم.

5) دەرەخ تۈۋىگە كۈز پەسلىدە سۇ قۇيۇپ توك يانقۇزۇش، ئۇلانغان شاخلارنىڭ ئۈچىنى ياندۇرۇش، رەخت يۆگەش قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن نوتىلارنىڭ ئۇششۇپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم.

2. يېڭىدىن ئۇلانغان ياڭاق دەرەخلىرىنى پەرۋىش قىلىش ۋە قىشتىن ئۆتكۈزۈش تەدبىرلىرى

شۇ يىلى ئۇلىغان مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇش ئىشلىرى ياخشى ئىشلەنسە، ئۇنىڭ كۆكلەش نىسبىتى يۇقىرى، ئۆسۈپ يېتىلىشى تېز بولىدۇ. مەسىلەن، شۇ يىلى ئۇلاپ سورتى ياخشىلانغان ياڭاق كۆچەتلىرىنىڭ ئېگىزلىكى يىل ئاخىرىغىچە ئادەتتە 1.5 مېتىرغا، ئۇلانغان چوك ياڭاق دەرەخلىرىنىڭ ئېگىزلىكى 3 مېتىرغا يېتىدۇ. ئەگەر پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇش ئىشلىرى ياخشى ئىشلەنمىسە ياكى دەرەخلەرنى ئۇلاپ قويۇپلا كارى بولمىسا، ئۇنىڭ كۆكلەش نىسبىتى تۆۋەن بولغاندىن باشقا، كۆكلىگەنلىرىنمۇ يىل ئاخىرىغىچە تولۇق ساقلاپ قالغىلى بولمايدۇ.

ھازىر ياڭاق دەرەخلىرىنى ئۇلاشنىڭ كۆپ خىل ئۇسۇللىرى ئۇلاقچىلىق ئىشلىرىدا قوللىنىلماقتا، بولۇپمۇ ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىق ياڭاق دەرەخلىرى خېپچا ئۇلاق (شاخ ئۇلاق)، يارما ئۇلاق ئۇسۇللىرى ئارقىلىق ئۇلانغان

بولغاچقا، ئۇلارنى ئۇلاپ بولغاندىن كېيىن، پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇش، قىشتىن ئۆتكۈزۈشكە كۆپرەك كۈچ سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. بىر يىللىقتىن تۆت يىللىق قىچە بولغان ياڭاق كۆچەتلىرى ئاساسەن، بىخ ئۇلاق (كۆز ئۇلاق)، چاپلىما ئۇلاق ۋە يارما ئۇلاق ئۈسۈللىرى ئارقىلىق ئۇلانغان بولغاچقا، بۇلارنى پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇش، قىشتىن ئۆتكۈزۈش ئىشلىرىمۇ ئۇنچىۋالا ئاسان بولمايدۇ. ئومۇمەن قىلغاندا، شۇ يىلى ئۇلانغان چوڭ-كىچىك ياڭاق دەرەخلىرى ياكى كۆچەتلەر بولسۇن ئۇلارنىڭ پۈتۈن يىللىق پەرۋىش ئىشلىرىنى باشتىن-ئاخىر ياخشى ئىشلەش تەلەپ قىلىنىدۇ. مەسىلەن، ئۇلىغان ۋاقتىتكى تېڭىقىنى دەل ۋاقتىدا يېشىش، چاتاش، پۈتاش، ئوغۇتلاش، سۇغىرىش، قايتىدىن كېپەنلەپ تېڭىش، ئۇچىنى ياندۇرۇش، تۈۋىنى يۇمشىتىش، ئوتاش، توڭ سۇيى قويۇش، ئۇششۇكتىن ساقلىنىش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش قاتارلىقلار. ئۇلانغان ياڭاق دەرەخلىرىنىڭ پەرۋىشىنى ياخشى ئىشلەپ مېۋىگە كىرىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن تۆۋەندىكىدەك تەدبىرلەرنى قوللىنىش كېرەك.

1) تېڭىقنى ۋاقتىدا يېشىۋېتىش كېرەك. خىپچا ئۇلاق (شاخ ئۇلاق، نوتا ئۇلاق) ئۈسۈلىدا ئۇلانغان چوڭ-كىچىك ياڭاق دەرىخىنىڭ ئۇلاق ئورنى قووزاق بىلەن ياغاچ قىسمىغا جىپسىلىشىپ، ئۇلاق تۈۋى پۈتكەندىن كېيىن، نوتا بىخ سۈرۈپ 25 — 30 سانتىمېتىر ئۆسكەندە ئۇلىغان ۋاقتىتكى سۈلياۋ خالتىنى ۋە گېزىت قەغىزىگە قاچىلانغان توپىنى ئاۋايلاپ ئېلىۋېتىش كېرەك. ئۇنىڭدىن كېيىن،

ئۇلاش ۋاقتىدا تاڭغان تېڭىقنى بىراقلا ئېلىۋەتمەي بوشىتىپ قويۇش لازىم. نوتا ئۆسۈپ 50 — 60 سانتىمېتىرغا يەتكەندىن كېيىن، تېڭىقنى پۈتۈنلەي يېشىپ ئېلىۋېتىپ، ياندىن ۋە تۈۋىدىن ئۆسۈپ چىققان ھارام شاخلارنى ئېلىۋېتىش كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىللە مېۋىلەپ چىققان ياڭاقلارنى ئۇزۇۋېتىش لازىم. مۇشۇنداق قىلغاندىلا، ئۇلانغان ياڭاق دەرەخلىرىنىڭ ئەي بولۇش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرگىلى، نوتىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ.

2) نوتىلارنى كېپەنلەپ تېڭىش كېرەك. ئۇلىغان ۋاقىتتىكى تېڭىقنى يېشىپ ئېلىۋېتىش بىلەن بىللە، نوتىلارنىڭ ياخشى ئۆسۈشىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن كېپەنلەپ تېڭىش كېرەك. ئۇلىغان ياڭاقلارنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى، نوتىلارنىڭ ئۆسۈش ئېھتىياللىقىغا قاراپ ھەر بىر تۈپ دەرەخكە 2 — 3 ياكى 4 — 5 تالدىن مۇۋاپىق ئۇزۇنلۇقتا بادرا تەييارلاپ، ياڭاقنىڭ ئەسلىدىكى غولىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا سىم ياكى چىگە بىلەن چىگىپ، بادرىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى نوتىلارنىڭ ئۇزۇنلۇقىدىن 1 مېتىر ئاشۇرۇپ، ئارىغا ئېلىپ چىڭ كېپەنلەش لازىم. بۇ ئۆسۈل بىلەن ئۆسۈۋاتقان نوتىلارنىڭ يەرگە ساڭگىلاپ قېلىش، يېرىلىپ كېتىش، بوراندا سۇنۇپ كېتىش قاتارلىق ئەھۋالىلاردىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

3) پەرۋىش قىلىش ئىشلىرىنى ياخشى ئىشلەش كېرەك. خىپچا ئۇلاق (شاخ ئۇلاق، نوتا ئۇلاق) ئۆسۈلىدا ئۇلانغان ياڭاق دەرەخلىرى ئۇلانغان كۈندىن تارتىپ، نوتىلار

لار 30 سانتىمېتىر ئەتراپىدا ئۆسكۈچە سۇغىرىلمايدۇ. ئەگەر شۇ دەرەخنىڭ گېزىت قەغىزىگە چىڭقالغان نەملىك توپىسى قۇرۇپ قالغان بولسا، ۋاقتىدا نەم توپىغا ئالماشتۇرۇپ قويۇلىدۇ. ئەگەر ياڭاق دەرەخلىرى ئۇلانغاندىن كېيىن سۇغىرىلسا، گېزىت قەغىزىگە چىڭدالغان توپا ياڭاق دەرىخىنىڭ كېسىپ ئۇلىغان يېرىدىن كۆپلەپ سۇ چىقىرىش نەتىجىسىدە لايغا ئايلىنىپ توپا ئىچىدىكى كۆكلەش ئالدىدا تۇرغان نوتىلار ئاسانلا سېسىپ كېتىدۇ. نەتىجىدە ياڭاق دەرىخى بەزىدە پۈتۈن تۈپى بىلەن قۇرۇپ كېتىدۇ. سۇغىرىش توغرا كەلسە، ئۇلانغان نوتىلار كۆكلەپ گېزىت قەغىزىگە چىڭدالغان توپا ئىلىزۇېتىلگەندىن كېيىن سۇغىرىش كېرەك، چاپلىما ئۇلاق، كۆز (بىخ) ئۇلاق ئۇسۇللىرىدا ئۇلىغان ياڭاق كۆچەتلىرىنىڭ تېڭىقلىرىنىمۇ ۋاقتىدا يېشىۋېتىش لازىم. ئۇلانغان ياڭاق كۆچەتلىرى بىر يىلدا 6 — 7 قېتىم سۇغىرىلسا، 3 قېتىم قوشۇمچە ئوغۇت بېرىلسە، 4 — 5 قېتىم تۈۋى يۇمشىتىلسا ۋە 1 — 2 قېتىم چاتاپ پەرۋىش قىلىنسا يىل ئاخىرىغىچە 1.5 مېتىر، ھەتتا 2 مېتىرغا يېتىدۇ.

ئۇلانغان ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىق ياڭاق دەرەخلىرى يىل ئاخىرىغىچە 3 — 5 قېتىم سۇغىرىلسا، 1 — 2 قېتىم قوشۇمچە ئوغۇت بېرىلسە، ئۆسكەن ئۇلاق نوتىلىرى ۋاقتىدا چاتاپ تۇرۇلسا، يىل ئاخىرىغىچە 3 مېتىردىن ئېشىپ كېتىدۇ. كېلەر يىلى رەسمىي مېۋە بېرىشكە باشلايدۇ. شۇڭا، ئۇلانغان ياڭاق كۆچەتلىرى بولسۇن ياكى چوڭ دەرەخلەر بولسۇن، يازلىق پەرۋىش ئىشلىرىنى ياخشى

ئىشلەش تەلەپ قىلىنىدۇ.

4) ئۇششۇكتىن ساقلىنىش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش كېرەك. نوتا ئۇلاق (شاخ ئۇلاق، خىپچا ئۇلاق) ئۈسۈلىدا ئۇلانغان ياڭاق دەرەخلىرىنىڭ ئۆسۈشى بىرقەدەر تېيىز، غولىنىڭ دىئامېتىرى بىرقەدەر چوڭ ھەم باراقسان ئۆسۈۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن نوتىلارنىڭ ئۇچ شاخلىرى تولۇق پىشىپ ياغاچلىشىپ بولالمىغاچقا قىشتا ئاسانلا ئۇششۇپ كېتىش ئەھۋاللىرى يۈز بېرىدۇ. ئۇلانغان ياڭاق كۆچەتلىرى بىدىمۇ مۇشۇنداق ئەھۋال داۋاملىق يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. شۇڭا، مەيلى چوڭ - كىچىك دەرەخلەر بولسۇن، ئۇلىغان ياڭاق دەرەخلىرىنىڭ ھەممىسىگە قىشتىن بىخەتەر ئۆتكۈزۈش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش لازىم. بۇنىڭ ئاساسلىق ئۇسۇللىرى كۈز پەسلىدە توڭ سۇيى قويۇش، 9 - ئايدا ئۆچىنى ياندۇرۇپ غولىنىڭ ياغاچلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يەنە بىر قېتىم ئۆچىنى ياندۇرۇپ، پاختا رەختلەر بىلەن نوتىلارنىڭ غولىنى تېڭىش ۋە باشقا تەدبىرلەرنى قوللىنىپ بىخەتەر قىشتىن ئۆتكۈزۈش لازىم. لېكىن، دەرەخلەرنى سۇلياۋ ۋە سۇلياۋدىن ئىشلەنگەن بۇيۇملار بىلەن تېڭىشتىن ساقلىنىش لازىم. تېڭىقلارنى 3 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئېلىۋېتىش كېرەك.

8. ئۆرۈك دەرىخىنى كۈزدە چاتقاللىنىڭ پايدىسى كۆپ

ئۆرۈك ئۆستۈرۈۋاتقان رايونلاردا ئۆرۈك دەرىخىنى

چاتاپ پەرۋش قىلىش ئومۇمىيۈزلۈك ئادەتكە ئايلانمىغان بولسىمۇ، ئەمەلىي تەجرىبىلەرنىڭ نەتىجىسىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ كۆپلىگەن ئارتۇقچىلىقلىرى بار. ئۆرۈك دەرىخىنى چاتاش ئۆرۈك كۆچىتىنى تىككەن 2 - يىلدىن باشلاپ، ئۆرۈك دەرىخى ئوتتۇرا ياشقا بارغۇچە ئارىلىقتا ھەرىيلى چاتاپ پەرۋىش قىلىنسا، ئۇنىڭ مېۋە سۈپىتىنى ياخشىلاش ۋە مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇشتىكى رولى كۆرۈنەرلىك ياخشى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقى تۆۋەندىكىچە:

1) ئاساسىي غولىنىڭ ئۆسۈشى تېز، مېۋە شاخلىرى-نىڭ يېتىلىشى ياخشى، مېۋىگە كىرىش مەزگىلى بالدۇر بولىدۇ.

2) كېسەللىك، زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئې-لىش ئاسان، يوقىتىش ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك ياخشى بول-ىدۇ.

3) تۈپراقتىن سۇ ۋە مىنېرال ماددىلارنى سۈمۈرۈشى راۋان، چېچەك ۋە مېۋىلەرنىڭ يىگىلەپ كېتىشى ئاز، چوڭىيىشى تېز، دانىسى چوڭ، سۈپىتى ياخشى بولىدۇ.

4) يېلىم پەيدا بولۇش، قوۋزاق چىرىش، قۇرت-ھا-شارات قاتارلىقلارنىڭ ئۇنۇملۇك ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

5) دەرەخ ئارىسىدىكى بوش، بىكار يەرلەرگە پاكار غوللۇق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈكلەرنى تېرىپ پايدىلانغ-لى بولىدۇ.

IV باب مېۋىلەرنىڭ دوردىلىق خۇسۇسىيىتى ۋە ئىقتىسادىي قىممىتى

1. خەلقئارادا بازىرى ئىتتىك ئالتە خىل قۇرۇق مېۋە

نۆۋەتتە خەلقئارادا ئاپتونوم رايونىمىزدىن چىقىدىغان بادام، پىستە، ياڭاق، چىلان، ئۆرۈك قېقى، ئۈزۈم قاتارلىق 6 خىل قۇرۇق مېۋىگە بولغان ئېھتىياج كۆپ، بازىرى ئىتتىك بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى بولماقتا.

1. بادام

بادام دەرىخى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى قۇرۇق مېۋە ئىشلەپچىقىرىدىغان دەرەخلەر ئىچىدە ئىقتىسادىي قىممىتى ئالاھىدە يۇقىرى بولغان داڭلىق دەرەخلەرنىڭ بىرى بولۇپ، مېغىزىنىڭ ماي چىقىش نىسبىتى 61% كە يېتىدۇ، ئۇنىڭ مېغىزى تېبابەتچىلىك، يېنىك سانائەت ۋە يېمەكلىكلەر سانائىتىدە مۇھىم خام ئەشيا قىلىنىدۇ. ئاپتونوم

رايونىمىزدىن چىقىدىغان بادام مېغىزىنىڭ سۈپىتى ياخشى، ماي تەركىبى يۇقىرى بولۇپ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى داڭلىق مەھسۇلاتلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. بادام مېغىزىنىڭ سۈپىتى ياخشى بولۇپ، ئاسان ئۆزگەرمەيدۇ، تەمى تاتلىق، پۇرىقى خۇشبۇي، ئوڭاي ھەزىم بولىدۇ، شۇنداقلا ئۇ گىرىم بۇيۇملىرى سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى قىلىنىدۇ.

بادام مېغىزى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدە قۇۋۋەتلەندۈرگۈچى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. كۆپ خىل كېسەللىكلەرگە داۋا بولىدۇ، ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدا، مەملىكىتىمىزدە ۋە خەلقئارادا بادام مېغىزى بىلەن بادام يېغىغا بولغان ئېھتىياج ناھايىتى كۆپ، باھاسىمۇ ئىنتايىن يۇقىرى، ئىستىقبالى كەڭ، ئەمما ئاپتونوم رايونىمىزدا كۆلەم شەكىللەنمىگەنلىكتىن مەھسۇلاتى ئاز بولۇپ، بازار ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايۋاتىدۇ.

2. پىستە

پىستە بىرخىل قىممەتلىك ياغاچ غوللۇق مايلىق دەرەخ. مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ماي ۋە ھەرخىل ئوزۇقلۇق ماددىلار مول. تەركىبىدىكى ماي مىقدارى 62% كە، ئاقسىل تەخمىنەن 20 — 22% كە، قەنت 9 — 13% كە يېتىدۇ. قۇرۇق مېۋىسىنىڭ پۇرىقى خۇشبۇي، تەمى تاتلىق بولۇپ، يېمەك - ئىچمەك سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى قىلىنىدۇ، مېغىزىدىن ئالىي دەرىجىلىك ياغ ئېلىنىدۇ، پىستە يېغىنىڭ رەڭگى ئاچ سېرىق، پۇراقلىق،

تەمى تاتلىق بولۇپ، ئۇنى ئىستېمال قىلغاندىن باشقا خىمىـ يىۋى سانائەت ۋە تېببىي دورىگەرلىكتىمۇ كەڭ تۈردە ئىشـ لىتىلىدۇ.

3. ياڭاق

ياڭاق ئىقتىسادىي قىممىتى ناھايىتى يۇقىرى بولغان ئاپتونوم رايونىمىزدىن چىقىدىغان ئەتىۋارلىق مېۋىلەرنىڭ بىرى. مېغىزىنىڭ سۇپىتى ياخشى، ماي چىقىش نىسبىتى 63 — 78% كېچە بولۇپ، تەملىك، ئەلا سۇپەتلىك ئىستېـ مال مېيى ھېسابلىنىدۇ، ياڭاق مېغىزىنىڭ ئىستېمال قىـ لىنىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ئۇنى قۇرۇق ئىستېمال قىلىشقىمۇ، دورا ياساشقىمۇ، سانائەتتە ئىشلـ تىشكىمۇ بولىدۇ. ئۇ ئاساسەن قۇۋۋەت دورىسى ئورنىدا ئىستېمال قىلىنغاندىن باشقا، مىللىي ۋە جۇڭىي تېبابەتـ چىلىكىدە دورا قىلىنىدۇ. شىنجاڭ ياڭىقىنىڭ مېغىزى توق، ماي چىقىش نىسبىتى يۇقىرى، سۇپىتى ياخشى بولـ غاچقا خەلقئارا بازارلاردا ئەتىۋارلىق مەھسۇلات دەپ قارالـ ماقتا.

4. چىلان

چىلان كۆپ تەرەپلىمە مەھسۇلات بېرىدىغان بىرخىل ياغاچ غوللۇق ئىقتىسادىي دەرەخ، ئۇنىڭ چېچىكى، مېۋىـ سى، ئۇرۇقى، مېغىزى، شۆپۈكى، يوپۇرمىقى، ياغىچى، قوۋزىقى قاتارلىق ھەممە يېرى سانائەت، يېزا ئىگىلىك، تېبابەتچىلىك ۋە خەلق تۇرمۇشىدا كەڭ ئىشلىتىلىدۇ. چـ

لاننىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى مول، ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى، مېۋىسىنى ھۆل پېتى ئىستېمال قىلىشقىمۇ، قۇرۇتۇپ ئىستېمال قىلىشقىمۇ، دورا ئورنىدا ئىشلىتىش-كىمۇ بولىدۇ. چىلان مېغىزىنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتى تېخىمۇ يۇقىرى بولۇپ، ئۇ دورىگەرلىك سانائىتىنىڭ مۇ-ھىم خام ئەشياسىدۇر. چىلان مېۋىسىدە ھاراق، ئاچچىق-سۇ، چىلان تالقىنى، چىلان تورتى، چىلان قىيمىسى، چىلان شەربىتى، مۇئەتتەر قاتارلىقلارنى پىششىقلاپ ئىش-لىگىلى بولىدۇ.

چىلان دەرىخىنىڭ قۇرغاقچىلىققا، شورغا، قۇمساق تۇپراققا بولغان ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، ئورمان بىنا قىلىپ كۆپەيتمەك ئاسان، بالدۇر مېۋىگە كىرىپ يىلمۇيىل يۇقىرى مەھسۇلات بېرىدۇ.

5. ئۆرۈك

ئۆرۈك ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا بىرقەدەر كۆپ ئۆستۈرۈلىدىغان مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بە-رى. ئۇنىڭ تۈرى كۆپ، سۇپېتى ياخشى، تەمى تاتلىق، ھۆل پېتى ئىستېمال قىلىشقىمۇ ياكى قۇرۇتۇپ قېقىنى ئىستېمال قىلىشقىمۇ بولىدۇ، پىششىقلاپ ئىشلەش ئۇسۇ-لى ئاسان، ئېھتىياج كۆپ، بازىرى ئىتتىك مەھسۇلات بولغاچقا، ئىقتىسادىي قىممىتىمۇ يۇقىرى، شۇڭا ئۇ شىنـ-جاڭنىڭ مېۋىچىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا مۇھىم ئورۇندا تۇ-رىدۇ.

ئوزۇقلۇق ماددىلار ئېتىگە قارىغاندا مېغىزىدا تېخىمۇ

مول بولىدۇ. ئۆرۈك مېۋىسى تەركىبىدە يەنە كۆپ مىقداردا كاروتىن بولىدۇ، ئېتى ۋە مېغىزى تەركىبىدە ۋىتامىن E ناھايىتى مول. ئېتىدىن ئۆرۈك خورمىسى، ئۆرۈك شەربىتى، ئۆرۈك مۇرابباسى، ئۆرۈك كونسېرۋاسى قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقارغىلى، مېغىزىدىن ماي ئايرىۋالغىلى، يەمەكلىكلەرنى ئىشلەپچىقارغىلى بولىدۇ. ئۆرۈك مېغىزى مېيىدىن سانائەتتە ئالىي دەرىجىلىك سىلىقلاش مېيى، سىر، ئالىي دەرىجىلىك چاچ سوپۇنى ۋە ھەرخىل گىرىم بۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ، ئۆرۈكتىن پىششىقلاپ ئىشلەنگەن مەھسۇلاتلار مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا خېرىدارلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشمەكتە.

6. ئۇزۇم

ئۇزۇم ھۆل ئىستېمال قىلغىلى ھەم قۇرۇتقىلى بولىدىغان مېۋە بولۇپ، ئۇزۇم ھارىقىنىڭ ياخشى خام ئەشياسى. ئۇنىڭ تەركىبىدە ئاقسىل، فوسفور، تۆمۈر قاتارلىق ئوزۇقلۇق ماددىلار، ۋىتامىن B_1، B_2، C ۋە كاروتىن قاتارلىقلار بولۇپ، ئۇنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى. سىركە، شەربەت، شىرنە، ئۇزۇم ھارىقى قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقارغىلى بولىدۇ. ئەنئەنىۋى ئۇسۇلدا تەييارلانغان بۇ خىل شىرنە، شەربەتلەر بەدەنگە ئوزۇق بولۇش، قۇۋۋەت بېرىش، قانىنى كۆپەيتىش، قانىنى تازىلاش، بەدەننىڭ ھۆلىلۈكىنى تولۇقلاش، جىگەر، بۆرەك، ئاشقازان قاتارلىق ئەزالارنىڭ نورمال ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش، ماددا ئالمىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئە-

گە. ئۇزۇم دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى بازىرى ئىتتىك مېۋىلەرنىڭ بىرى بولۇپ، تۇرى كۆپ، تەمى تاتلىق ھەم شېرىن، رەڭگى چىرايلىق، سۈپىتى ياخشى بولۇپ، يۇقىرى ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە. شىنجاڭ ئۇزۇمى خەلقئارا بازاردا داڭلىق مەھسۇلات، كۆك، سېرىق، ئۇرۇقسىز كىشمىشلەر خەلقئارا بازارلاردا قىزغىن ئالقىشقا ئىگە بولۇپ، بۇنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتى ئادەتتىكى سورتلارغا سېلىشتۇرغاندا يۇقىرى.

يۇقىرىقى 6 خىل مېۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆزىر مەھسۇلاتى بولۇپ، زور كۆچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرىدۇ. غانلا بولساق ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىسادىنى يۇكسەلدۇرگىلى بولىدۇ.

2. شەرقىي - جەنۇبىي ئاسىيا بازىرىغا جىددىي ئېھتىياجلىق 6 خىل ھۆل مېۋە

شىنجاڭدىن چىقىدىغان باغۋەنچىلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىدىن بادام، پىستە، ياڭاق، چىلان، ئۆرۈك، ئۇزۇم قاتارلىق 6 خىل مېۋە خەلقئارا بازاردا ئۆزىنىڭ رىقابەت جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكىنى نامايان قىلغاندىن باشقا، ئالما، نەشپۈت، ئانار، ئەنجۈر، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق 6 خىل ھۆل مېۋە شەرقىي - جەنۇبىي ئاسىيا بازارلىرىدا ئۆزىنىڭ «كارامىتى»نى كۆرسەتمەكتە. شىنجاڭنىڭ بۇخىل مېۋە -

چېژىلىرىنىڭ سورتى ئەلا، تۈرى ھەرخىل، سۈپىتى ياخشى، رەڭگى كۆركەم، ئوزۇقلۇق تەركىبى مول، ئىقتىسادي قىممىتى يۇقىرى بولۇپ، خېرىدارلارنى ئۆزىگە ئالاھىدە جەلپ قىلماقتا. شەرقىي، جەنۇبىي ئاسىيا بازارلىرىدا بۇ خىل مەھسۇلاتلارغا بولغان ئېھتىياج كۆپ بولۇپلا قالماستىن، بەلكى خەلقئارا بازارلاردىمۇ ئۇنىڭغا بولغان ئېھتىياج جىددىي بولماقتا. شۇڭا، بۇخىل مېۋىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەشنىڭ ئىستىقبالى كەڭ بولۇپ، خەلقنى بېيىتىشتا مۇھىم رول ئوينايدۇ.

1. ئالما

ئالمىنىڭ رەڭگى چىرايلىق، ئوزۇقلۇق ماددىسى مول، تەمى تاتلىق، پۇرىقى ئۆتكۈر بولۇپ، كۆپ ئىستېمال قىلىنىدىغان مۇھىم ئىقتىسادي قىممەتكە ئىگە مېۋىلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدا ئالمىنىڭ نۇرغۇن تۈر ۋە سورتلىرى ئۆستۈرۈلمەكتە. شىنجاڭ ياۋا ئالمىسىنىڭ شىنجاڭدا ئۆستۈرۈلۈش تارىخى ناھايىتى ئۇزاق، ئۇنىڭ تارقىلىش دائىرىسىمۇ كەڭ. غۇلجا ئالمىسى سورتىنىڭ كۆپ خىللىقى، سۈپىتىنىڭ ياخشىلىقى، تەمىنىڭ تاتلىقلىقى، مېۋىسىنىڭ چوڭلۇقى بىلەن پۈتۈن دۇنياغا مەشھۇر.

ھازىر ئىچكىرىنىڭ ۋە چەت ئەللەردىن كىرگۈزۈلگەن نۇرغۇنلىغان ئالما سورتلىرى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۆستۈرۈلۈپ كۆلەملىك باغ بىنا قىلىنماقتا. ئۇنىڭ مېۋىلىرى شىنجاڭنىڭ ئۆز ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپلا قالماستىن، يەنە ئىچكىرىگە ۋە چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدىغان مۇھىم مېۋە مەھسۇلاتلىرىمىزدىن بىرىگە ئايلانماقتا.

دۇرغاندىن باشقا، ئىچكى ئۆلكىلەردە ۋە شياڭگاڭ، ئاۋ-مېن بازارلىرىدا سېتىلماقتا. جەنۇبىي ئاسىيادىكى بىر قىسىم دۆلەتلەرگىمۇ كىرگۈزۈلمەكتە. مېۋە - چېۋە پىشىقلاپ ئىشلەش سانائىتىدە ئالمىنىڭ مېۋىسىدىن كونسېرۋا ياسىلىدۇ. ئۇنىڭ مېۋىسىنى يالپاقلاپ ئالما قورۇمىسى، پوستىنى ئاقلاپ، توغراپ ئاپتاپقا سېلىش ئارقىلىق ئالما قېقى تەييارلىنىدۇ. مىللىي تېبابەتچىلىكتە ئالما مۇرابباسى، ئالما شەربىتى، ئالما قېقى مۇرابباسى تەييارلىنىدۇ. ئالمىنى ساقلاش، يۆتكەش ۋە قاچىلاش ئاسان. سورت ۋە سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىنسا، ئۇنى يەشكىلەرگە قاچىلاپ ئىچكىرىگە ۋە قوشنا دۆلەتلەرگە كىرگۈزۈش ئارقىلىق كۆپلەپ ئىقتىسادىي قىممەت يارىتقىلى بولىدۇ. ھازىر بىر قىسىم دۆلەتلەرنىڭ ئالمىغا بولغان ئېھتىياجى يىلدىن - يىلغا ئاشماقتا.

2. نەشپۈت

ئاپتونوم رايونىمىزدا نەشپۈت (ئامۇت) ئۇرۇقدىشىغا مەنسۇپ توققۇز تۈر بولۇپ، ئۇلارنىڭ سورتى 50 خىلدىن ئاشىدۇ. ئىچكى ئۆلكىلەردىن كەلتۈرۈپ ئۆستۈرۈلگەن نەشپۈت (ئامۇت) سورتلىرىنى قوشقاندا 100 خىلدىن ئاشىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە داڭلىق ئەلا سورتلاردىن كورلا نەشپۈتى، چىپان نەشپۈتى، داڭسەن نەشپۈتى، يالى نەشپۈتى قاتارلىقلار بار.

نەشپۈت كۆپ ئىستېمال قىلىنىدىغان، شۇنداقلا ھەر-خىل كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدىغان بىرخىل ھۆل مېۋە

بولۇپ، كىشىلەر ئەتىۋارلاپ يەيدىغان باغۋەنچىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىرى.

نەشپۈت ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھۆل پېتى ئىستېمال قىلىنىدىغان داڭلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ شىنجاڭدا 2000 يىلدىن ئارتۇق ئۆستۈرۈلۈش تارىخىغا ئىگە. شۇڭا، ئۇنىڭ ئاپتونوم رايونىمىزدا تارقىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ. ئاساسلىقى بايىنغولىن ئوبلاستى، ئاقسۇ ۋىلايىتىدە كۆپرەك ئۆستۈرۈلگەندىن باشقا، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق رايونلاردىمۇ ئۆستۈرۈلمەكتە.

كورلا شەھىرى بايىنغولىن ئوبلاستىدىكى مەشھۇر «كورلا نەشپۈتى» ئىشلەپچىقىرىش بازىسى. كورلا نەشپۈتى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئىچكى ئۆلكىلەرگە، شياڭگاڭ، ئاۋمېن بازارلىرىغا كىرگۈزۈلۈپ خېرىدارلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. جەنۇبىي ئاسىيادىكى بىر قىسىم دۆلەتلەردە سېتىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ خېرىدارى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى، باھاسىمۇ يىلدىن - يىلغا ئۆرلەپ، كۆپلەپ ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىلدى.

3. ئانار

شىنجاڭ ئانىرى سورتلىرىنىڭ سەرخىللىقى، مېۋىسىنىڭ چوڭلۇقى، سۈپىتىنىڭ ياخشىلىقى، پوستىنىڭ كۆركەملىكى، دانىسىنىڭ رەڭدارلىقى، تەمىنىڭ تاتلىقلىقى، ئوزۇقلۇق تەركىبىنىڭ موللۇقى، شىپالىق ئۇنۇمى ۋە ئىقتىسادىي قىممىتىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن پۈتۈن مەملىكەت ئىچىدىلا داڭلىق بولۇپ قالماي، بەلكى پۈتۈن دۇنيا

ياغنمۇ مەشھۇر.

ئانارنىڭ سورتلىرى تاتلىق ئانار، ئاچچىق (ناخۇش) ئانار دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. بۇلارنىڭ ھەر ئىككى سورتى مىللىي تېببابەتچىلىكتە دورا قىلىنغاندىن باشقا، تاتلىق ئانارىدىن ئۈيغۇر مىللىي تېببابەتچىلىكىدە ئانار شەربىتى، چېچىكىدىن ئانار گۈلقەنتى (ئانار مۇرابباسى) يا-سىلىدۇ. بۇلار كۆپ خىل كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

شىنجاڭ ئانار ئۆستۈرۈشتە 2000 يىلدىن كۆپرەك تارىخقا ئىگە بولۇپ، ھازىر ئىچكى ئۆلكىلەردىمۇ ئۆستۈ-رۈلمەكتە. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، جەنۇبىي شىنجاڭدا ئانارلىق باغلارنىڭ كۆلىمى يىلدىن - يىلغا كېڭەيتىلمەك-تە. ھازىر خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ، بايىنغولىن قاتارلىق ژىلايەت ۋە ئوبلاستلاردا مول ھوسۇللۇق ئانارلىق باغلار مەيدانغا كەلمەكتە، شىنجاڭدا ئانارلىق باغلارنىڭ مەھسۇلا-تى يىلدىن - يىلغا ئېشىپ سۈپىتىمۇ بارغانسېرى ياخشىلا-ماقتا. ھازىر ئانار مەھسۇلاتلىرى تاۋارغا ئايلىنىپ شىن-جاڭدىكى ئانار ھاربقى زاۋۇتى، «ئانار شەربىتى» ئىشلەپ-چىقىرىش شىركەتلىرىنى خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەش ئار-قىلىق ئانار ئىشلەپچىقارغان دېھقانلار ئىقتىسادىي جەھەت-تىن قەد كۆتۈرمەكتە. شۇڭا، ئەڭ مۇھىمى ئانار مەھسۇلا-تىنىڭ سۈپىتىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈپ، تاۋارلىق ئۇنۇمىنى ياخشىلىغاندىلا، ئاندىن بىرقەدەر ياخشى ئىقتىسادىي قىم-مەت يارىتىلى بولىدۇ.

4. ئەنجۈر

ئەنجۈر ئۇزۇقلۇق تەركىبى مول، دورىلىق خۇسۇسى-

يىتى داڭلىق مېۋىلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ دانىسى چوڭ، رەڭگى كۆركەم، ئېتى سۈلۈق، تەمى تاتلىق ۋە شېرىن، پۇرىقى ئۆزگىچە خۇشبۇي بولۇشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن كىشىلەرنى ئۆزىگە ئاسانلا جەلپ قىلغاچقا، يەپ ھۇزۇرلانغانلار ئۇنى «بېھىشتىن چىققان مېۋە» دەپ تەرىپلىشىدۇ.

ئەنجۈرنىڭ تۈخۇمسىمان شەرىق ئەنجۈر، كىچىك شەرىق ئەنجۈر، شىنجاڭ چىلگە ئەنجۈرى، شىنجاڭ شەرىق ئەنجۈرى، جاغدا ئەنجۈر قاتارلىق 8 خىل سورتى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۆستۈرۈلمەكتە. شىنجاڭنىڭ ئەنجۈر ئۆستۈرۈش تارىخى ئۇزاق بولۇپ، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ئاساسلىق ئەنجۈر ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ قالماقتا. شىنجاڭنىڭ ئەنجۈرى ۋە ئۇنىڭدىن ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتلار پۈتۈن مەملىكىتىمىزگە داڭلىق، سۈپىتىمۇ ياخشى.

ئاتۇش ئەنجۈر ئۆستۈرۈشتە 1000 يىلدىن كۆپرەك تارىخقا ئىگە بولۇپ، ئەنجۈر ئۆستۈرۈشتە تارىخى ئۇزاق بولۇپلا قالماي، ئەنجۈرلۈك باغلارنىڭ كۆلىمى كەڭ، مەھسۇلات مىقدارى كۆپ، سۈپىتى ياخشى، مەھسۇلات قىممىتى يۇقىرى بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. ئەنجۈر تېببىي دورىگەرلىك، يېمەك - ئىچمەك پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھەر خىل ئېسىل يېمەكلىك ۋە ئىچىملىكلەر ئىشلەپچىقىرىلىدۇ، بۇ مەھسۇلاتلارنىڭ دورىلىق ئۇنۇمى ناھايىتى يۇقىرى، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا ئەنجۈر ۋە ئۇنىڭدىن ئىشلەپچىقىرىلغان

مەھسۇلاتلارغا بولغان ئېھتىياج ناھايىتى كۆپ بولۇپ، تە-
مىنلەش مەسىلىسى جىددىي بولۇۋاتىدۇ. شۇڭا، ئەنجۇر-
لۇك كۆلىمىنى كېڭەيتىپ، مەھسۇلات مىقدارىنى ئاشۇ-
رۇپ، دۆلەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى بازارنىڭ ئېھتىياجىنا
ئاساسەن، ئىلغار ئۇسكۇنە ۋە ئىلغار تېخنىكىدىن پايدىلە-
نىپ، ئەنجۇر مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتى-
دارىنى يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

5. قوغۇن

قوغۇننىڭ سورتلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، قوغۇن
تېرىش كۆلىمىمۇ كەڭ، مەھسۇلاتى يۇقىرى، سۈپىتى ياخ-
شى، تەمى ئىنتايىن تاتلىق. شىنجاڭدا قوغۇن تېرىش
2500 يىلدىن كۆپرەك تارىخقا ئىگە بولۇپ، تاغلىق رايون-
لارنى ھېسابقا ئالمىغاندا تۈزلەڭلىكلەردىكى ھەرقايسى ۋىلا-
يەت، ناھىيە ۋە شەھەرلەردە قوغۇن - تاۋۇز كۆپ تېرىلى-
دۇ، بولۇپمۇ قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇ، بايىنغولىن قاتار-
لىق ۋىلايەت ۋە ئوبلاستلاردا، تۇرپان، قۇمۇل، پىچان،
توقسۇن، پەيزاۋات، يەكەن، قاغىلىق، خوتەن، قارىقاش،
كېرىيە، لوپ، چىرىيە، گۇما قاتارلىق ناھىيە ۋە شەھەر-
لەردە ۋە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۇەنلىرى-
نىڭ ھەرقايسى تۇەن - مەيدانلىرىدا ئەڭ كۆپ تېرىلىدۇ.
شىنجاڭ بويىچە ھەر يىلى قوغۇننىڭ تېرىلىش كۆلىمى 1
مىليون مودىن ئاشىدۇ. شىنجاڭدا تېرىلىدىغان ئاساسلىق
قوغۇن سورتلىرىدىن چىلگە قوغۇن، ناشپىكەر، بەگزادە،
ئاقناۋات، قارا كۆكچى، سېرىق كۆكچى، تاران كۆكچى،

سېرىق مىجىگەن، قارىقاش مىجىگەن، قارا قوغۇن، قوتۇر كۆكچى (بوز كۆكچى)، ئاق چاپان، كۈزلۈك كۆكچى قاتارلىقلار بولۇپ، بۇ سورتلارنىڭ ھەرقايسىسى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. پەيزاۋات، قۇمۇل قوغۇنلىرىنىڭ ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكىتىمىز ئىچىدە داڭقى بار. ھازىر پەيزاۋات، قۇمۇل، پىچان قاتارلىق كۆپلىگەن ناھىيە ۋە شەھەرلەر ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە سۈپەتلىك قوغۇن ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قىلىندى. بۇ رايونلاردا 2000 - يىلىدىن باشلاپ پارنىكتا قوغۇن ئۆستۈرۈپ مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەپ كەلمەكتە.

شىنجاڭدا ئىشلەپچىقىرىلغان قوغۇن سورتلىرىنىڭ تۈرى كۆپ بولۇپلا قالماي، بەلكى دائىمى چوڭ، سۈپىتى ياخشى، كۆرۈنۈشى كۆركەم، ئېتى قېلىن، تەمى تاتلىق، قەنت تەركىبى يۇقىرى، قاچىلىنىشى پۇختا، توشۇشقا چىداملىق، ساقلاش ئاسان بولۇشتەك كۆپ خىل ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولغانلىقتىن، قېرىنداش ئۆلكە، شەھەر ھەمدە شياڭگاڭ، ئاۋمېنلىق قېرىنداشلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشمەكتە.

ھازىر قىسمەن ئورۇنلار ئىشلەپچىقارغان قوغۇننىڭ سۈپەت، تەم مەسلىسىدە چېكىنىش يۈز بەرمەكتە. بۇ، قوغۇن پېلەكلىرىنى ئوغۇتلاش بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. قوغۇننى كۆنجۈرە، بۈيا، يۇلغۇن چىمىنى بىلەن ئوغۇتلىساڭ، كۆپ ھوسۇل ئالغىلى، قوغۇننىڭ تەركىبىدىكى قەنت مىقدارىنى ئاشۇرغىلى، تاتلىقلىق دەرىجىسىنى ئۆستۈرگىلى

لى بولىدۇ. شۇڭا، قوغۇننى ئورگانىك ئوغۇتلار بىلەن ئوغۇتلاشقا ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

6. تاۋۇز

تاۋۇز شىنجاڭدا خېلى بۇرۇندىن تارتىپ تېرىلىپ كېلىۋاتقان يەرلىك مەھسۇلاتلارنىڭ بىرى. قوغۇن تېرىشقا باب كەلمەيدىغان يېنىك شورلاشقان يەرلەر تاۋۇز تېرىشقا باب كېلىدۇ. شۇڭا، شىنجاڭدا تاۋۇزنىڭ تېرىلىش كۆلـ
مى بىرقەدەر كەڭ، ھەتتا يېرىم تاغلىق رايونلاردىمۇ تاۋۇز تېرىلىدۇ.

شىنجاڭدا تاۋۇزغا بولغان ئېھتىياج ناھايىتى كۆپ. ھەممە كىشى دېگۈدەك تاۋۇز ئىستېمال قىلىشنى ياخشى كۆرىدۇ. چۈنكى، تاۋۇزنىڭ ئۈسسۈزلۇقنى قاندۇرۇش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، كېسەل مىكروبلىرىنى ھەيـ
دەش، قىزىتما قايتۇرۇش، يېمەكلىكلەرنىڭ ھەزىم قىلـ
نىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، مېڭىگە قان چۈشۈشنىڭ ئالـ
دىنى ئېلىش، يۈرەك مۇسكۇللىرى قېتىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا شىپالىق رولى بار. شۇڭا، تاۋۇزنى كۆپ يېيىش سالامەتلىككە پايدىلىق.

ھازىر شىنجاڭدا تېرىلىۋاتقان تاۋۇزلارنىڭ سورتلىرى بىرقەدەر كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ رەڭگى، چوڭ - كىچىكلـ
كى، پىشىش مەزگىلى، شاپىقىنىڭ قېلىن - نېپىزلىكى، ئېتىنىڭ رەڭدارلىقى، تەمىنىڭ تاتلىقلىقى بىر - بىرىگە ئوخشمايدۇ. بۇلار ئاساسلىقى يازلىق تاۋۇز ۋە قىشلىق تاۋۇز دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. يازلىق تاۋۇز بالدۇر تېرىلىدۇ، ئېغىرلىقى 4 — 5 كىلوگرام ئەتراپىدا بولۇپ،

بالدۇر پىشىدۇ. شاپىقى نېپىز، ئەتلىك ۋە سۇلۇق بولىدۇ، يۆتكەشكە سەل چىدامسىز كېلىدۇ. قىشلىق تاۋۇز كېيىنرەك تېرىلىدۇ، ئېغىرلىقى ئادەتتە 5 كىلوگرام، ھەتتا 8 — 9 كىلوگرامدىن يۇقىرى بولۇپ، كېيىنرەك پىشىدۇ. شاپىقى قېلىن، يۆتكەشكە، ساقلاشقا چىداملىق بولۇپ، ئۇنى كېلەر يىلى 2- ئايلارغىچە ساقلىغىلى بولىدۇ.

تاۋۇز شورغا، نەملىككە ۋە يامغۇرغا چىداملىق بولۇپ، كۆن نۇرىنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ مۇنبەت يەرگە تېرىلسا ھەمدە پەرۋىش قىلىش، ئوغۇتلاش ئىشلىرى ۋاقتىدا ياخشى ئېلىپ بېرىلسا، مەھسۇلاتىنى ئادەتتىكىدىن 20 — 30% ئۆستۇرگىلى بولىدۇ. ھازىر بەزى كىشىلەر تاۋۇزنىڭ مەھسۇلاتىنى ئاشۇرىمىز، دەپ ئازوتلۇق ئوغۇت (ئاق ئوغۇت) نى كۆپ ئىشلەتكەچكە، تاۋۇزنىڭ تەمىدە مەسىلە كۆرۈلۈۋاتىدۇ. بۇ ئۆزىگە ھەم خېرىدارلارغا پايدىسىز. قوغۇن - تاۋۇزلارغا ئازوتلۇق ئوغۇت ئىشلەتمەي، ئۈرىيە (قارا ئوغۇت) ياكى ئورگانىك ئوغۇتلارنى ئىشلەتكەندە مەھسۇلاتنى ئاشۇرغىلى ھەم تەمىنى ياخشىلىغىلى بولىدۇ. مۇشۇنداق قىلغاندىلا، ئىشلەپچىقارغان قوغۇن - تاۋۇز مەھسۇلاتلىرىغا بازار تاپقىلى ۋە كۆپرەك ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىلى بولىدۇ.

3. ئۆرۈكنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى ۋە ئىقتىسادىي قىممىتى

ئۆرۈك ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان

ياغاچ غوللۇق مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ، 8 — 12 مېتىرغىچە ئۆسىدۇ. ئۇ ئاپتونوم رايونىمىزدا كۆپ ئۆستۈرۈلۈۋاتقان قەدىمكى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بىرى، تارىخىي ماتېرىيال-لارغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭ ئۆرۈك ئۆستۈرۈشتە 2800 — 3000 يىللىق تارىخقا ئىگە. ئۇ بۇرۇندىنلا «ئۆرۈك ماكانى» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. ئۆرۈك غەربىي ئاسىيا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىغىمۇ شىنجاڭ ئارقىلىق تارقالغان. مىلادىيەدىن 140 يىل بۇرۇن جاڭ چيەن غەر-بىي رايوندىن ئۆتكەندە، شىنجاڭدىن چىقىدىغان ئۆرۈك قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ ئۇرۇقىنى ھازىرقى ئىرانغا ئېلىپ بارغانلىقى، كېيىن ئۆرۈكنىڭ كاپكاز رايونىغا ۋە ياۋروپاغا تارقالغانلىقى تارىخىي ماتېرىياللارغا خاتىرىلەنگەن. ئىلى تاغلىق رايونى، توققۇزتارا، قورغاس، چاغانتوقاي، تولى قاتارلىق جايلاردا ھېلىمۇ كەڭ كۆلەملىك ياۋا ئۆرۈك، ياۋا ئالما، ياۋا بادام، ياۋا ياڭاق ئارىلاش ئۆسكەن قەدىمكى ياۋايى مېۋىلىك ئورمان تىپلىرى ساقلانماقتا.

ئاپتونوم رايونىمىزدا ئۆرۈكنىڭ سورتلىرى ناھايىتى كۆپ. ئالاھىدە سورتلارنىڭ دانىسى چوڭ، رەڭگى كۆر-كەم، سۈپىتى ئەلا، ئېتى يۇمشاق، تەمى تاتلىق ھەم شې-رىن، پۇرىقى خۇشبۇي، ئوزۇقلۇق تەركىبى مول، دورا-لىق خۇسۇسىيىتى ياخشى، ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى بولۇپ، ھەر مىللەت خەلقى ياخشى كۆرۈپ ئىستېمال قى-لىدىغان بىرخىل ئېسىل مېۋىدۇر.

ئۆرۈكنىڭ تەبىئىتى ھۆل سوغۇق بولۇپ، ھەر 100 گرام مېۋە تەركىبىدە 0.9 گرام ئاقسىل، 10 گرام

قەنت، 26 مىللىگرام كالتسىي، 24 مىللىگرام فوسفور، 0.8 مىللىگرام تۆمۇر، 1.79 مىللىگرام كاروتىن ۋە ۋىتامىن B_1، B_2، C، PP، B_{12} قاتارلىق ماددىلار بار. ئۆرۈك ھۆل پېتى ئىستېمال قىلىنغاندىن باشقا، مىللىي تېبابەتچىلىكتە ئۇنىڭ قېقى (گۈلىسى)، مېغىزى، چېچەكى، يوپۇرمىقى، يىلتىزى، يېلىمى، يېغى قاتارلىقلار دورا قىلىنىدۇ، ئۆرۈك مۇۋاپىق ئىستېمال قىلىنسا قۇرۇق ئىسسىقنى ھەيدەپ، توسالغۇلارنى ئېچىش، بەدەندىكى قاتتىقلىقنى يۇمشىتىش، ئۆپكە خىزمىتىنى ياخشىلاپ نەپەسلىنىشنى نورماللاشتۇرۇش، يېڭى خىلىت پەيدا قىلىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، كۆپ تەرلەشنى توختىتىش، راك كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. ئۆرۈكنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ئۆرۈك قېقى (گۈلە) قۇرۇتقىلى، ئۆرۈك خورمىسى ياسىغىلى، يېمەكلىك سانائىتىدە ئۆرۈك غورىسى مۇرابباسى، ئۆرۈك غورىسى شەربىتى، ئۆرۈك كونسېرۋاسى، ئۆرۈك بالقېقى، ئۆرۈك قىيامى، ئۆرۈك ھارىقى، كەمپۇت قاتارلىقلارنى پىششىقلاپ ئىشلىگىلى بولىدۇ. ئۆرۈك مېۋىسى تەركىبىدە كۆپ مىقداردا كاروتىن (ھەر 100 گرامدا 1.79 مىللىگرام) بولۇپ، كاروتىنىڭ كۆپلۈكىدە مېۋىلەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئالىملارنىڭ تەتقىقات نەتىجىسىگە قارىغاندا «كاروتىن» دېگەن بۇ ماددا ئادەم بەدىنىگە ئېھتىياجلىق ئوزۇقلۇق جەھەتتە ۋىتامىن A دىن يۇقىرى تۇرىدىكەن. كاروتىن ئۆسىمىنىڭ شەكىللىنىشىنى توسۇشتا ۋىتامىن A دىنمۇ

ئۇنۇملۇك بولۇپ، ئۇ رادىئاتسىيە ۋە بىنەپشە ئىنفرا نۇرلىنىش ئادەم بەدىنىگە بولغان زىيىنىنى كۆرۈنەرلىك ئازايتالايدىكەن. بۇنىڭ بىلەن ھۈجەيرە ۋە ئورگانىزملارنىڭ قېرىشىنمۇ كېچىكتۈرەلەيدىكەن. ئۆرۈك مېغىزى بولسا، راك كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ئۇنۇملۇك دورا ھېسابلىنىدىكەن. چۈنكى، ئۆرۈك مېغىزى تەركىبىدە ئامىگدالىن ئالاھىدە كۆپ بولۇپ، بۇ ماددىلار ئادەم بەدىنىگە نىسبەتەن، راكتىن مۇداپىئە كۆرۈش جەھەتتە بىۋاستە ياكى ۋاستىلىك رول ئويناپ، راك كېسىلىنىڭ پەيدا بولۇشىنى كونترول قىلالايدىكەن.

تاتلىق ئۆرۈك مېغىزىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق بولۇپ، ئۇنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى ئۆرۈكنىڭ مېۋىسىگە قارىغاندا تېخىمۇ مول. ھەر 100 گرام ئۆرۈك مېغىزىدا 24.9 گرام ئاقسىل، 50 گرام ياغ، 8.5 گرام كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، 8.8 گرام يېرىك تالا، 3 — 4 گرام كۇل، 140 مىللىگرام كالتسىي، 352 مىللىگرام فوسفور، 5.1 مىللىگرام تۆمۇر ۋە كاروتىن، ۋىتامىن قاتارلىقلار بار. تاتلىق مېغىزنىڭ مېيى ئەلا سۈپەتلىك ئىستېمال مېيى ھېسابلىنىدۇ، ئۆرۈك مېغىزى ۋە ئۇنىڭ يېغىدىن سانائەتتە ئۆرۈك مېغىزى تالقىنى (مېغىز پارا-شوكى)، پېچىنە - پىرەنىك ئىشلەپچىقىرىشقا، دورىگەرلىكتە دورا ياساشقا، ماشىنا - ئۈسكۈنىلەرنى سىلىقلاشتۇرۇش مېيى ياساشقا، چاچ ئۆستۈرۈش دورىسى، سىر، يۇز مېيى، گىرىم بۇيۇملىرى قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىشقا بولىدۇ.

ئۆرۈكتىن پىششىقلاپ ئىشلەنگەن مەھسۇلاتلار مەملە-
كەت ئىچى ۋە سىرتىدا كەڭ بازارغا ئىگە. شىنجاڭدا ئىش-
لەنگەن ئۆرۈك خورمىسى، قەنتلەشتۈرۈلگەن ئۆرۈك قې-
قى، گۈڭگۈرت يېغى بىلەن ئىسلانغان گۈلە، كونسېرۋا،
مېغىز پاراشوكى، ئۆرۈك مېغىزىدىن گىرىم بۇيۇملىرى
قاتارلىق مەھسۇلاتلار خېرىدارلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلە-
شىغا ئېرىشمەكتە.

ئۆرۈكنىڭ چېچىكى، قوۋزىقى، يىلتىزى ۋە يېلىمى
قاتارلىقلارمۇ مەلۇم دورىلىق قىممەتكە ئىگە. ئۇنىڭ يوپۇر-
مىقىدا ئاقسىل، ماي، يېرىك تالا قاتارلىق ماددىلار مول
بولۇپ، چارۋىلار ئۈچۈن ناھايىتى ياخشى يەم - خەشەك
ھېسابلىنىدۇ. ئۆرۈك ياغىچىدىن ئۆي جاھازلىرى، گۈزەل
سەنئەت بۇيۇملىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى، كۈندىلىك
تۇرمۇش بۇيۇملىرى (قوشۇق، تاۋاق) قاتارلىقلارنى يا-
ساشقا بولىدۇ.

شىنجاڭنىڭ ئۆرۈكلۈك كۆلىمىنىڭ كۆپ قىسمى
قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇ، بايىنغولىن قاتارلىق ئۆلايەت،
ئوبلاستلارغا مەركەزلەشكەن بولۇپ، مەھسۇلات مىقدارى
ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە چىقىدىغان ئۆرۈك مەھسۇلاتى-
نىڭ 88% دىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇنىڭ
ئىچىدە كۇچا، توقسۇن، كەلپىن، ئۇچتۇرپان، باي، ئى-
لى، قەشقەر، يەكەن، قاغىلىق، گۇما، خوتەن، لوپ،
كورلا، چىرا، كېرىيە قاتارلىق ناھىيە، شەھەرلەردە تاۋار
بازىسى قىلىپ ئۆستۈرۈلگەن ئەلا سورتلارنىڭ سانى 50
خىلدىن ئارتۇق بولۇپ، بۇ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئومۇ-

مىي ئۆرۈك سورتلىرىنىڭ 75% تىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، ئىچكى ئۆلكىلەردىن ۋە چەت ئەللەردىن كىرگۈزۈلگەن ئۆرۈك سورتلىرىدىن 40 خىلدىن كۆپرەك سورت بار.

يېغىپ ئېيتقاندا، ئۆرۈك دەرىخىنىڭ ھەممە يېرى گۆھەر بولۇپ، ئۇنىڭ خەلق تۇرمۇشىدا، مېدىتسىنا، قوشۇمچە يېمەكلىك، دورا ماتېرىياللىرى، ماشىنىسازلىق، گىرىم بۇيۇملىرى سانائىتىدە يۇقىرى ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە. شۇڭا، شىنجاڭدا ئۆرۈك ئۆستۈرۈشنىڭ ئىستىقبالى ناھايىتى كەڭ. تەبىئىي شارائىتى ئۆرۈك ئۆستۈرۈشكە باب. مەھسۇلاتنىڭ تاۋارلىق قىممىتى يۇقىرى بولۇپ، ئېچىپ پايدىلىنىشتا يوشۇرۇن كۈچ ناھايىتى زور.

4. شاپتۇلنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى ۋە دورىلىق خۇسۇسىيىتى

شاپتۇل ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان ياغاچ غولىلۇق مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ، ئېگىزلىكى 5 — 7 مېتىرغىچە ئۆسىدۇ.

شاپتۇل ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا كۆپ ئۆستۈرۈلىدىغان مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بىرى. ئاپتونوم رايونىمىزدىن، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭدىن چىقىدىغان شاپتۇلنىڭ تۈرى كۆپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى يەرلىك ئالاھىدە سورتلارنىڭ دانىسى چوڭ، ئېتى ئەتلىك ۋە سۇ-

لۇق، پوستى نېپىز، تەمى ناتلىق ۋە شېرىن، خۇش پۇراق بولۇشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا داڭلىق.

ئاپتونوم رايونىمىز شاپتۇل دەرىخى ئۆستۈرۈشتە ناھايىتى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. شىنجاڭدا ئۆستۈرۈلۈۋاتقان يەرلىك شاپتۇل 30 — 40 خىلدىن ئاشىدۇ. بۇلارنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدا ئۆستۈرۈلۈۋاتقان ئالاھىدە يەرلىك شاپتۇل سورتلىرىدىن ئاق چىلگە شاپتۇل، چوڭ ئاق شاپتۇل، كۆك شاپتۇل، سېرىق شاپتۇل، توغاچ شاپتۇل، مېغىزى تاتلىق شاپتۇل، شىنجاڭ تۈكلۈك شاپتۇلى، كۆك يارما شاپتۇل، قىزىل ئەششاپتۇل، ئاق يارما شاپتۇل، كۈچا ۋە قەشقەرنىڭ مېغىزى تاتلىق چوڭ شاپتۇللىرى، خوتەننىڭ ئۇچى ئۇچلۇق چوڭ ئاق شاپتۇلى قاتارلىقلار خاس ئىستېمال قىممىتىگە ئىگە بولۇپلا قالماستىن ھەم دورىلىق خۇسۇسىيەتكە، ھەم خېلى يۇقىرى ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە. بۇنىڭدىن باشقا، ئىچكى ئۆلكىلەردىن كىرگۈزۈلگەن ئون نەچچە خىل شاپتۇل سورتلىرى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە، بەزى سورتلار دانىسى چوڭ بولۇش، رەڭگى چىرايلىق بولۇش، تەمى ياخشى بولۇش، بالدۇر پىشىشتەك ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بىلەن كىشىلەرنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشمەكتە.

شاپتۇلنى ھۆل پېتى ئىستېمال قىلىشقا ياكى قۇرۇتۇپ قاق قىلىشقا بولىدۇ. ئۇنىڭدىن يېمەكلىكلەر سانائىتىدە شاپتۇل كونسېرۋاسى، شاپتۇل قېقى مۇرابباسى، شاپتۇل مۇرابباسى، شاپتۇل سۇيى ئىچىملىكى، شاپتۇل

بالقېقى، شاپتۇل ژارىنسى، شاپتۇل مېغىزى شەربىتى قاتارلىق ئېسىل مەھسۇلاتلار ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. شاپتۇل-نىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى. ئۇ تېبابەتچىلىك، دو-رىگەرلىك ۋە يېمەك - ئىچمەك پىششىقلاپ ئىشلەش سانائە-تىنىڭ خام ئەشياسى بولۇپلا قالماي، بەلكى ھەممە كىشى ياقتۇرۇپ ئىستېمال قىلىدىغان بىرخىل ئېسىل مېۋە. شۇڭا، شاپتۇلنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ ئۇنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتىمۇ يىلدىن - يىلغا ئېشىپ بارماقتا.

مىللىي ۋە جۇڭگى تېبابەتچىلىكىدە شاپتۇلنىڭ چېچە-كى، مېۋىسى، مېغىزى، يېلىمى، يوپۇرمىقى، يىلتىزى، يېغى دورا قىلىنىدۇ. شاپتۇل مېغىزى تېبابەتچىلىكتە، ئاساسلىق دورىلارنىڭ خام ئەشياسى سۈپىتىدە ھەرخىل بىرنىكمە دورا ماتېرىيالىرىغا ئارىلاشتۇرۇلۇپ، ئۇنىڭدىن كۆپ خىل ئىقتىدارغا ئىگە ئۇنۇملۇك دورىلار ياسىلىدۇ. شىنجاڭنىڭ يەرلىك شاپتۇللىرىنىڭ تەركىبىدە ئاقسىل، قەنت، كالتسىي، فوسفور، تۆمۇر، كاروتىن، مېۋە كىسلا-تاسى ۋە ھەرخىل ۋىتامىنلار ناھايىتى مول بولۇپ، ئۇنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى ئىچكىرىدىن كەلتۈرۈلگەن بەزى سورت-لارنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتىگە سېلىشتۇرغاندا كۆپ يۇقىرى.

شاپتۇلنىڭ تەبىئىتى ھۆل سوغۇق بولۇپ، ئۇ ئوزۇق بولۇش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، مەستلىكنى يېشىش، سەمرىتىش، سەپرانى كېسىش، بەدەن تەبىئىتىنى تەڭپۇڭ-لاشتۇرۇش، قاننىڭ قىزىقلىقىنى پەسەيتىش، ئىسسىق

تەپنى داۋالاش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، قىزىل قان تومۇر قېتىشىش، يۈرەك كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتا شىپالىق دورا بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەتىگەنلىك تاماقتىن ئىلگىرى تازا پىشقان شاپتۇلدىن مۇڭاپىق ئىستېمال قىلسا، ئادەمنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ مىجەزىنى تەڭشەيدۇ. جىگەر-دىكى ئىسسىقنى ياندۇرۇپ جىگەر قېتىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ، سەۋدانى پەسەيتىدۇ، نېرۋا ئاجىزلىقىنى داۋالاپ ئەستە تۇتۇش ئىقتىدارىنى ئاشۇرىدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ.

شاپتۇل مۇرابباسى، شاپتۇل سۇيى قاتارلىقلارنىڭ تەبىئىتى سوغۇق بولۇپ، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، قاننى ساپلاشتۇرۇش، قان كۆپەيتىش، بەدەندىكى بۇزۇق خىلىتلارنى تازىلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

شاپتۇلنىڭ مېۋىسى ھەم ئىستېمالىلىق قىممىتى يۇقىرى ھەم دورىلىق خۇسۇسىيىتى ياخشى، ھەم سانائەتكە كېرەكلىك مۇھىم خام ئەشيا بولۇپ، ئۇ ئىستېمالچىلار ياخشى كۆرىدىغان، بازىرى ئىتتىك مەھسۇلاتقا ئايلانماقتا. ئەمما، ھازىر نۇرغۇن جايلاردا شاپتۇل دەرىخىگە زىيان سالىدىغان كېسەللىك ۋە ھاشاراتلار يىلدىن - يىلغا كۆپىيىپ كەتكەنلىكتىن، شاپتۇل دەرەخلىرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، مېۋىسىنىڭ سۈپىتىگە ۋە مەھسۇلاتىغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزمەكتە، بولۇپمۇ شاپتۇل، توغاچ، ئۆرۈك دەرەخلىرىدە يېلىم ئېقىش كېسىلى، شاپتۇل، توغاچ، بادام دەرەخلىرىدە ئاق توزان كېسىلى، يوپۇرماق پۈرلىشىش كېسىلى ۋە قاسىراقلىق قۇرت ئاپىتى

ئېغىر بولغاچقا، بىر قىسىم جايلاردا شاپتۇل دەرەخلىرى قۇرۇپ كېتىش، كۆچەت تىكسە ياخشى ئاينىماسلىق ئەھۋاللىرى كۆرۈلمەكتە. جايلار بۇ خىل ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، سەۋەبىنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق كېسەللىك، زىياندىش ھاشاراتلارنى يوقىتىش تەدبىرلىرىنى ئەملىيلەشتۈرۈشى، شاپتۇل دەرىخى ئۆستۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك.

5. ئالما ۋە ئۈنىڭ دورىلىق خۇسۇسىيىتى

ئالما دەرىخى ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان ياغاچ غوللۇق مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ، مۇھىم ئىقتىسادىي قىممەتكە ۋە دورىلىق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

دۇنيا بويىچە ئالمىنىڭ سورتى 10 مىڭ خىلدىن ئاشىدۇ. مەملىكىتىمىزدە ۋە ئاپتونوم رايونىمىزدا ئۈنىڭ كۆپلىگەن تۈر ۋە ھەرخىل سورتلىرى ئۆستۈرۈلمەكتە. ئىلى رايونىدىكى ئالمىنىڭ سورتى 100 خىلدىن ئاشىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئالاھىدە سورتلار 25 خىلدىن كۆپ بولۇپ، چەت ئەلدىن ۋە ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن كىرگۈزۈلگەن «سىرىق بانان»، «كۆك بانان»، «دۆلەتنۇر»، «قىزىل يۇلتۇز»، «قىزىل مارشال»، «ھىندى»، ياپونىيەدىن كىرگۈزۈلگەن «خۇڭ فۇشى» قاتارلىق كۆپلىگەن سورتلار شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۆستۈرۈلمەكتە.

ئالمىدىن پىششىقلاپ ئىشلەنگەن ئالما مۇرابباسى، ئالما شەربىتى، ئالما كونسېرۋاسى، ئالما قورۇمىسى، ئالما قېقى قاتارلىقلار يېمەكلىك قىممىتىگە ئىگە بولغاندىن باشقا، داۋالاش خۇسۇسىيىتىگىمۇ ئىگە.

ئالمىنىڭ ئوز ۋىقلۇق تەركىبى مول، ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى بولۇپ، ئۇنىڭ تەركىبىدە ئادەم بەدىنىگە كېرەكلىك ئاقسىل، ماي، قەنت، كالتسىي، فوسفور، تۆمۇر، ۋىتامىن C قاتارلىق ماددىلار بار.

ئالما يۇرەك، مېڭە، جىگەر، ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولۇپ، داۋاملىق ئىستېمال قىلىپ بېرىلسە، زىيادە سەمرىپ كېتىش، قەنت سىيىش كېسىلى، يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكى، قان بېسىمى يۇقىرى بولۇش كېسەللىكى، ھەزىم قىلىش يوللىرىدا ئۆسمە پەيدا بولۇش قاتارلىق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. ئالما مۇرابباسى ۋە ئالما شەربىتىنىڭ ئاشقازان ۋە نېرۋىسى ئاجىز كېسەللەرگە مەنپەئەت قىلىش ئۇنۇمى ئالاھىدە يۇقىرى. مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەتقىقاتلىرىغا قارىغاندا، ئالمىنىڭ پۈرىقى كىشىلەرنىڭ، بولۇپمۇ ئەقلىي ئەمگەك قىلغۇچىلارنىڭ روھىي جەھەتتىكى سىقىلىش تۇيغۇسىنى تۇگىتىدىكەن. مەشھۇر ئەدىبلەرنىڭ يېزىقچىلىق ئادەتلىرىگە نەزەر سالىدىغان بولساق، ئالما ئۇلارنىڭ يېزىقچىلىق ئىشلىرىدا «ھەمراھ» بولۇپ كەلگەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ.

ئالما كىشىلەرنىڭ تەن سالامەتلىكىگە پايدىلىق بولۇپ، كىشىلەر مەلۇم مەزگىل ھەر كۈنى ئەتىگەندە بىر

دانه ئالما يېيىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرالىسا، ئەقلىي جەھەتتىن سەزگۈر، جىسمانىي جەھەتتىن ساغلام بولىدۇ.

ھازىر نۇرغۇن دۆلەتلەر ئالما ئۆستۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ يىللىق مەھسۇلات مىقدارى ئۆز ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايۋاتىدۇ. مۆلچەرگە قارىغاندا، بۇنىڭدىن كېيىنكى بىرقانچە ئون يىل ئىچىدە ئىچكى - تاشقى بازارلاردا ئالما مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەيدىكەن. شۇڭا، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئالمىلىق باغلارنىڭ كۆلىمىنى كېڭەيتىپ، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇشنىڭ ئىستىقبالى زور.

6. مېۋىسى كۆركەم، ئۆمرى ئۇزاق مېۋىلىك دەرەخ — غەزمەت

چىرا ناھىيىسىنىڭ تاغلىق رايونلىرىدا قىپقىزىل مېۋىلەيدىغان ئاجايىپ بىر خىل دەرەخ بار. بۇ، تاغلىق رايونلارنىڭ تەبىئىي شارائىتىغا باب كېلىدىغان مېۋىلىك دەرەخ — غەزمەت.

غەزمەت ئەتىرگۈل ئائىلىسىگە مەنسۇپ ياغاچ غوللۇق مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بىرى بولۇپ، يوغىنىغاندا ئېگىزلىكى 15 — 16 مېتىرغا، غولىنىڭ دىئامېتىرى 1.00 — 1.20 مېتىرغا، ئايلانىمىسى 2.00 — 2.40 مېتىرغا يېتىدۇ، 200 يىلدىن 250 يىلغىچە ئۆمۈر كۆرىدۇ. ئۇنىڭ شاخلىرى قويۇق، ياپراقلىرى زىچ، دەرەخ

تاجى كەڭ بولغاچقا، بۇك - باراقسان ئۆسىدۇ. ئاساسىي غول - شاخلىرىنىڭ قوۋزىقى قېلىن، ئۇزۇنسىغا يېرىلغان بولۇپ، قۇۋزىقى غولىدىن ئاسانلىقچە ئاجرىمايدۇ.

غەزمەت دەرىخى 4- ئاينىڭ ئاخىرى، 5 - ئاينىڭ باشلىرىدا ئاق رەڭدە چېچەكلەيدۇ، شەكلى كۇنلۇكسىمان كېلىدۇ، گۈلى قوش جىنسلىق، گۈل تاجى بەش، چاڭدىنى ئىككى خانىلىق بولۇپ، ھاشارات ياكى سىرتقى تەسىر ئارقىلىق چاڭلىشىدۇ، گۈل رېتى تۆتتىن ئالتىگىچە توپلىشىپ غۇزمەك ئېچىلىدۇ. گۈل كاسىسى ۋە مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن چۈشۈپ كەتمەيدۇ.

غەزمەت مېۋىسىنىڭ رەڭگى توق قىزىل، مېۋە شەكلى يۇمىلاق (شارسىمان) بولىدۇ. ھەربىر مېۋە شېخى ئىككىدىن تۆتكىچە توپلىشىپ مېۋىلەيدۇ. ئۇنىڭ مېۋىسى 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 9 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىغىچە پىشىدۇ. 10 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ئۆز پېتى ساقلىغىلى بولىدۇ. بۇرۇن پىشقانلىرىنىڭ تەمى چۈچۈمەل، تولۇق پىشقانلىرىنىڭ تەمى تاتلىق، تەبىئىتى ھۆل سوغۇق. غەزمەت مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن A، ۋىتامىن C ۋە قەنت مادداسى بولغاندىن باشقا، مەلۇم مىقداردا تۆمۇر ۋە لىمون كىسلاتاسى بار. ئۇ ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە تېز پايدا قىلىدۇ، ۋىتامىن A، ۋىتامىن C يېتىشمەسلىكتىن يۈز بېرىدىغان بىر قىسىم كېسەللىكلەرنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ. غەزمەتنىڭ چېچىكىنى سوقۇپ يۈزگە چاپسا، يۈزدىكى سەپكۈن ۋە ھەرخىل داغلارنى چۈشۈرىدۇ، ئۇنىڭ ئۇرۇقى ھەرخىل تەمرەتكىگە داۋا بولىدۇ.

غەزمەت دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقى چارۋىلارغا يەم - خەشەك ئورنىدا بېرىلسە، چارۋا ئاسان سەمرىيىدۇ.

غەزمەت دەرىخىنىڭ ياغىچى ئىنتايىن قاتتىق ۋە چىداملىق بولۇپ، ئۇنى دېھقانچىلىق سايمانلىرى، ساپ ياساشقا، ئۆي - ئىمارەت، سۇ قۇرۇلۇشىدا ماتېرىيال سۈپىتىدە ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

غەزمەت دەرىخى 200 يىلدىن ئاشقاندىمۇ مېۋە بېرىدۇ، پەرۋىش قىلىشقا كۆپ كۈچ كەتمەيدۇ. ئۇ قۇم - بورانغا، كېسەللىك ۋە باشقا زىيانداش ھاشاراتلارغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىغا ئىگە، ھەرخىل ئېغىر تەبىئىي ئاپەتلەر يۈز بەرگەندە ئاساسلىقچە نابۇت بولۇپ كەتمەيدۇ.

غەزمەت دەرىخى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ تۈزلەك رايونلىرىغا ناھايىتى ئاز تارقالغان. غەزمەت دەرىخى مېۋىسىنىڭ رەڭگىنى ئۇنىڭ جۇغراپىيىلىك تارقىلىش ئەھۋالى ۋە ئۆسۈۋاتقان تەبىئىي شارائىت بىلەن ماسلىشىشچانلىقى، مورفولوگىيىلىك ۋە بىئولوگىيىلىك خۇسۇسىيەتلىرىگە قاراپ ئاق، قىزىل دېگەن ئىككى خىلغا ئايرىشقا بولىدۇ. ئۇنىڭ تۈزلەك رايونلاردىكى ئىسسىق جايلارغا تارقالغانلىرى ئاق، تاغلىق رايونلارغا، بولۇپمۇ چىرا ناھىيىسىنىڭ چاقار، ئۇلۇغساي، نۇرى، بوستان يېزىلىرىغا تارقالغانلىرىنىڭ مېۋىسى توق قىزىل بولىدۇ.

غەزمەت دەرىخى دېگىز يۈزىدىن 1500 مېتىر ئېگىز بولغان تاغلىق رايونلاردا، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى سوغۇق، تۇپراق شارائىتى ناچار بولغان جايلاردا ئۆسۈۋېرىدۇ، قۇمساق تۇپراقنى، يورۇقلۇقنى، سالقىن ھاۋانى خالايدۇ.

بورانغا، توڭۇەن تېمپېراتۇرىلىق سوغۇققا چىداملىق كېلىدۇ. ئۇنى ھۆل - يېغىن مىقدارى كۆپ ۋە قۇرغاق رايونلاردىمۇ ئۆستۈرۈشكە بولىدۇ، لېكىن زەي، شورلۇق يەرلەردە ياخشى ئايىنىمايدۇ. ئۇنىڭ مېۋىسى يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق ئىسسىققا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. مېۋىسى ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان مەزگىلدە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا ئۇدا بىرنەچچە كۈن 30℃ تىن ئۆرلەپ كەتسە، مېۋىسىگە قۇرت چۈشۈپ، ئاسانلا يىگىلەپ چۈشۈپ كېتىدۇ. شۇڭا، غەزمەت دەرىخىنى تۇپراق، ھاۋا، يورۇقلۇق شارائىتى باب كېلىدىغان رايونلاردا ئۆستۈرۈپ ۋە كېڭەيتىپ، مېۋە خىللىرىنى كۆپەيتىپ، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشىمىز لازىم.

7. شىنجاڭدىن چىقىدىغان دورىلىق قىممەتكە ئىگە مېۋىلەر

شىنجاڭدا مېۋىلىك دەرەخنىڭ تۈرى كۆپ، سورتى ھەرخىل بولۇپ، ئۇلار شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا كەڭ تارقالغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياۋا ئالما، ياۋا ئۆرۈك، ياۋا بادام، ياۋا ياڭاق، ياۋا گىلاس، ياۋا چىلان، كۆكسۇلىتان، دولانا قاتارلىق ياۋا مېۋىلىك دەرەخلەرمۇ بار. ئۇنىڭدىن باشقا، سۇنئىي ئۆستۈرۈلۈۋاتقان مېۋىلىك دەرەخ ۋە چاتقال ئورمانلارنىڭ كۆلىمى كەڭ، تۈرى كۆپ بولۇپ، دورىلىق قىممەتكە ئىگە رەڭدەر مېۋىلىك چاتقال دەرەخلەر-

دىن ئەينۇلا، قارىئۆرۈك، گىلاس، ئالۇچا، كۆكسۇلتان، ئالگرات، پورتخان (بەرگ)، جىنەستە قاتارلىقلار بار. بۇ مېۋىلەرنىڭ تەركىبىدە ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئىنسانلارنىڭ ساغلاملىقىغا زۆرۈر بولغان تۈرلۈك ئېلېمېنتلار ۋە كۆپ خىل ۋىتامىنلار بار بولۇپ، كىشىلەر ئۇنى ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن بەدەننىڭ ماددا ئالماشتۇرۇش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىدۇ، بەدەننى ئوزۇقلۇق ۋە مول ۋىتامىنلار بىلەن تەمىنلەپلا قالماي، يەنە ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىدۇ.

1. گىلاس

گىلاس ئەتىرگۈل ئائىلىسىگە تەۋە يوپۇرماق تاشلايدىغان مېۋىلىك چانقال دەرەخ بولۇپ، ئادەتتە 4 مېتىردىن 10 مېتىرغىچە ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ. شىنجاڭدا گىلاسنىڭ بەش تۈرى، سەككىز خىل سورتى بار بولۇپ، ئاساسەن قەشقەر ۋىلايىتىگە مەركەزلىك تارقالغان. ئۇنىڭ چېچىكى چىرايلىق، مېۋىسى كۆركەم بولۇپ، ھەرقايسى سورتلارنىڭ مېۋىسى ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن قىزىل، سېرىق ياكى سۆسۈن رەڭلىك پىشىپ، كىشىلەرنى ئۆزىگە ئالاھىدە جەلپ قىلىدۇ. گىلاسنىڭ مېۋە بېرىش مەزگىلى ئۇزاق، ھوسۇلى كۆپ، سۈپىتى ياخشى بولۇپلا قالماستىن، تەركىبىدىكى ئوزۇقلۇق ماددىلار ناھايىتى مول. ئۇنىڭ مېۋىسى ئىستېمال بۇيۇملىرى سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى بولۇپ، ئۇنىڭدىن گىلاس سۈيى، گىلاس مۇرابباسى، گى-

لاس كونسېرۋاسى، گىلاس ھارىقى قاتارلىقلار ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

2. ئەينۈلا

ئەينۈلا ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى 5 مېتىردىن 7 مېتىرغىچە ئېگىزلىكتە ئۆسىدىغان ياغاچ غوللۇق مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ، كۆپ شاخلايدۇ، چېچىكى ئاق، مېۋىسى چوك، شەكلى سوقمىچاققا مايىل يۇمىلاق، مېۋىسى پىشقاندا قارامتۇل سۆسۈن ياكى قىزىل رەڭگە ئۆزگىرىدۇ؛ مېۋىسىنىڭ تەمى ئاچچىق - چۈچۈك، ئېتى قېلىن، شىرنىلىك بولۇپ، پىشقاندا ھۆل پېتى يېگىلى، گۈلە قۇرۇتۇپ مىلىمي تېبابەتچىلىكتە دورا قىلغىلى بولىدۇ. ئەينۈلا شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تارقاق ئۆستۈرۈلىدۇ. ئەينۈلىنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى، ئىشلىتىلىش دائىرىسى كەڭ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى مىللىي تېبابەتچىلىكتە مۇھىم دورا ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

3. قارىئۆرۈك

قارىئۆرۈك ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى 4 مېتىردىن 6 مېتىرغىچە ئېگىزلىكتە ئۆسىدىغان چاتقال دەرەخ بولۇپ، مېۋىسى سوقمىچاق، پىشقاندا كۆك رەڭلىكتىن قارامتۇل سۆسۈن رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. شىنجاڭدا، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەن رايونلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ تارقىلىشى كەڭ ئەمەس. تەمى چۈچۈمەل تاتلىق، تەبىئىتى سوغۇق، قېقىنىڭ تەبىئىتى مۆتىدىل

بولۇپ، تەركىبىدە ئاقسىل، ياغ، قەنت، كالتسىي، ۋىتا-
مىن PP، ۋىتامىن C، تۆمۈر، كاروتىن قاتارلىقلار ناھايى-
تى مول، ئۇنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى بولۇپ،
ھۆل ئىستېمال قىلىنغاندىن باشقا، قۇرۇتۇپ قاق سېلىنى-
دۇ. مېۋىسى مىللىي تېبابەتچىلىكتە كۆپ خىل كېسەللىك-
لەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

4. ئالۇچا

ئالۇچا ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى مېۋىلىك كىچىك چاتـ
قال دەرەخ بولۇپ، ئادەتتە 4 مېتىردىن 6 مېتىرغىچە
ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ. چېچىكى ئاق، مېۋىسى يۇمىلاق بو-
لۇپ، پىشقاندا سېرىق ياكى قىزىل رەڭگە ئۆزگىرىدۇ.
مېۋىسى چۇچۇمەل تاتلىق بولۇپ، 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى-
دا پىشىدۇ. ئالۇچىنىڭ تەركىبىدە قەنت، ئالما كىسلاتا-
سى، كاروتىن قاتارلىقلار مول بولۇپ، تەبىئىتى ھۆل
سوغۇق؛ مېۋىسى سەپرادىن بولغان قىزىتمىنى پەسەيتىش،
قەينى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە؛ قىزىل، چېچەك،
كېزىك قاتارلىق كېسەللىكلەرگە سىقىپ سۈيى ئىچۈرۈل-
سە، قىزىتمىنى چۈشۈرۈپ، تەشنالىقنى پەسەيتىدۇ.

5. كۆكسۈلتان

كۆكسۈلتان ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى كىچىك چاتقال
دەرەخ بولۇپ، 4 مېتىردىن 6 مېتىرغىچە ئېگىزلىكتە
ئۆسىدۇ، چېچىكى ئاق، مېۋىسى يۇمىلاق بولۇپ، پىشقاندا
سۇزۇك كۆك رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. كۆكسۈلتانىنىڭ مېۋىسى

سۇلۇق، رەڭگى چىرايلىق ھەم خۇش پۇراقلىق بولۇپ، 7 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا پىشىدۇ. كۆكسۇلتان جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بىر قىسىم جايلارغا ئاز تارقالغان بولۇپ، ھويلا- ئارام ۋە بىر قىسىم مېۋىلىك باغلاردا باشقا دەل- دەرەخلەرگە ئارىلاش ئۆستۈرۈلمەكتە. كۆكسۇلتاننىڭ تەر- كىبىدە ئوزۇقلۇق ماددىلار، ۋىتامىنلار مول بولۇپ، تەبە- ئىتى ھۆل سوغۇق. ئۇنى ھۆل پېتى يېگەندە ياكى شەربە- تىنى ئىچكەندە بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىپ، تۇرلۇك كېسەل- لىكلەرگە شىپا بولىدۇ، بولۇپمۇ ئۇ مېڭە ۋە بەدەنگە ھۆل- لۇك يەتكۈزۈش، ماددا ئالمىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، مېڭىنى تىنچلاندۇرۇش، ھارغىنلىقنى تۇگىتىش رولىنى ئويناىدۇ.

6. ئالگرات

ئالگرات ئەترگۈل ئائىلىسىدىكى 4 مېتىردىن 6 مې- تىرغىچە ئېگىزلىكتە ئۆسىدىغان چاتقال دەرەخ بولۇپ، چېچەكنىڭ رەڭگى ئاق، مېۋىسى چوڭ، شەكلى يۇمىلاق بولۇپ، پىشقاندا رەڭگى سېرىقتىن قىزىلغا ئۆزگىرىدۇ؛ تەمى چۈچۈمەل تاتلىق، سۇلۇق، ئېتى گۆشلۈك، مېۋىسى 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە پىشىدۇ. ئالگراتنىڭ تەركىبىدە ئاقسىل، ياغ، قەنت، فوسفور، تۆمۈر، ۋىتامىن B_1، B_2، PP، C قاتارلىقلار بار بولۇپ، ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى، تەبئىتى قۇرۇق سوغۇق. ئۇ سەپرانىڭ تېزلىكىنى ۋە ئىچكى ئەزالارنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، سەپرانىڭ ئاشقازان، ئۇچەيگە قۇ-

يۇلۇشىنى تىزگىنلەش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ئاشقازان، جىگەرنى قۇۋۇەتلەش، قاندىكى شېكەر مىقدارىنى تۆۋەنلىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، يەنە قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، يۈرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، بۆرەك يالۇغى، سېرىق چۈشۈش خاراكتېرلىك جىگەر يالۇغى، سىل، زۇكام، قىزىل، چېچەك قاتارلىق كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

7. پورتخان

پورتخان — قىزىل بەرگ دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ يوپۇرماق تاشلايدىغان پاكار غوللۇق مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ، 4 مېتىردىن 5 مېتىرغىچە ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى سەل ئۇزۇنچاق، چېچىكى ئاق، مېۋىسى ئەينۇلىغا ئوخشاپ قالىدۇ، ئەمما ئەينۇلىدىن سەل چوڭراق بولۇپ، پىشقاندا توق جىگەر رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. مېۋىسىنىڭ رەڭگى پارقىراق، ئېتى سۇلۇق، تەمى تاتلىق بولۇپ، ھۆل ئىستېمال قىلغىلى، گۈلە قۇرۇتقىلى بولىدۇ. پورتخان جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قىسمەن جايلارغا تارقاق تارقالغان، قەشقەر، خوتەنلەردە ئۇنىڭ تارقاق تۈپلىرىنى، بازارلاردا مېۋىسىنى ئۇچرىتقىلى بولىدۇ. ئۇنىڭ مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ھەرخىل كىسلاتالار، ۋىتامىنلار، فوسفور، تۆمۇر قاتارلىقلار بار بولۇپ، تەبىئىتى سوغۇق. ئۇنىڭ مېۋىسى سەپرانى پەسەيتىش، چارچاشنى تۇگىتىش، قۇرۇق يۆتەلنى توختىتىش، سۇيدۇكنى راۋانلاشتۇرۇشقا ۋە نېرۋا ئاجىزلىقى، سەۋدا، شەقىقە قاتارلىق كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

پورتخاننىڭ ئوزۇقلۇق ۋە ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى بولۇپ، ئۇنى ھۆل پېتى ئىستېمال قىلغىلى ياكى قۇرۇتۇپ ئىستېمال قىلغىلى، مىللىي تېبابەتچىلىكتە مۇرابا، شەربەت تەييارلاپ تۇرلۇك كېسەللىكلەرگە دورا قىلغىلىمۇ بولىدۇ. پورتخان ئۆرۈك، شاپتۇل دەرەخلىرىگە ئوخشاش ئارقىلىق كۆپەيتىلىدۇ.

8. جىنەستە

جىنەستە ئەترگۈل ئائىلىسىدىكى چانقالسىمان مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ، 3 مېتىرغىچە ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ، گۈللىرى ئاق، مېۋىسى شارسىمان (يۇمىلاق) بولۇپ، پىشقاندا توق قىزىل ياكى ئاق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. مېۋىسىنىڭ دىئامېترى 1 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، تەمى چۈچۈمەل تاتلىق، مېۋىسى 5 - ئاينىڭ ئاخىرى، 6 - ئاينىڭ باشلىرىدا پىشىدۇ. جىنەستە ئاساسەن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بىر قىسىم جايلارغا تارقالغان. ئۇنىڭ مېۋىسى چىرايلىق بولۇپ، مەلۇم ئوزۇقلۇق ۋە دورىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە؛ تەبىئىتى سوغۇق بولۇپ، ئىشتىھانى ئېچىش، كېكىرىك كەلتۈرۈش، بەدەننى سەمرىتىش، ئاشقازان ۋە بەل ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. جىنەستە مېۋىسىدىن جىنەستە مۇرابباسى، جىنەستە شەربىتى تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا قانىنى كۆپەيتىدۇ، قانىنى ساپلاشتۇرىدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، نېرۋا، جىگەر خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ، زەھەر قايتۇرىدۇ.

8. چىلاننىڭ ئىقتىسادىي قىممىتى ۋە دورىلىق رولى

چىلان دەرىخى مەملىكىتىمىزدە ئەڭ بۇرۇن ئۆستۈرۈلگەن مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بىرى بولۇپ، 4000 يىللىق ئۆستۈرۈلۈش تارىخىغا ئىگە.

مەملىكىتىمىز دۇنيا بويىچە چىلان ئەڭ كۆپ چىقىدىغان ۋە ئەڭ كۆپ ئېكسپورت قىلىدىغان مەملىكەتلەرنىڭ بىرى. مەملىكىتىمىزدە ئۆستۈرۈلۈۋاتقان چىلان سورتى 600 خىلدىن ئاشىدۇ. مەملىكىتىمىز چىلان تېرىلغان يەر كۆلىمىنىڭ كەڭلىكى، مەھسۇلاتىنىڭ يۇقىرىلىقى، چىلان سورتىنىڭ خىللىقى جەھەتتە دۇنيا بويىچە 1- ئورۇندا تۇرىدۇ. چىلان دەرىخىنىڭ قۇرغاقچىلىققا، ھۆلچىلىككە، شورغا ۋە قۇم - بورانغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك. چىلان مېۋىسىنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى مول، پوستى نېپىز، ئېتى يۇمشاق، تەمى تاتلىق، ئۇرۇقى كىچىك بولۇپ، قۇرۇق چىلاننىڭ قەنت تەركىبى 70% تىن يۇقىرى، ئۇنى ئىستېمال قىلىشقىمۇ، دورا ئورنىدا ئىشلىتىشكىمۇ بولىدۇ. شۇڭا ئۇ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا داڭلىق مەھسۇلات ھېسابلىنىدۇ.

چىلان دەرىخىنىڭ ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك بولغاچقا، ئۇنى ئۇرۇقىنى تېرىش، يىلتىزىدىن تۈپلەندۈرۈش، ئۇلاش، قەلەمچە قىلىش قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن

كۆپەيتىشكە بولىدۇ، چىلان كۆچىتىنىڭ مېۋىگە كىرىش مەزگىلى بالدۇر، مېۋە بېرىش دەۋرى ئۇزاق، مېۋىسىنى ساقلاش ۋە يۆتكەشكىمۇ ئاسان.

چىلاننىڭ چېچىكى، مېۋىسى، ئۇرۇقى، مېغىزى، شۆپۈكى، يوپۇرمىقى، ياغىچى، قوۋزىقى سانائەت، يېزا ئىگىلىك، تېبابەتچىلىك ۋە خەلق تۇرمۇشىدا ناھايىتى يۇ-قىرى ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە. ئۇنىڭ تەركىبىدىكى ۋىتامىن ئالمىدىكى ۋىتامىنغا قارىغاندا 60 — 70 ھەسسە كۆپ، ئۇنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن P، C مول بولغاندىن باشقا، مەلۇم مىقدارىدا ۋىتامىن A، B مۇ بار، ھەر 100 گرام چىلان تەركىبىدە 95 — 266 ملليگرامدىن كۆپرەك ۋىتامىن C بولۇپ، كۆپلۈك نىسبىتى ئاپېلسىن، لىمون قاتارلىق تەركىبىدە ۋىتامىن C كۆپ بولغان مېۋىلەردىنمۇ يۇقىرى تۇرىدۇ، ھەر 100 گرام ھۆل چىلاندىن 103 كىلو كالورىيە قۇۋۋەت، ھەر 100 گرام قۇرۇق چىلاندىن 309 كىلوكالورىيە قۇۋۋەت ھاسىل بولىدۇ.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئالىملار چىلاننىڭ ئۆسمىگە قارشى ئىقتىدارى بارلىقىنى، چىلان ئارقىلىق ئۆسمىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى ۋە ئۇنى داۋالىغىلى بولىدىغانلىقىنى بايقە-غان. ئالىملار تەتقىق قىلىش ئارقىلىق چوڭ چىلاندا راكقا قارشى ئۇنۇملۈك تەركىب — تېرى سىكلىن بىرىكمىسى ۋە مول فوسفات كىسلاتالىق بەز توقۇلمىسى بارلىقىنى، بۇنىڭ ھۈجەيرىلەرنىڭ بۆلۈنۈپ كۆپىيىشىنى تەڭشەش، راكقا ئۆزگىرىۋاتقان ھۈجەيرىلەرنىڭ نورمال ھۈجەيرىلەرگە ئۆزگىرىشىگە ياردەم بېرىش رولى بارلىقىنى تاپقان. شۇ-

ئا، داۋاملىق چىلان يەپ بەرگەن كېسەللەرنىڭ ئەسلىگە كېلىش سۈرئىتى ۋىتامىنلىق دورىلارنى يېگەن كېسەللەرگە قارىغاندا ئۇچ ھەسسىدىن كۆپرەك تېز بولىدۇ، چىلان تەركىبىدىكى دولانا كىسلاتاسىنىڭ راكنى تىزگىنلەش كۈچى ئادەتتە راكقا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان «فۇشيەندىك» دورىسىدىنمۇ كۈچلۈك. چىلاننىڭ چارچاشقا تاقابىل تۇرۇش رولىمۇ بار.

چىلان تېبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىكتە بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، تالنى كۈچلەندۈرۈش، قاننى تازىلاش، خىلىتلارنى پىشۇرۇش، يۇرەك كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، كۆكرەك ۋە گالىنىڭ يىرىكلىكىنى، ئاۋازنىڭ ئىسسىقتىن پۈتۈپ قېلىشىنى، سېرىقلىق تۇرىدىكى جىگەر يالليۇغىنى، ئۆسمە ۋە راكنى، ئاشقازان كېسەللىكلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

چىلاننى قاينىتىپ ياكى مەلھەم قىلىپ كېسەللەرگە ئېچۇرسە، بەلغەم ھەيدەش، سۇلۇق ئىششىق، ھەر خىل راك سەۋەبىدىن بولغان ئاق قان كېمىيىش، روھى سۇسلۇق، ئۇيقۇسىزلىق، كۆپ تەرلەش، ئامىيۇبادىزنتېرىيىسى، ھەرخىل پارازىت قۇرتلار، ئۆتكۈر يۇرەك، ئۆپكە، جىگەر يالليۇغى، ئۆپكە يەللىك ئىششىقى ۋە كۆكرەك پەردە يالليۇغى قاتارلىق كۆپ خىل كېسەللىكلەرگە شىپا قىلىدۇ.

چىلاننىڭ ئۇرۇقى ئاساسەن مېغىز ئېلىش ۋە تېرىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇش مەقسىتىدە ئىشلىتىلىدۇ، شىنجاڭ چىلىنى، شىنجاڭ سوقا چىلىنى قاتارلىق يەرلىك سورتلار-

نىڭ ئۇرۇقى چوڭ، مېغىزى توق بولۇپ، ئۇنى مەلۇم ئىسسىقلىق ۋە نەملىك بىلەن بىخلاندۇرۇپ يەرگە تېرىغاندا، ئۇنۇپ چىقىش نىسبىتى 85% تىن يۇقىرى بولىدۇ.

ياۋا چىلان (ئاچچىق چىلان) مېغىزىنى سارغايغۇچە قورۇپ دورا ياسىغاندا نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، يۈرەك كېسىلىنى داۋالاش، تال ۋە ئاشقازاننى ياخشىلاش قاتارلىق ئۇنۇملۇك روللارنى ئويناىدۇ.

چىلاننىڭ يوپۇرمىقى تەركىبىدە ئوزۇقلۇق ماددىلار كۆپ بولۇپ، ئۇ چارۋا ماللارنىڭ سۈپەتلىك يەم - خەشىكى ھېسابلىنىدۇ. چىلاننىڭ يوپۇرمىقى بىلەن يەرلىك ئۇسۇلدا كېسەل داۋالىغىلى بولىدۇ؛ ياز، كۈز پەسلىدە تاڭ سەھەر- دە شەبنەم چۈشكەن چىلان، ئۆرۈك، جىگدە، ئۇجمە قاتار- لىق دەرەخلەرنىڭ يوپۇرمىقىنى ئارىلاشتۇرۇپ چۈشەك تەي- يارلاپ ئۇنىڭ ئۈستىگە كېسەللەرنى يانقۇزۇپ 15 — 20 مىنۇت تۇرغۇزغاندا، قانىنى سوۋۇتۇپ، كېسەللەرنىڭ قە- زىتمىسىنى پەسەيتكىلى بولىدۇ.

چىلاننىڭ قوۋزىقىنى يەرلىك شوخلا، يەرباغرى قاتار- لىق دورا ئۆسۈملۈكلىرى بىلەن قاينىتىپ، سۈيىنى ئە- چىپ، بەدەننى يۇيۇپ بەرگەندە بەدەنگە چىققان سۇلۇق ئىششىق، قىچىشقاق قاتارلىق كېسەللىكلەرنى داۋالاپ سا- قايتقىلى بولىدۇ.

چىلاننىڭ ياغىچى چىداملىق، پۇختا، كۆركەم بو- لۇپ، باشقا خىلدىكى دەرەخلەرگە قارىغاندا قاتتىق. ئۇنىڭ- دىن ئۆي جاھازلىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى قاتارلىق- لارنى ياسىغىلى بولىدۇ.

9. ياڭاقـنىڭ ئوزۇقـلۇق تەركىـبى، دورىلىق قىممىتى ۋە سانائەتتە ئىشلىتىلىشى

شىنجاڭنىڭ ياڭاق ئۆستۈرۈش تارىخى ئۇزاق، ياڭاقـنىڭ سورتلىرى كۆپ، مېغىزىنىڭ سۈپىتى ياخشى، ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى، ماي مىقدارى مول بولۇپ، تەركىبىدىكى ماي نىسبىتى 63 — 78% كە، ئاقسىل مىقدارى 11.2 — 17.3% كە يېتىدۇ. ئۇنىڭ ئىستېمال دائىرىسى كەڭ، مېۋىلەر ئىچىدىكى ئالاھىدە قۇرۇق مېۋە بولۇپ، مېغىزىدىن ئەلا سۈپەتلىك ماي ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

ياڭاق مېغىزىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق بولۇپ، ھەر 100 گرام ياڭاق مېغىزىنىڭ تەركىبىدە 15.4 گرام ئاقسىل، 63 گرام ماي، 10 گرام قەنت، 19 مىللىگرام كالتسىي، 362 مىللىگرام فوسفور، 3.5 مىللىگرام تۆمۇر، 0.17 مىللىگرام كاروتىن، 0.32 مىللىگرام ۋىتامىن B_1، B_2، 1 مىللىگرام ۋىتامىن PP، يەنە مەلۇم مىقدارda ۋىتامىن C، ۋىتامىن E، ماگنىي، مارگانىتس قاتارلىق ماددىلار بار. ھەر 100 گرام قۇرۇق ياڭاق مېغىزى ئىستېمال قىلغاندا ئادەم بەدىنىدە 670 كىلوكالورىيە قۇۋۋەت ھاسىل بولىدۇ.

ياڭاق ئادەمنىڭ چوڭ مېڭە نېرۋىلىرىغا پايدىلىق مېۋە

بولۇپ، مېڭىنىڭ ئىچكى سەزگۈلىرىنى قۇۋۇەتلەندۈرىدۇ، نېرۋا ئاجىزلىق كېسىلىنى داۋالايدۇ. داۋاملىق ئۇيقۇسى قاچىدىغان، ئۇنتۇغاق، يۈرەك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان، ئىشتىهاسى تۆتۈلگان، بەل، تىزى سىرقىراپ ئاغرىيدىغان، ماغدۇرسىزلىق ئالامىتى كۆرۈلگەن ۋە ئىششىپ ئاغرىغان كېسەللەر ھەركۈنى ئەتىگەن ۋەكەچتە ئىككى تالدىن ياڭاق مېغىزى يېيىشكە ئادەتلەنسە، ئۇنىڭ تەبىئىي ھالدا كېسەل داۋالاش ئۈنۈمىگە ئېرىشەلەيدۇ. ياڭاق مېغىزى يۈرەكنى ساغلاملاشتۇرۇپ قاننى تولۇقلايدۇ. ئۆپكە ۋە ئاشقازان خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ.

ياڭاق مېغىزىدىن تارتىلغان ماينىڭ تەمى ياخشى بولۇپ ئالىي دەرىجىلىك يېمەكلىك ماي ھېسابلىنىدۇ. ياڭاق مېغىزىنىڭ تەركىبىدە 143 — 162 ۋالىنتېقىچە يود، 57 — 76% كىچە لىنول كىسلاتاسى، 20% ياغ كىسلاتاسى ۋە ئاز مىقداردا لىنولىنىك كىسلاتاسى بار. ئۇنىڭدىن تويۇنمىغان كىسلاتانىڭ ئومۇمىي مىقدارى 90% تىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى ۋە قۇۋۇەتلەندۈرۈش كۈچى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، نېرۋا ئاجىزلىقى، يۇقىرى قان بېسىمى، تاجسىمان يۈرەك كېسەللىكى قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ. ياڭاقنىڭ مېغىزى، شۆپۈكى (پوستى)، يوپۇرمىقى، يېغى، شاكىلىنىڭ ئىچىدىكى نېپىز پەردىسى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بەلگىلىك دورىلىق قىممەتكە ئىگە، يەنە مېۋىسى، شاكىلى، يېغى، ياغنچى قاتارلىقلار سانائەتتە مۇھىم خام ئەشيا قىلىنىدۇ. ياڭاق ياغىچىدىن سۈپەتلىك ئۆي جاھازلىرى، زىننەت بۇيۇملىرى،

كېمىسازلىق، ماشىناسازلىق، ئويمىچىلىق، ئاۋىئاتسىيە، ھەربىي قورال - ياراغ سانائەتلىرىدە ناھايىتى مۇھىم خام ئەشيا قىلىنىدۇ. ياڭاق مېيى — رەسمچىلىك، سىرچىلىق قاتارلىق گۈزەل سەنئەت ئىشلىرىدا كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم خام ئەشيالارنىڭ بىرى. ياڭاق مېيى قۇرۇغاندىن كېيىن سارغىيىپ قالمايدۇ. ئۇ سانائەتتە ئاق سىر ياساشنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ. ياڭاق شاكىلىنىڭ سانائەتتە ئىشلىتىلىش دائىرىسى تېخىمۇ كەڭ بولۇپ، ئۇنىڭدىن سىلىقلىتىش ماتېرىيالى، بالون، قەغەز، ئاكتىپلاشتۇرۇلغان كۆمۈر ياسىغىلى، قوۋزىقى ۋە پوستىدىن يېلىم، بوياق ۋە ئاشلاش ماددىسى (تاننىن) ئايرىۋالغىلى بولىدۇ.

ھازىر ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى بازارلىرىدا ياڭاقتا بولغان ئېھتىياج يىلدىن - يىلغا ئاشماقتا. يېمەك - ئىچمەك پىششىقلاپ ئىشلەش كارخانىلىرىمۇ ياڭاقتىن پىشىقلاپ ئىشلىنىدىغان مەھسۇلاتلارنىڭ تۈرىنى بارغانسېرى كۆپەيتمەكتە. ئىستېمالچىلارمۇ ئىلمىي ئوزۇقلىنىشقا ئەھمىيەت بېرىپ، ياڭاقنى ئۆزىنىڭ ياقتۇرۇپ ئىستېمال قىلىدىغان يېمەكلىكىگە ئايلاندۇردى. شۇڭا، ياڭاققا بولغان ئېھتىياج ناھايىتى كۆپ. جايلار كۆلەملىك ياڭاق بازىسى بەرپا قىلغاندىن باشقا، ئەسلىدە بار بولغان مەھسۇلاتى تۆۋەن، سۈپىتى ناچار ياڭاق دەرەخلىرىنى ئۆلاپ سورتىنى ياخشىلىسا، يەنە قىسقىغىنە بىرنەچچە يىلدىن كېيىن مەھسۇلاتىنى كۆرۈنەرلىك ئۆستۈرۈپ، زور ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشەلەيدۇ.

10. ئانارنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى ۋە دورىلىق خۇسۇسىيىتى

ئانار ئانار ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان كىچىك غوللۇق، كۆپ شاخلىق مېۋىلىك چانقال ئۆسۈملۈك (دەرەخ) بولۇپ، 4 — 5 مېتىر ئېگىزلىكتە ئۆسىدۇ. چېچەكى قىزىل ئېچىلىدۇ. مېۋىسى چوڭ بولۇپ پىشقانسېرى قىزىرىدۇ. ئانار دەرىخى كۆمۈش ئارقىلىق قىشتىن ئۆتكۈزۈلىدۇ. ياخشى پەرۋىش قىلىنسا 100 يىلدىن ئارتۇق ئۆمۈر كۆرىدۇ.

شىنجاڭ ئانار ئۆستۈرۈشتە 200 يىلدىن كۆپرەك تارىخقا ئىگە. خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا نۇقتىلىق ئۆستۈرۈلىدۇ. ئىلى، كورلا قاتارلىق جايلاردىمۇ ئۆستۈرۈلۈۋاتىدۇ، ئانارنىڭ مېۋىسى تاتلىق ئانار ۋە ئاچچىق ئانار دەپ ئىككى خىلغا، تاتلىق ئانار، ئاچچىق ئانار، ناخۇش (تەلۋە ئانار، چۈچۈمەل ئانار) ئانار دەپ ئۈچ سورتقا ئايرىلىدۇ.

شىنجاڭ ئانىرى سورتلىرىنىڭ خىللىقى، كۆركەملىكى، دانىسىنىڭ چوڭلۇقى، رەڭدارلىقى، تاتلىقلىقى، شىرنىلىكى، شېپالىق رولى ۋە ئىقتىسادىي قىممىتىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن پۈتۈن مەملىكەتكە داڭلىق بولۇپلا قالماي، بەلكى پۈتۈن دۇنياغىمۇ مەشھۇردۇر.

تاتلىق ئانارنىڭ تەبىئىتى ھۆل سوغۇق، ئاچچىق ئانار

قۇرۇق سوغۇق، ناخۇش ئانار سوغۇق بولۇپ، ئۇنىڭ تەركىبىدە 12 — 20% قەنت، 17% كاربون سۇ بىرىكمىسى، 0.4 — 1% ئالما كىسلاتاسى، 1.1% ماي بولغاندىن باشقا، ئاقسىل، ۋىتامىن C، لىمون كىسلاتاسى ۋە مەلۇم مىقداردا تۆمۇر ماددىسى بار. ئانار ئۇرۇقى تەركىبىدە 11 مىللىگرامدىن كۆپرەك ۋىتامىن C بار. ئانار ئىستېمال قىلىنغاندىن كېيىن، ئادەم بەدىنىدە 80 كىلوكالورىيە قۇۋۋەت ھاسىل بولىدۇ، ئانارنىڭ مېۋىسىنى ئىستېمال قىلىشقا، پىششىقلاپ ئېچىملىك ئىشلەپچىقىرىشقا، تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىشقا بولىدۇ. ئانارنىڭ مېۋىسى، چېچىكى، يىلتىزى، ئۇرۇقى، خەمىكى، مېۋە پوستى، مۇرابا ۋە شەربەتلىرى تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ئانارنىڭ مېۋىسى ئورگانىزمنى قۇۋۋەتلەش، قان كۆپەيتىش، ئىچ توختىتىش، جىگەرنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، قان توختىتىش، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەش، ئوزۇق بولۇش، قاننى جانلاندۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدە ئانار مېۋىسىدىن ئانار شەربىتى، چېچىكىدىن ئانار گۈلقەنتى (ئانار مۇرابباسى) ياسىلىدۇ. ئانار شەربىتىنىڭ تەبىئىتى ئىسسىق بولۇپ، تال، يۇرەك، ئاشقازان، يەل تاشما كېسەللىكلىرىگە شىپا بولىدۇ، كۆڭۈل ئايىنىشنى، ئۇسسۇزلۇقنى، قىزىتمىنى پەسەيتىدۇ. ئانار گۈلقەنتى (ئانار مۇرابباسى) ئاشقازان، يۇرەك كېسەللىكلىرىگە شىپا بولىدۇ. بەدەننى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئىشتىھانى ئاچىدۇ. مېڭىنىڭ ھوللۇكىنى ساقلايدۇ.

ئانار ئۇرۇقى شەربىتى ئىسسىق بولۇپ، ئاشقازاننى

ياخشىلاش، قەي، كۆڭۈل ئېلىشىشنى داۋالاش تەسىرىگە ئىگە.

ئانادىن پىششىقلاپ ئىشلەنگەن يېمەكلىكلەر خەلقئارا بازاردا ناھايىتى داڭلىق، ئىچكى ئۆلكىلەردە، شياڭگاڭ، ئاۋمېن بازارلىرىدا قىزغىن ئالقىشقا ئېرىشمەكتە. ئانار پوستىدا تاننىن (ئاشلىغۇچى ماددا) كۆپ بولۇپ، ئۇ بوياقچىلىق ۋە كۆن - خۇرۇم سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشيالىرى قىلىنىدۇ. ئانار پوستىدا بويالغان رەخت، يۇڭ يىپلىرىنىڭ رەڭگى ئۇزاق يىللارغىچە ئۆڭمەيدۇ.

ئانار دەرىخى چىرايلىق چېچەكلەپ، كۆپ ۋە ئۇزاق يىللار مېۋە بېرىدىغان ئۆمرى ئۇزاق دەرەخ بولغاچقا، ئۇنى ھويلا - ئارام، ئىدارە - ئورگان ۋە باغچىلارغا تىكىپ ئۆستۈرۈشكە باب كېلىدۇ. ئانار دەرىخى مۇھىتنى گۈزەللەشتۈرۈش، چېچىكى مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، مېۋىسى كېسەللىكلەرنى داۋالاش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، جايلار ئانارلىق بازىسى قۇرۇلۇشىنى يىلدىن - يىلغا كېڭەيتىپ، ئانارلىق باغ كۆلىمىنى نەچچە ئون مىڭ موغا يەتكۈزدى. يېڭىدىن بىنا قىلىنغان ئانارلىق باغلار مېۋە بېرىش ئالدىدا تۇرماقتا. ھازىرقى مەسىلە، كونا ۋە يېڭى بىنا قىلىنغان ئانارلىق باغلارنىڭ پەرۋىشىنى كۈچەيتىپ، مەھسۇلات سۈپىتىنى تېخىمۇ ياخشىلاش، مەھسۇلات مىقدارىنى ئاشۇرۇش، ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، سىرتقا يۆتكەش ئارقىلىق ئىقتىسادىي قىممىتىنى ئاشۇرۇش

مەسلىسى، بولۇپمۇ ئانار پىششىقلاپ ئىشلەش شىركەتلىرى (كارخانىلىرى) يىللىق مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنى ھەر يىلى مەلۇم نىسبەتتە كۆپەيتىپ ئورۇنلاشتۇرالىسا، دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقارغان ئانارلىرىنىڭ بېسىلىپ قېلىش، باھاسى تۆۋەن بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلغىلى بولىدۇ.

11. ئاق جىگدە ۋە ئۇنىڭ دورىلىق خۇسۇسىيىتى

ئاق جىگدە جىگدە ئائىلىسى، جىگدە ئۇرۇقدىشىدىكى قۇم - بورانغا، شورغا، ئىسسىققا، سوغۇققا، قۇرغاقچىلىققا ۋە ھۆلچىلىككە چىداملىق ئېغىز ئۆسىدىغان، ياغاچ غوللۇق دەرەخ بولۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭغا تارقىلىش دائىرىسى بىرقەدەر كەڭ. ئۇ شىنجاڭدا ئۆستۈرۈلۈۋاتقان ئون نەچچە خىل جىگدە سورتلىرىنىڭ ئەڭ ئەلا سورتى بولۇپ، ئاساسەن خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ قاتارلىق رايونلاردا كۆپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

ئاق جىگدىنىڭ سۈپىتى ياخشى، دانىسى چوڭ، پوستى نېپىز، ئۇرۇقى كىچىك، تەمى تاتلىق بولۇپ، ئىشلىتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ، ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى، باشقا سورتلارغا سېلىشتۇرغاندا، ئۇنىڭ تەركىبىدىكى ئوزۇقلۇق ماددىلار ناھايىتى مول، ئۇنىڭ چېچىكىدىكى خۇش پۇراق ماددىنىڭ تەركىبىمۇ باشقا جىگدە

سورتلىرىغا قارىغاندا مۇرەككەپ. جىگدە چېچىكى ۋە ئۇنۇك تەركىبىدىكى خۇش پۇراق ماددىلار مېڭىنى، ئاشقازاننى قوۋۇزۇتلەش، باھنى كۈچلەندۈرۈش، جىگەر ۋە تالنۇك توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئۆپكىنىڭ جاراھەتلىرىنى ساقايتىش، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەردىن مۇداپىئە كۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. ئاق جىگدىنىڭ مېۋىسى تەركىبىدە 62 — 70% كىچە قەنت، 10% ئاقسىل، 29% ماي ۋە مەلۇم مىقدارىدا ۋىتامىن، تانىن، ئاممونىي كىسلاتاسى قاتارلىقلار مول بولغاندىن باشقا، ناترىي، كالىي، مىس، مولىبدېن، سىنك، ماگنىي قاتارلىق ئېلېمېنتلار بار. شۇڭا، ئاق جىگدىنىڭ ئۈزۈملۈق قىممىتى يۇقىرى. سانائەتتە ئۇنىڭدىن بولكا، پېچىنە - پىرەنىك، تورت، ھاراق، جاڭيۇ، ئاچچىقسۇ، ئىسپىرت، ئەتىر قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقارغىلى، چېچىكىدىن مۇئەتتەر قاتارلىق خۇش پۇراق ماتېرىياللارنى ئايرىۋالغىلى، دەرىخىدىن جىگدە يېلىمى ئالغىلى ۋە ئۇنىڭدىن گىرىم بۇيۇملىرى، چاچ يۇيۇش سۇيۇقلۇقى ئىشلەپچىقارغىلى بولىدۇ.

ئاق جىگدىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق بولۇپ، ئۇنۇك مېۋىسى، شەربىتى، تالقىنى، مۇراببىسى ئۈيغۇر تېبابەتچىلىكىدە دورا قىلىنىدۇ. بۇلار بەدەننى، ئاشقازاننى، باھنى قوۋۇزۇتلەش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، تالنۇك ئىقتىدارىنى ياخشىلاش، مەننى تىزگىنلەش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. ئاشقازان كېسىلى بارلار ئاق جىگدىنى داۋاملىق يەپ، شەربىتىنى كۆپرەك ئىچىپ بەرسە ياكى ھەر كۈنى ئەتىگەن ۋە كەچتە،

قوقاستا سارغايتىلغان 2 — 3 تال ياڭاق مېغىزىنى يۇمشاق سوقۇپ، ئۇنىڭغا ئاق جىگدىنىڭ تالقىنىنى تەكشى ئارىلاش-تۇرغاندىن كېيىن قاياناق سۇ بىلەن ئېچىپ بەرسە، ئاشقا-زان ئاغرىش (مەيدە ئېچىشىش)، تاماق سىڭمەسلىك، ھەزىم قىلىش ياخشى بولماسلىق قاتارلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئاق جىگدە ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى بولغان بىر خىل ئىقتىسادىي دەرەخ. ئۇ يول، ئېرىق - ئۆستەڭ بويلا-رىدا، ئورمان بەلۋاغلىرىدا، شورلۇق، قۇملۇق، تاشلاق-دۇق يەرلەردە، ھويلا - ئارام ئەتراپلىرىدا ئۆستۈرۈلسە، تۆت ئەتراپىنى كۆكەرتىش رولىنى ئويناپلا قالماستىن، ئە-جىر قىلغانلارغا ئىقتىسادىي نەپ يەتكۈزەلەيدۇ. ھالبۇكى، 90- يىللاردىن بۇيان ھويلا - ئارام، كەنت ئىچىدىكى جىگدە دەرەخلىرى كۆپلەپ كېسىۋېتىلگەنلىكتىن، ھەرقايسى جاي-لاردا ئاق جىگدە ئاز قالدى. شۇڭا، ھازىر دورىغا ئىشلىتى-دىغانلار 1 كىلوگرام ئاق جىگدىنى بەش يۈەندىن سەككىز يۈەنگىچە سېتىۋالماقتا.

ئاق جىگدىنىڭ سۇ، ھاۋا، تۈپراق شارائىتىغا ماسلا-شىشچانلىقى كۈچلۈك، ئۆسۈشى تېز، مېۋىگە كىرىشى بالدۇر، پەرۋىش قىلىش ئاسان. ئاق جىگدىنىڭ كۆچىتىنى تىكىش، قاغا جىگدىسىگە ئۇلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق كەنت ئەتراپلىرىدا ۋە ھويلا - ئارام، ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرىدا ئېتىز - ئېرىق مۇداپىئە ئورمىنى بىنا قىلىنسا، ئۇنىڭدىن كۆرۈنەرلىك ئىكولوگىيىلىك ئۈنۈم ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتىلى بولىدۇ. ئاق جىگدىنىڭ كۆچىتى قاغا جىگدە،

قاپاق جىگدە قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىدىن يېتىشتۇرۇلگەن كۆچەتلەرگە ئاق جىگدىنىڭ بىر يىللىق نوتىلىرىدىن بىخ ئۇلاش، شاخ ئۇلاش ئارقىلىق يېتىشتۇرۇلىدۇ.

12. ئۇجمىنىڭ دورىلىق خۇسۇسىيىتى ۋە ئىقتىسادىي قىممىتى

ئۇجمە ئۇجمە ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان يا-غاچ غوللۇق ئىقتىسادىي دەرەخ بولۇپ، 15 — 20 مېتىر-غىچە ئۆسىدۇ. ئۇجمە دەرىخىنى ئۆستۇرۇش، كۆپەيتىش ئۇسۇلى ئاددىي، قۇرغاقچىلىققا، ئىسسىققا، سوغۇققا چى-داملىق يورۇقپەرەس دەرەخ بولۇپ، 100 يىلدىن ئارتۇق ئۆمۈر كۆرىدۇ.

دۇنيادا ئۇجمە ئائىلىسىدە تەخمىنەن 67 ئۇرۇقداش، 1400 دىن ئارتۇق تۈر بولۇپ، بۇنىڭدىن مەملىكىتىمىزدە 16 ئۇرۇقداشقا كىرىدىغان 150 تۈر ئۆسىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدا 4 ئۇرۇقداشنىڭ تۈرلىرى ئۆسىدۇ. ئۇجمە ئورۇقدىشىنىڭ تۈرلىرىدىن ئاق ئۇجمە، قارا ئۇجمە، شا-تۇت، چېقىر ئۇجمە، ئەركەك ئۇجمە، چوڭ يوپۇرماقلىق ئۇجمە قاتارلىق سورتلار ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا كۆپ ئۆستۇرۇلمەكتە. ئاق ۋە قارا ئۇجمىنىڭ مېۋىسى شېرىن ھەم تاتلىق بولۇپ ئىستېمال قىلىشقا، مۇراببا قاينىتىشقا، ھالۋا ياساشقا، شىرنە پىششىقلاپ ئىشلەشكە، ۋاسالغۇ قۇرۇتۇپ تالقان قىلىشقا، كونسېرۋا،

هاراق قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىشقا بولىدۇ. ئۇجمىنىڭ يوپۇرمىقىدا چارۋا ۋە پىلە قۇرتى باققىلى، قوۋزىقىدا قەغەز ئىشلەپچىقارغىلى، ياغىچىدا ھۇنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى ياسىغىلى، ئوتۇن، شاخ - شۇمبىلىرىنى يېقىلغۇ قىلغىلى، مېۋە، يوپۇرماق، قوۋزىقىنىڭ ئاق پوستى ۋە يۇمران شاخلىرىنى مىللىي تېبابەتچىلىكتە دورا قىلغىلى بولىدۇ.

ئۇجمە قەدىمكى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بىرى بولۇپ، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ناھايىتى كەڭ تارقالغان. ھازىر ئىلىمىزنىڭ سىچۈەن، جېجاڭ، جاڭسۇ، شەندۇڭ، ئەنخۇي، خەينەن، شىنجاڭ قاتارلىق كۆپلىگەن ئۆلكە ۋە ئاپتونوم رايونلىرىدا كۆپ ئۆستۈرۈلمەكتە.

شىنجاڭ قەدىمكى «يىپەك يولى»نىڭ تۈگۈنىگە جايلاشقان بولۇپ، بۇ يەردىكى خەلقلەر ناھايىتى قەدىمكى دەۋرلەردىن بۇيان، ئۇجمە ئۆستۈرۈپ، پىلە بېقىپ، مەشۇت تارتىپ، ئۇنىڭدىن نەپىس شايى- ئەتلەسلەرنى ۋە تاۋار- دۇر- دۇنلارنى توقۇغان. قوۋزىقىدىن قەغەز، ياغىچىدىن دۇتار، تەمبۇر قاتارلىق ھەرخىل چالغۇ ئەسۋابلارنى ياسىغان. نىيە قەدىمكى شەھەر خارابىسىدە ھازىرمۇ شۇ دەۋردىكى ئۇجمە دەرەخلىرىنىڭ قالدۇقلىرى بار. بۇ ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەينى دەۋرلەردە ئۇجمە دەرىخى ئۆستۈرۈپ پىلىچىلىك كەسپىنى يولغا قويغانلىقىنى، يىپەك تارتىپ توقۇمىچىلىق تېخنىكىسىنى تەرەققىي قىلدۇرغانلىقىنى، ئۇجمە قوۋزىقىدىن قەغەز ياساپ يۇرت، مىللەت نامى، مەدەنىيىتى ۋە تۇرمۇش ئۆرپ - ئادەتلىرىنى «خوتەن قەغىزى» ئارقىلىق پۈتۈن دۇنياغا تونۇتقانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

ئۇجمە دەرىخى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ خوتەن، قەشـ
قەر، ئاقسۇ، كورلا قاتارلىق كۆپلىگەن ۋىلايەت، ناھىيە
ۋە شەھەرلىرىدە كۆپ ئۆستۈرۈلىدۇ، بولۇپمۇ خوتەننىڭ
پىلىچىلىكى بىرقەدەر تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئۇجمە دە-
رىخى باشقا جايلارغا قارىغاندا ناھايىتى كۆپ، كۆلىمىمۇ
كەڭ، خوتەندىن چىقىدىغان يىپەكنىڭ دۆلەت ئىچى ۋە
سىرتىدا بازىرى ئىتتىك بولۇپ، خەلقئارا بازارلاردا يۈك-
سەك ئابرۇيغا ئىگە.

ئۇجمە دەرىخىنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى بو-
لۇپ، ئۇ «گۆھەر تۆكۈلىدىغان خاسىيەتلىك دەرەخ» تۇر.
ئۇنىڭ يوپۇرمىقىدا مول تالا ماددىسى ۋە ئورگانىك ماددىلار
بولۇپ، پىلە قۇرتى بېقىپ پىلە - ئۇجمىچىلىك ئىشلەپچـ
قىرىشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئاساسى.

مەلۇماتلارغا قارىغاندا ئۇجمە دەرىخىنىڭ پۈتۈن خام
ماتېرىياللىرىدىن 60 خىلدىن ئارتۇق پىشـشىق مەھـسۇ-
لاتلارنى ئىشلەپچىقارغىلى بولىدىكەن. ئۇجمە ياغىچى قات-
تىق، سىزىقچىلىرى كۆركەم، ئىچكى تالالىرى رەڭدار،
يۇزى پارقىراق بولۇپ، ھۆلچىلىككە، نەملىككە، ئىسسىق-
قا، ھورغا چىداملىق. ئۇڭايلىقچە چىرىمەيدۇ، يېرىلمايدۇ
ھەم قايمايدۇ. ئۇنىڭ ياغىچىدىن ئۆي - ئىمارەت، ئۆي
جاھازلىرى، تۇرمۇش بۇيۇملىرى، مۇزىكا ئەسۋابلىرى،
ھۈنەر- سەنئەت ئەسلىمىلىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى
قاتارلىقلارنى ياسىغىلى، كۆتەك ۋە شاخ - شۇمبىلىرىنى
يېقىلغۇ قىلغىلى، چۈنقىلىرىدىن سېۋەت، سامبا، زەم-
بىل، چۇراق (كومزەك سېۋەت)، چويلا توقۇغىلى، قوۋ-

زىقىدىن قەغەز، ئۇلاقچىلىق شوينىسى ياسىغىلى بولىدۇ.
يېمەك - ئىچمەك پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىدە ئۇجمە مېۋىسىدىن ئۇجمە شىرنىسى ياسىغىلى، 50 كىلوگرام ئۇجمە شىرنىسىدىن 10 كىلوگرام 50 گرادۇسلۇق ئالىي هاراق ئىشلەپچىقارغىلى بولىدۇ. ئۇجمە ئۇرۇقىنىڭ ماي تەركىبى يۇقىرى بولۇپ، سۇپىتى ياخشى. 100 كىلوگرام ئۇجمە ئۇرۇقىدىن 15 كىلوگرام ساپ ماي ئايرىۋالغىلى بولىدۇ. ئۇجمە قوۋزىقىدىن يەنە سانائەتتە ئوپتىك ئەينەك-لەرنى سۇرتىدىغان ئالىي دەرىجىلىك قەغەز، سۇنئىي تالا قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقارغىلى بولىدۇ.

ئۇجمىنىڭ مېۋىسىدە ۋىتامىنلار مول بولۇپ، بۇلار-دىن ۋىتامىن A، B_1، B_2، B_{12}، C، E قاتارلىقلار، قەنت، ئاقسىل، ئالما كىسلاتاسى، تانىن، كالتسىي، كاروتىن، ناترىي، ئالفاتىك مايلار ۋە ئانئورگانىك تۇز قاتارلىق مىنېرال ماددىلار بار.

ئاق ئۇجمىنىڭ تەبىئىتى مۇتىدىل، قارا ئۇجمىنىڭ تەبىئىتى 1- دەرىجىلىك هۆل ئىسسىق، چېقىر ئۇجمە مۇ-تىدىل، ۋاسالغۇسى ئىسسىققا مايىل. ئۇجمىنىڭ يىلتىز-لىنىڭ ۋە يوپۇرمىقىنىڭ تەبىئىتى سوغۇق.

ئۇجمىنىڭ مېۋىسى مەززىلىك هەم سىڭىشلىك بو-لۇپ، ئوزۇقلۇق قىممىتى هەقىقەتەن يۇقىرى. ئېلىمىز-لىنىڭ مەشهۇر تېببىي ئالىمى لى شىجىن ئۆزىنىڭ «گىياه-لار» دېگەن كىتابىدا ئۇجمىنى «تائام بولىدۇ، ماغدۇر كىرگۈزىدۇ، نېرۋىغا داۋا بولىدۇ، ئەقىلنى تولدۇرىدۇ، قېرىتمايدۇ» دەپ يازغان. مىللىي تېبابەت كىتابلىرىدا

كۆرستىلىشچە، ئۇجمىنىڭ مېۋىسى توسالغۇلارنى ئېچىش، مېڭىگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، ساپ قان پەيدا قىلىش، جىگەر، تال خىزمىتىنى ياخشىلاش، سۈيدۈك ھەيدەش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، بۆرەكنى، بەدەننى كۈچلەندۈرۈش، باھنى قۇۋۇەتلەش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، ھاراقنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش، قان تولۇقلاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، كۆز قاراڭغۇلىشىش، باش قېيىش، قۇلاق غۇڭۇلداش، يۈرەك كېسىلى، رېماتىزم، ئۇيقۇسىزلىق، نېرۋا ئاجىزلىق، قەۋزىيەت، چاچنىڭ ۋاقىتسىز ئاقىرىشى قاتارلىق كۆپ خىل كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدىكەن. ئۇجمىنىڭ ۋاسالغۇسى جىگەر، بۆرەكنى قۇۋۇەتلەپ بەدەننى كۈچلەندۈرىدۇ، قان تولۇقلايدۇ. ئۇجمىنىڭ يوپۇرمىقى يەلنى تارقىتىپ ئىسسىقلىقنى قايتۇرۇش، قاننى سوۋۇتۇش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئۇجمىنىڭ يۇمران يوپۇرمىقىنى چاي ئورنىدا دەملەپ ئىچسە ئۆپكىنى تازىلاپ ئىسسىقنى قايتۇرىدۇ، بەدەندىكى يەل ۋە ھۆللۈكنى ھەيدەيدۇ، جىگەر ۋە يۈرەككە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇجمە، تېرەك، سۆگەت يوپۇرمىقىنى سۇدا قاينىتىپ ئۇنىڭ سۈيىدە قىزىرىپ ئاغرىغان كۆزنى بىرنەچچە قېتىم يۇيۇپ بەرسە، كۆز بىرىكىتۈرگۈچى پەردىسىنىڭ ئۆتكۈر يالۇغۇنى داۋالايدۇ. 10 — 15 گرام ئۇجمە يوپۇرمىقىنى سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ئۆتكۈر خاراكتېرلىك كاناي يالۇغى، بادامبەز يالۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ. 12 گرام ئۇجمە يوپۇرمىقى، 15 گرام ئۆرۈك

مېغىزىنى 2 دانە ئامۇت بىلەن سۈدا قاينىتىپ پىشۇرۇپ، كۈنىگە بىر قېتىمدىن ئىستېمال قىلىپ بەرسە، ئىسسىق-تىن بولغان يۆتەلنى داۋالىغىلى بولىدۇ. ئۇجمە شېخى قىزىتمىنى قايتۇرۇپ يەل ھەيدەيدۇ، رېماتىزم، پۇت - قول سەزمەسلىك، پۇت - قول ئۈيۈشۈش قاتارلىق كېسەل-لىكلەرگە (قاينىتقان سۈيى) شىپا بولىدۇ. ئۇجمىنىڭ يۇمران ھۆل چىۋىقىنى قوقاسقا كۆمۈپ قىزىتقان پېتى كالپۇكتىكى سۇلۇق جاراھەت (قوقاق) كە چاپلىسا ئاسان ساقىيىدۇ. ئۇجمە يىلتىزىنىڭ ئاق پوستى يۆتەلنى توختا-تىپ، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، ئۇجمە يىلتىزىنىڭ ئاق پوستىنى خام زەنجۈبىل پوستى، تاۋۇز شۆپۈكى، تەرخەمەك شۆپۈكى بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، قورساقتا سۇ يىغىلىش ۋە قورساقتىكى ئىششىقلارنى داۋالىغىلى بولىدۇ. دەم سىقىلىش، سۇلۇق ئىششىق، قان تۈكۈرۈش، يۆتەلنى توختىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگىمۇ ئىگە.

ئومۇمەن، ئۇجمىنىڭ يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق، تېبابەتچىلىك ۋە سانائەتتە ئىشلىتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشىمىز لازىم.

13. شاتۇتنىڭ دورىلىق خۇسۇسىيىتى

شاتۇت ئۇجمە ئائىلىسى ئۇجمە ئۇرۇقدىشىدىكى كۆپ شاخلايدىغان ياغاچ غولىلۇق مېۋىلىك دەرەخ بو-

لۇپ، 8 — 10 مېتىرغىچە ئۆسىدۇ. شاخلىرى قويۇق، ئەگرى - بۈگرى، دەرەخ تاجى يۇمىلاق بولۇپ، شەكلى كۆركەم كۆرۈنىدۇ. مېۋىسىنىڭ تازا پىشقانلىرى قارا بولۇپ تەمى چۈچۈمەل تاتلىق. پىشمىغانلىرىنىڭ مېۋىسى قىزىل بولۇپ تەمى چۈچۈمەل كېلىدۇ.

شاتۇتنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق بولۇپ، ئۇنىڭ تازا پىشقان مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە كاروتىن، ۋىتامىن A ، B ، C ، ئاقسىل، قەنت، ماي، ئانتوسىئانىدىن، لىمون كىسلاتاسى، ئۈچۈچان ماي، تانىن (بويىاق مادداسى) قاتارلىقلار بار. شاتۇتنىڭ مېۋىسى ئىستېمال قىلىنىغاندىن باشقا قۇرۇتۇلغان مېۋىسى، شەربىتى، سۈيى مىلىي تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ.

شاتۇت سەپرانى ۋە ئىسسىقتىن بولغان گال ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ئىسسىقتىن بولغان كاناي ئىششىقلىرىنى يادۇرۇش، قاننى سۈيۈلدۇرۇش، يۇرەكنىڭ خىزمىتىنى ياخشىلاش، ئىشتىهانى ئېچىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، چوڭ تەرەتنى قاتۇرۇش، كىچىك تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ھەيزنى نورمالىلاشتۇرۇش، ئۈيقۇسىزلىقنى داۋالاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. شاتۇتنىڭ ھۆل ۋە قۇرۇتۇلغان مېۋىسى، سۈيى، شەربىتى قاتارلىقلار يۇقىرى قان بېسىمى، قان تومۇرلار قېتىشىش، بۆرەك، ئاشقازان كېسەللىكلىرى، ئىسسىقتىن بولغان كاناي يالۇغى، ئايالىلار كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ھۆل مېۋىسى ۋە سۈيى مەستلىكنى يېشىدۇ، مېۋىسىنىڭ سۈيىنى ئېغىزغا ئېلىپ غار - غار قىلسا، ئېغىزغا

چىققان ھەرخىل جاراھەتلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. شاتۇت-
نىڭ قۇرۇتۇلغىنى، مۇراببا‌سى قاتارلىقلارمۇ يۇقىرىقىدەك
كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

شاتۇت ئاساسەن جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرىغا تارقال-
غان بولۇپ، ئادەتتىكى ئۇجمە دەرەخلىرىگە ئۇلاش ئارقا-
لىق كۆپەيتىلىدۇ. ئۇنىڭ 1 كىلوگرام ھۆل مېۋىسى ئادەت-
تە 5 — 10 يۈەنگە يارايدۇ. يېمەك - ئىچمەك سانائىتىدە
شاتۇت مېۋىسىدىن مۇراببا (كونسېرۋا)، شەربەت، ھاراق
قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى پىششىقلاپ ئىشلەشكە بولىدۇ. ئۇ-
نىڭ مېۋىسى، شەربىتى، مۇراببا‌سى دورىلىق خۇسۇسىيەت-
كە ئىگە بولغاچقا، ئۇنى پىششىقلاپ ئىشلەش، سېتىش
ئارقىلىق مەلۇم ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

本书主要介绍园艺方面的新技术。

مەسئۇل مۇھەررىرى: **گۈلباھار مۇھەممەتئىمىن**
مەسئۇل كوررېكتورى: **قەمبەرگۈل ئوسمان**

باغ بىنا قىلىش ۋە باشقۇرۇش

ئاپتورى: **مۇھەممەتئىمىن توختى**

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتتى
(قەشقەر شەھىرى تاربوغۇز يولى 14 - قورۇ، پوچتا نومۇرى: 844000)
جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرىدا سېتىلىدۇ
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1092×787مم، 1/32، باسما تاۋىقى: 5.125
2006 - يىل 8- ئاي 1- نەشرى
2006 - يىل 8- ئاي 1- بېسىلىشى
تىراژى: 3080 —— 1

ISBN7 — 5373 — 1543 — 4
باھاسى: 7.00 يۈەن
سۇپەتتە مەسىلە كۆرۈلسە ئالماشتۇرۇپ بېرىلىدۇ
تېلېفون: 2653927 — 0998

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غەيرەت خالىق

ISBN 7-5373-1543-4
(民文)定价: 7.00 元

ISBN 7-5373-1543-4